

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN DANSKE FRISKOLE

EN HISTORISK SKILDRING

VED

KRISTEN A. LANGE

II. BIND

KØBENHAVN

UDVALGET FOR FOLKEOPLYSNINGS FREMME

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD

1933

Folkelæsning Nr. 360, Aargang 1933.

Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær). Kbhvn.

INDHOLD.

	Side
FRISKOLER PAA SJÆLLAND.....	7
Broby — Lille Egede — Ormslev — Vejleby m. fl.	
JYDSKE FRISKOLER.....	29
Mors — Thy og Hanherred — Bøvling — Odder — Balle.	
AFGØRENDE OG ALMINDELIGE GRUNDTRÆK.....	54
OM VED 1880	69
FASTELAVNSMØDERNE i ODENSE	78
FRISKOLEBLADE OG SKRIFTER FRA FRISKOLENS LEJR	84
DANSK FRISKOLEFORENING.....	103
Laurs Rasmussen, Ringe — Jørgen Pedersen, Odense.	
FRISKOLEN OG LOVGIVNINGEN	130
FRISKOLEN OG ANDRE FRI SKOLEFORMER.....	161
Efterskolen — Højskolen.	
FRISKOLEN OG FOLKESKOLEN	170
FRISKOLEN OG DE NYEUROPÆISKE SKOLETANKER	178
TAL OG ANDRE TING	187
SLUTNING.....	196
KILDER	200
NAVNELISTE	203
SKOLEFORTEGNELSE.....	210
BILLEDFORTEGNELSE.....	211
RETTELSER.....	212

FRISKOLER PAA SJÆLLAND.

Ogsaa paa Sjælland møder vi Forbindelsen mellem den gudelige Vækkelse og Friskolen. I Lyngby og Broby var der gudelige Forsamlingsfolk og blandt dem en Kvinde, som hed Ane Jensdatter fra Broby. Hun sad Enke med to smaa Børn, en Dreng og en Pige. Drengen hed Jens Hansen og var født den 11. Februar 1827. Ane Jensdatter stammede fra Alsted og havde haft en from Moder, om hvem hun fortalte mærkelige Træk og Ting. F. Eks. fortalte hun, at da Moderen første Gang kom fra Kirke, efter at »den evangelisk kristelige Salmebog« var indført, satte hun sig hen i sin Stol og gav sig til at græde.

»Hvad græder du for?« spurgte Datteren.

»Det forstaar du ikke,« sagde Moderen; »men jeg har god Grund til at græde; for nu har de taget Kærnen fra os og ladet os beholde Skallerne.«

Ane Jensdatter var opfødt med Kæmpeviser, hun kunde mange og sang alle Versene udenad, ligesom hun ogsaa i sin Tale brugte en Mængde Ordsprog og gamle Talemaader. Hun elskede sit Fædreland og lærte sine Børn det samme.

Da Børnene voksede til, saa de skulde ud for at tjene deres Brød, gav hun dem den Formaning: »Vær tro og flittige; flittigt Barn har Brød i Munde.« Tidligt tog hun Børnene med i Kirke, og hver Aften bad hun Aftenbøn med dem. Hun ernærede sig selv og sine to Børn, dels ved at gaa paa Arbejde, dels ved sin Spinde-

rok. Om Aftenen sad de gerne lidt i Mørke for at spare paa Lyset, og denne Tid anvendte Ane saa til Strikning.

Naar Tiden faldt Jens Hansen for lang, bad han hende synge en Vise og blev ved at bede, til hun opfyldte hans Bøn. Ofte begyndte hun at synge med Taarer i Øjnene; thi hun var tidt tung i Sind; men fik hun først begyndt, sang hun sig glad, og naar hun først var bleven glad, sang hun gerne den ene Vise efter den anden.

Skolen gav ikke Jens Hansen ret meget; men Konfirmationsforberedelsen blev en rig Tid for ham; thi Pastor Fenger var en god og levende grundtvigsk Præst. Efter sin Konfirmation kom han ud at tjene og blev fire Aar paa samme Sted. I 1848 blev han indkaldt, kom med i Krigen, og i Slaget ved Isted stod han under General Schleppegrell.

»Den 25. om Morgenen rykkede vi ud,« skriver Jens Hansen. »Ved Begyndelsen af Fremmarchen befalede jeg mig Gud i Vold og bad om Sejr for Fædrelandet; dermed var jeg rolig og frimodig. Da vi drog gennem en Hulvej, holdt Schleppegrell med sin Stab oppe paa Højden og raabte ned til os: »Naa, Børn, i Dag er I vel rigtig glade!«

Dette opmuntrende Ord styrkede vort Mod, og vi bemærkede til hverandre om Generalen: »Ja, du er vist selv rigtig glad i Dag.«

De blev dybt bedrøvede, da de senere paa Dagen hørte om hans Haltedød.

Senere blev Jens Hansen Elev paa Grundtvigs Højskole »Marielyst«. Det var i 1857, og da var Carl Brandt Forstander. Vinteren 1859—60 kom han igen, og nu var Carl Grove Forstander. Han var Jens Hansens gode Ven fra den Tid, han var Huslærer hos Præsten i Lyngø, hvis ældste Datter han senere blev gift med.

Hver Søndag hørte han Grundtvig prædike i Vartov, hvorved mangt og meget klarede sig for ham med Hensyn til Folkeliv og Kristenliv. Ofte talte han med Grove om Ting, som endnu ikke var bleven ham helt klare, og tidt fulgtes de ad ud til Grundtvig for at faa ham til at klare Spørgsmaalene for dem. I en lang Aarrække var det en given Ting, at Jens Hansen spiste til Middag hos Grundtvig, naar han havde været i Kirke i Vartov, og han sørgede altid for, at hans Københavnsture kom til at omfatte en Søndag. Fru Grundtvig holdt meget af Jens Hansen og gav ham gerne Grundtvigs Prædiken fra om Formiddagen, som han hurtig afskrev og sendte tilbage.

Hos Grundtvig traf Jens Hansen Skov-Kirsten, og han undredes tidt over, hvor godt og omhyggeligt Grundtvig besvarede hendes barnlige Spørgsmaal, og maatte tidt sige til sig selv: »Hvor er Grundtvig dog stor, at han ikke overser Smaafolk, men tager dem ved Haanden.«

Jens Hansen gik selv i Skole hele sit Liv; men han kom ogsaa til at holde Skole og blev selv Lærer. Lærergerningen havde han allerede fattet Kærlighed til i sit lille Barndomshjem, hvor hans Moder samlede en Del Børn fra Sognet, fortalte Bibelhistorie for dem og sang Viser og Salmer med dem.

Han blev opfordret til at fortsætte denne Gerning og oprette en rigtig Friskole; han følte sig ikke denne Opgave voksen og sagde nej; men da man vedblev at trænge ind paa ham for at formaa ham dertil, kom han til at føle det som sit Kald, og han begyndte saa at holde Skole, da han var kommen hjem fra sit Højskoleophold. Men der var for lidt Plads i hans ringe Hytte. Han maatte se at faa sig et andet Sted at virke. Da han talte om denne Sag med en af sine bedste Venner, Betsy Nyegaard i Sorø, hjalp hun, der var

formuende, ham til at faa bygget et Hus; hvor han kunde holde Skole. Han kaldte Stedet »Elisabeths Lyst« efter Frøken Nyegaard og begyndte saa her i 1861.

Det var aldrig nogen stor Flok Elever, han samlede omkring sig, en Del var Plejebørn, og disse Børn fik han Indflydelse paa for hele Livet; de elskede ham som en Fader og blev ved at komme til ham, selv efter at de var bleven gamle Folk.

Jens Hansen kunde ikke synge og sørgede over det: thi han ansaa det for at være en stor Mangel; men han bad Børnene om at synge for ham, og det gik godt. Man har sagt, at man sjælden har hørt friskere Børnesang end i Jens Hansens Skole. De sang virkelig for deres Lærer, der elskede Sang og var en god Tilhører. Hvert Aar besøgte han Grundtvigs Højskole og det baade Vinter og Sommer, og han blev der mindst en Uge hver Gang.

»Den Ferie vil jeg have,« sagde han; »jeg forsømmer ellers aldrig, og jeg trænger til saadan en Oplivelse. Det skal ikke blive til Skade, hverken for Børnene eller Forældrene — man har jo da noget at fortælle, naar man kommer hjem.« Han hørte saa Foredrag paa Skolen, talte med Carl Grove, Handskemager Larsen og andre af Grundtvigs nærmeste Kreds, og han talte med Eleverne. Blandt dem fandt han ogsaa hende, der senere blev hans Hustru. Hun hed Kirsten Marie Madsen og var fra Vendsyssel, og Vennerne blev meget forbavsede, da hun kort efter blev hans Hustru; thi han var jo langt oppe i Fyrrerne. Mens nogle rystede paa Hovedet af dette, var der en, som blev vred, og det var Gamle Ane, hans Moder. Hun flyttede paa Loftet med sin Rok og vilde slet ikke gaa ned, og da Pastor Fenger kom i Besøg, maatte han op paa Loftet til hende. Men han fik hende alligevel til at flytte ned

i Stuerne igen; thi han fik hende til at synge Viser for sig, ligesom hun havde plejet at synge for Børnene i gamle Dage, og da hun havde sunget lidt, blev hun igen sig selv, tog pludselig sin Rok og gik ned, og siden blev hun meget glad ved og kom til at synes godt om sin gode Svigerdatter. Ane døde ældgammel i 1880, og i to og tyve Aar derefter levede Jens Hansen og hans Hustru et lykkeligt Samliv; men da hun døde, blev han en ensom Mand. Han havde dog endnu sin Gerning at være glad ved; men han opgav den snart; thi han vilde ikke blive saa længe, at hans Arbejde skulde blive ringere. Da man alligevel trængte ind paa ham for at faa ham til at blive, sagde han: »Nej, jeg gaar. Jeg vil ikke blive ved saa længe, at min Gerning skal blive lastet; dertil er den for god.«

Jens Hansen døde 1914 i sit seks og firsindstyvende Aar. Flere Aar før sin Død havde han bedt Pastor Glahn om at tale ved hans Jordefærd; »men De maa ikke rose mig,« havde han føjet til. Ved hans Grav priste Pastor Glahn ham som den lykkelige Mand: han havde sit Barndomshjem, Pastor Fengers Venskab, sin Gerning og sit gode Hjem, og han havde den Lykke at dø, mæt af Dage.

Saaledes var den Mand, der først begyndte at holde Friskole ude paa det sjællandske Land, hvis stilfærdige og gode Barn han var. Han var ingen stor Taler, var lidt kantet af Væsen, men ægte og sand helt igennem, og hvad han havde at bringe, randt fra dybe og rige Kilder. Han havde gaaet ind og ud hos Grundtvig og havde haft Forbindelse med mange af dem, baade Præster og Lægfolk, som var de første og bedste af Grundtvigs Arvtagere.

Den næste Friskole paa Sjælland var den i Lille Egede, ja den var maaske samtidig med Jens Hansens i Broby. De to Mænd, som var mest virksomme for at faa Lille Egede Friskole oprettet, var »Manden paa Gaarden«, Proprietær Kristen Rasmussen, Lille Egedegaard, og Husmand Niels Kristensen, og det maa være om ved 1860 eller maaske 1859, den kom i Gang under smaa Forhold baade med Hensyn til de ydre Betingelser og det aandelige Liv, der skulde bære den.

Den første Lærer var Hans Hansen og efter ham kom Didrik Johansen, der i Efteraaret 1859 havde begyndt som Friskolelærer i Højby paa Fyn. Men da Modsætningerne i Højby var saa stærke, at det tilsyneladende vilde blive vanskeligt for Didrik Johansen at forlige dem, og da man i Lille Egede søgte en Friskolelærer, raadede Kold ham indtrængende til at tage til Lille Egede. Det fortælles, at Kold sagde til Didrik Johansen: »Ja, Didrik, De er nu en Gang skabt til at være Friskolelærer; nu skal De til Vestsjælland, til Lille Egede ved Korsør.«

»Nej, Kold,« sagde Didrik Johansen, »det er en død Egn, Folk sover der som Sten.«

»Ja, jeg ved det. Men netop derfor skal De til Lille Egede ved Korsør.«

Ved Nytaarstid 1862 drog Didrik Johansen saa til Sjælland og tog fat paa Arbejdet mellem de vildfremmede Mennesker, saaledes som Kold havde sagt, han skulde. Men det var ikke nogen let Gerning; mange Gange følte han sig ensom og modløs; men han tog fat igen med nyt Mod og friske Kræfter og stred sig frem til Sejr. Da han engang var paa Fyn og traf Kold, sagde han til ham: »Nu vil jeg have at vide, hvorfor jeg endelig skulde til Lille Egede.«

»Det skal jeg sige Dem, svarede Kold. »Jeg kendte Dem og vidste, De havde saa megen Fantasi, at De

kunde glæde Dem over den Slægt, som skulde komme om tyve Aar, og at De vilde formaa at skabe Dem Venner mellem fremmede. Derfor kunde netop De gøre Arbejdet der.«

Og Kold havde nok set rigtig. Didrik Johansen var den rette Mand i Lille Egede. Hans brave og elskværdige Personlighed, hans jævne og bramfri Optræden vandt alles Tillid og Hengivenhed. Han var en af de mest sympatetiske af de første Friskolelærere og en af de bedste Børnelærere. Han arbejdede ivrigt paa sin egen Uddannelse og Dygtiggørelse, saa han var vel forberedt, naar han gik til sit Arbejde, og han bebrejdede Kold, at han sendte for umodne og udygtige Folk ud som Friskolelærere, hvilket han for øvrigt ikke var ene om. Kold var selv ængstelig ved det, men sagde: »I Regelen gaar det godt. En god Villie drager et stort Læs. Og et ved jeg da, staar I ikke Fare for: at bilde jer ind, at I er færdige.« Han troede, at de under de smaa Forhold udviklede sig paa den bedste Maade til at kunne magte større.

Didrik Johansen var en digterisk Natur, havde megen historisk-poetisk Sans, havde gode Kundskaber, talte let, var en Mester i Oplæsning og skrev godt for sig. I »Fylla« skrev han baade Smaafortællinger og Digte.

Kristen Rasmussen, Egede.

Han samarbejdede med Friskolerne i Forlev og i Ormslev, og det sidste Sted havde han især Glæde af sit Bekendtskab med Rasmus Markussens Familie, var Ven med Brødrene Stenbæk og giftede sig senere med en af Døtrene.

Andreas Austlid besøgte Didrik Johansen og skriver saaledes derom: »Jeg kom paa en af mine Rejser til Lille Egede og besøgte da Didrik Johansen. Det var i 1879. Da havde han været Lærer der snart i 20 Aar. Han var frisk og stærk — helt ud en Kæmpekarl. I Skolen vrimlede det af glade Børn. Nu var der kommen Liv her. Han pegede paa en lille lyslokket Pige og sagde: »Hun er Datter af en af mine første Elever. Og han der — og han der.« Han pegede paa et Par Smaaafyre med klare Øjne.

Jeg maatte undre mig over denne Mands Arbejde, da jeg stod og saa paa alle de friske og glade Børn. Og jeg tænkte paa den Sandhed, at vi ikke er sat her paa Jorden for at have det mageligt, men for at arbejde og gøre Gavn for andre. Gør vi det, saa høster vi rig Velsignelse fra Gud.«

Didrik Johansen døde 1899 og blev begravet paa Boeslunde Kirkegaard, hvor hans Venner har sat en smuk Mindesten paa hans Grav.

Ormslev Friskole ved Slagelse begyndte den 2. Januar 1865. Medens det ellers almindeligst var en Kreds, der bar Friskolen frem til at begynde med og stod økonomisk inde for den, var det her en enkelt Mand, der satte Værket i Gang, nemlig Kristian Stenbæk.

Slægten stammede fra Langeland, hvorfra Rasmus Markussen og hans Hustru var kommen til Ormslev, hvor de havde overtaget en Fæstegaard, og hvor en Søkendeflok paa seks Dreng og to Piger voksede op

under fri og gode Forhold. Det var livlige Børn, Moderen sang Kæmpeviser og stærkt følelsesfulde Folkesange for dem, og de blev opfødt med Dans og Leg.

En af Sønnerne fik Forbindelse med de gudelige Forsamlingsfolk og senere med Lille Egede Friskole, og med dette kom Bojsens Sangbog ind i Hjemmet. Danske Digterværker af Øhlenschläger, Grundtvig og Ingemann holdt ogsaa deres Indtog og især fik Ingemanns historiske Romaner Betydning for Børnene.

Moderen blev saa optaget af dette nye Liv, der kom fra Lille Egede Friskole, at hun vilde have haft oprettet en Friskole i deres Hjem med Storstuen som Skolelokale. Men da hun kort efter døde, og Faderen senere vilde gifte sig med den unge Husholderske, kom der en Tid et Brud mellem ham og Børnene, der tog hjemmefra; men dette Brud lægtes dog snart, og de kom til at holde meget af deres nye Moder, og i det nye Ægteskab kom der tretten Børn, af hvilke ti blev voksne, saa det blev en stor Børneflokk, dette Hjem sendte ud i Livet.

Rasmus Markussen var bleven grebet af Friskolebevægelse og Højskoleliv. Han saa med Sorg paa Almueskolen med dens Pryglen og Udenadslæsning, fik Forbindelse med Kold, der kom og holdt Møde paa Gaarden, og de yngste af Børnene kom i Lille Egede Friskole.

Et Par af de ældste Sønner kom paa Kolds Højskole; den ene af dem, Kristian Stenbæk, var derefter med i Krigen 1864, og da han kom hjem derfra, begyndte han en Friskole i Ormslev. Han var tidligt blevet baade kristelig og folkelig vakt; men med Hensyn til det folkelige mødte han adskillig Modstand hos sine kristelige vakte Venner, der f. Eks. i Fædrelandsangene kun saa Hedenskab og Ugudelighed, og han maatte her igennem en alvorlig Prøvelse. Det var især

sin Moders Tanker, han førte ud i Virkeligheden, da han gav sig i Friskolens Tjeneste, og det var først, efter at han havde været Elev hos Kold, først i Dalby og senere i Dalum, at han blev klar over, at han vilde den Vej. Naar han i Foraarstiden gik ved Markarbejdet derhjemme paa sin Faders Mark, syslede hans Tanke med Skolearbejde. Deltagelsen i Krigen udskød Virkeliggørelsen til 1864; men kort Tid efter, at han var kommen hjem, lejede han af en Husmand en lille Stue paa to Fag, der baade skulde være Skolestue, Sove-stue og Beboelsesstue, købte Kakkellovn, Borde, Bænke og Bøger, skaffede Brændsel og begyndte sin Skole med ni Børn. Skolen begyndte smaat; men den voksede. Kristian Stenbæk gav sig hen i Arbejdet med Dygtighed og Energi, og Børnene var glade. I Stedet for Lektier og Prygl fik de nu levende Tale og Sang, og der aabnede sig for dem en lys og dejlig Verden, som de hidtil ikke havde haft nogen Anelse om. Han samlede ogsaa de voksne, de unge Lørdag Aften og de ældre om Søndagen to Gange maanedlig, og disse Møder var stærkt besøgt, saa Skolestuen kunde slet ikke rumme Deltagerne; de fyldte ogsaa Forstuen og stod uden for Vinduerne for at lytte til Fortælling, Oplæsning og Sang. Det ene Maanedsmøde havde særlig de unge for Øje: Gudesagn og Oplæsning. Det andet Møde var særlig for de ældre, og her var Emnerne Kirkehistorie, en Prædiken fra »Budstikken« eller en alvorlig Fortælling. I dette Arbejde var Didrik Johansen ogsaa med. Han var den fornøjelige Oplæser; Stenbæk den ypperlige Fortæller.

Stenbæks trofaste og solide Arbejde blev til megen Velsignelse og satte kendelige Spor i Befolkningen. »Han var en god Mand. Hvor har vi meget at sige ham Tak for. Han gav os det bedste, han ejede, gav os sig selv, sled sig selv op for at gavne og glæde

andre. Han var et af de uegennyttigste Mennesker, jeg har kendt; i hans Liv var Ord og Handling eet«. Saa-dan lyder Vidnesbyrdet om ham fra flere Sider. Han havde en urokelig Tro paa det levende Ords Magt, og det var en Lyst og Glæde for ham at tjene dette Ord; han var Kolds trofaste Lærling og beundrede sin Læremester.

Til at begynde med var han betænkelig ved at begynde paa sin Fødeegn. »En Profet er sjælden agtet i sit Fædreland.« Men det viste sig, at han netop havde noget at gøre her, at det var til Gavn for ham, at han kendte Folk og Forhold saa nøje. Da Skolen havde gaaet en halv Snes Aar, var der tresindstyve Børn, og dens Venner dannede en Friskole-

Kristian Stenbæk.

forening, der blev et Bindeled mellem Friskolefolkene, og som afholdt Møder i Korsør, Slagelse, Sorø og Skel-skøregnen for at slaa til Lyd for Sagen. Ved Møderne indsamledes Penge til Støtte for nye trængende Friskoler. Mærkeligt er det, at denne Forenings Formand var en Mand, der stod i den offentlige Skoles Tjeneste, nemlig Lærer Hansen i Bjerre ved Skelskør. I det hele synes det, som om Modsætningen mellem Friskolelærerne og den offentlige Skoles Mænd ikke var saa skarp her paa Sjælland som paa Fyn. Men selvfølgelig mødte den nye Skole ogsaa Modstand. Der hviskedes mangt og meget i Krogene: Børnene havde for megen Frihed; de fik Løgnehistorier i Stedet for Religion og vilde derfor blive Hedninger.

Sognepræsten i Vemmelev, Professor Vilh. Rothe, var Skolens Modstander og foreholdt Stenbæk det upassende i, at han vilde være Lærer uden at have Eksamen, være Mester uden at have gjort Mesterstykke. Da Stenbæk fortalte Vilh. Birkedal dette, sagde denne: »Lærereksamen er ikke noget Mesterstykke eller Duelighedsbevis for en Lærers Skolehold. Rejs De hjem, sæt Skolen i Gang, og naar der er gaaet en Tid, sig saa til Professor Rothe: Se nu paa min Gerning og Frugterne deraf — det er mit Mesterstykke.«

Men Præsten var ikke tilfreds. Han holdt paa Udenadslæsning, Lærebogsundervisning, »systematisk Lærebygning Paragraf for Paragraf«, som han udtrykte sig, da det ellers blev Stumper og Brokker, Børnene fik. Stenbæk derimod stod fast paa sit: det mundtlige og det historiske, afpasset efter Børnenes Udvikling. Da Præsten stadig var stejl og uforstaaende, ymtede man om, at der var den Mulighed at tage en anden Præst. Det hjalp noget; men han var dog noget skarp mod de første Hold Konfirmander.

Af praktiske Opgaver, Stenbæk arbejdede med uden for Skolen, kan nævnes: Læseforening, Skytteforening, Brugsforening og Sparekasse. Han havde saa travlt, at han knap havde Tid at spise. En Tid —1876—81 — var han Rigsdagsmand, og Skolen lededes da af andre.

Det siger sig selv, at der efterhaanden maatte mere Plads til. Den lille lejede Stue afløstes af et Hus med Skolestue og Beboelseslejlighed — samt 3½ Td. Land Jord. I de 17 Aar fra 1865—82 var Stenbæks Løn gennemsnitlig 300 Kr. aarlig. Da han blev gift, kunde det ikke slaa til, saa han maatte dække Underskuddet af sin Formue, som han satte til i disse Aar.

Kristian Stenbæk fik ogsaa oprettet Friskoler paa Langeland. Farbroderen Kristen Markussen havde en

lille Pige, som var i Ormslev og gik i Friskolen der, og nu kom han selv til Ormslev i Besøg. Han var ogsaa inde i Friskolen hos Stenbæk for at overvære Undervisningen, og han blev meget stærkt grebet af, hvad han oplevede her, og af, hvad hans lille Pige fortalte om sin Skolegang. »Nu har jeg aldrig set Mage,« sagde han; »at se de Børn, hvor glade de var ved at være i Skole, og høre deres kønne Barnesang! Det var for mig, som om jeg var kommen mellem Engle. Jeg kunde ikke lade være; jeg kom til at græde.«

I flere Nætter kunde han slet ikke sove for at tænke paa denne Sang, og Kristian Stenbæk maatte love at komme til Langeland og sætte saadan en Skole i Gang.

Dette skete ogsaa. Stenbæk fik Jeppe Sandahl til at lede Ormslev Friskole en Tid og drog saa til Langeland og fik Nordenbro Friskole i Gang. Den begyndte i al Stilhed med elleve Børn, men inden Aaret var til Ende var der to og tyve. Den havde til Huse i en lille lejet tofags Stue uden Forstue. Ligesom i Ormslev stod hans Seng i Skolestuen. Han redte selv Seng, fejede Gulv og fyrede i Kakkellovnen. Børnene var glade og meget optaget af hans Fortælling, og de var saa naturlige og saa morsomt oprindelige, at de af og til afbrød ham med forundrede Udraab som: »Aa, Gud dog!« eller: »Jøsses da!« De var vant til, at det kedeligste af alt kedeligt var Religion, og i Religionstimerne plejede de at lave smaa Papirskugler og kaste dem i Hovedet paa hinanden. Nu var det noget ganske andet.

Sognelæreren kom og diskuterede med Stenbæk om Udenadslæren, Eksamen og lignende Emner. De forhandlede i tre Timer, saa havde han faaet nok og kom aldrig i Friskolen mere. Den gamle Sognepræst i Magleby var meget utilfreds med Friskolen og alt det Røre, den bragte med sig.

»Det er en sørgelig Tid, vi lever i,« sagde han. »Før var her Ro og Orden i Landet. Nu er der Uro og Forvirring. Før var her enkelte, som havde at byde; nu vil snart alle være med at byde. Nu er her Møder og Partier, og alle vil tale med. Før havde Præsten dog en Del at sige i Sognet; men den Tid er forbi, og Skolevæsenet, som var ordnet saa fortrinligt her i Danmark, kommer nu Friskolen og forkludrer.«

Den gamle Præst vilde slet ikke sætte sin Fod i Skolen.

Da Kristian Stenbæk havde været ni Maaneder i Nordenbro, overtog hans yngre Broder N. M. R. Stenbæk Friskolen, og selv drog han tilbage til Ormslev.

Men nu var Begyndelsen gjort paa Langeland, og i Løbet af nogle Aar voksede flere Friskoler frem paa den skønne Ø.

Bedst kendt af Friskolelærerne paa Langeland blev Emanuel Pedersen, der i 47 Aar var Friskolelærer i Kadsebølle og ved sin Dygtighed, sin trofaste Karakter og sit offervillige Sind satte sig et overordentlig smukt Minde i sin Kreds og videre ud.

Kristian Stenbæk drog som nævnt tilbage til Ormslev; men denne Langelandstur havde kostet ham adskillige Penge — 200 Rigsdaler sagde man. Tvunget af de smaa økonomiske Forhold opgav han i 1882 Ormslev Friskole og drog til Elmelunde paa Møen. Den gamle Skole i Ormslev holdt sig dog; men der kom en urolig Tid med hyppige Lærerskifter og Omflytten af Skolen, indtil den fik sin egen Bygning.

I 1914 mindedes man glade og taknemmelige ved en vellykket Fest, hvad der var virket og levet her i de svundne halvtreds Aar.

Ogsaa i Elmelunde fulgte der Liv og Røre med Stenbæk; men her var det ogsaa galt med Katekismen. Skolekommissionen forlangte, at Børnene skulde kunne

den og eksamineres enkeltvis, »ellers vilde man se sig nødsaget til at foretage det videre fornødne i Sagen.« Men Stenbæk tog saa en anden Præst til Eksamen i Religion. Han holdt Aftenskole for de unge Karle og Piger, Ungdomsmøder og Søndagsmøder i Friskolen, hvor Forstanderen for Rødkilde Højskole samt Egnens grundtvigske Præster talte. I det hele havde Friskolebevægelsen paa Møen et godt Grundlag for sin Virksomhed i den aandelige Bevægelse, der var skabt af Præsten F. E. Bojsen, og en god Støtte i sit Arbejde af Rødkilde Højskole. Samme Aar eller maaske Aaret før Stenbæk kom til Elmelunde, var der oprettet en Friskole i Borre paa Møen.

Stenbæk blev dog ikke mange Aar paa Møen. Han gik fra Friskolen over i Bladvirksomhed, først i Assens og senere i Nyborg, og paa sine ældre Dage blev han Bogholder ved »Sorø Amtstidende«.

I Slutningen af Tresserne begyndte der flere Friskoler i Nordvestsjælland, vokset frem af den samme Jordbund, som har baaret Valgmenighederne og Højskolerne i Vallekilde og Ubberup.

I *Vejleby* var det Skrædder og Sygebesøger Jens Pedersen og hans gode Hustru Marie, der under smaa Forhold og efter Opfordring af Gaardejer Ole Rasmussen gik i Gang med at holde Friskole.

Jens Pedersen var født i et fattigt Hjem og mistede tidligt sine Forældre; han blev saa opfostret paa Sognets Bekostning hos en Gaardmandsenke i Faarevejle. Hun var en god Kone, og fra hendes Hjem tog han mange gode Minder med sig ud i Livet. Efter sin Konfirmation lærte han Skrædderhaandværket; men han havde mere Lyst til Læsning og aandelig Syssel, og derfor længtes han egentlig stadig efter andet end det

Haandværk, han havde lært at øve. Fra sin Barndom var han kristelig paavirket, og hos sin Mester blev han bestyrket i sin Barnetro; thi denne hørte til Forsamlingsfolkene og drog med den blinde Jens Dyrholm om til Forsamlinger i Odsherred. Fra atten Aars Alderen tog han livlig Del i de gudelige Forsamlinger, og efter et Par Aars Forløb kunde han begynde at hjælpe sin Mester med Ledelsen af dem. Saa blev han Soldat, og da han kom hjem, havde han Lyst til at komme paa Hindholm Højskole; men det blev ikke til noget, hvad han senere beklagede. Da Pastor Hoff var bleven Kapellan i Vallekilde og begyndte at holde kristelige Møder i Sognene, følte Jens Pedersen sig stærkt tiltalt af denne Mand, og der udviklede sig snart et inderligt Venskab mellem disse to, som begge fandt ind til Vorherre i hans levende Ord. Da Krigen i 1864 brød ud, fandt Vennekredsen, at det vilde være godt, om en af Forsamlingsfolkene kunde komme over til Als og bringe Soldaterne Guds-Ordets Trøst. Jens Pedersen blev valgt til at drage af Sted, og blandt Soldaterne vakte han snart Opmærksomhed og gav Guds Kærlighed et saa varmt Vidnesbyrd, at mange samledes om ham.

Her i Lejren stiftede han Bekendtskab med Feltpræsten Peter Rørdam og blev meget optaget af ham. Rørdams Prædikensbog blev senere hans bedste Bog næst efter Bibelen. Paa Middelfartegnen traf han sammen med Feltdegnen Ernst Trier, og da Hoff senere kom derover, førte han de to sammen, hvorved det livslange Venskab blev indledet, som blev saa bestemmende for Triers Livsgerning. Efter Krigen fulgte Trier Hoff's Raad og begyndte sin Skolegerning i Vallekilde. Da Trier i 1865 aabnede sin Højskole, var Jens Pedersen en af de første Elever, der meldte sig. Men han var ikke paa Skolen ret længe; thi da hans Mester døde, maatte han hjem og lede hans Forretning en

lille Tid. Derefter drog han saa over til Kold, som han engang under Krigen havde besøgt, og her blev han Resten af Vinteren. Han blev nu, 37 Aar gammel, forlovet med den 14 Aar yngre Marie Rasmussen fra Faarevejle, som lige fra sin Barndom havde været en af hans bedste Tilhørere ved Forsamlingerne. Sommeren efter var hun Elev hos Kold, og derefter holdt de Bryllup under saa fattige Forhold, at han endog maatte laane sit Bryllupstøj. Da Foraaret kom, flyttede de ind i et lille Hus, der laa ved Landevejen mellem Hørve og Vejleby, og her sled de trofast i Fællesskab for at skaffe Brødet til sig og de seks Børn, som efterhaanden kom til. Her begyndte Folk nu at sende deres Børn i Skole til dem. De havde hverken Borde eller Bænke, saa Børnene maatte sidde ved Kasser og Kister med deres Arbejder, mens Jens Pedersen og Marie passede deres Skræddersøm og underviste samtidig. Snart begyndte ogsaa de unge at samle sig til Aftenskole i deres lille Stue, og de fik her en Paavirkning og et Præg, som ganske naturligt førte dem til Højskolen og Valgmenigheden. Hver Lørdag og Søndag var Jens Pedersen gerne paa Vandring ude omkring, holdt Møder, besøgte syge og hjalp Folk til Rette paa bedste Maade, med hvad han kunde. For dette vilde han ikke modtage noget Vederlag. Gav man ham alligevel, skænkede han det til trængende, han kom til, inden han kom hjem, eller lagde det i Kirkebøssen i den nærmeste Kirke. I 1871 fik Jens Pedersen Opfordring af Baron Zytphen-Adeler og Sogneraadet i Faarevejle til at rejse til Vindekilde og overtage Asylskolen der. Jens Pedersen havde stadig følt sig draget til sin Barndomsegn og havde tilbragt mange Søndage med Missionsgerning paa de kendte Steder; da nu denne Opfordring kom, syntes han, at han maatte sige ja, skønt hans Hustru helst vilde have blevet i Vejleby, hvor hun følte sig hjemme. Til No-

vember 1872 rejste de til Vindekilde; men de solgte ikke Huset; thi Marie mente, at de muligvis engang kunde ønske sig tilbage, og de vilde ogsaa gerne hjælpe Forældrene til at opretholde den Friskole, som nu var kommen i saa god Gænge. En af Triers Elever, Hans Jørgen Pedersen, blev saa Friskolelærer i Vejleby. Men Præsten i Vallekilde var vred over alt dette Friskolerøre, og et Par af Sogneraadsmemberne var hans Meningsfæller. Ved Foraarseksamenen i 1873 fandt de Børnene utilfredsstillende undervist og vilde lukke Skolen, og dermed udbrød en skarp Skolestrid. Enkelte Forældre meldte sig fra, og det saa ud til, at det hele skulde blive slaaet i Stykker. De Forældre, som gerne vilde have Friskolen fortsat, henvendte sig til Jens Pedersen og Marie og bad dem komme tilbage og overtage Gerningen. Da de ikke havde været saa glade ved Arbejdet ved Asylskolen, og da særlig Marie længtes tilbage til Vejleby, endte det med, at de drog tilbage til deres gamle Hjem 1874. Da de havde arbejdet en lille Tid i Skolen, blev der afholdt Provstevisitats under stor Tilslutning, — foruden Provsten var der et Par Præster, hele Skolekommissionen og Børnenes Forældre, saa det kneb med Plads i det lille Hjem. Spændingen var stor; thi man følte, at der stod meget paa Spil; men Prøven gik godt. Provsten var tilfreds, ogsaa med den Dreng, der særlig var bleven kasseret, og han erklærede, at Børnene var undervist upaaklageligt, og der skulde intet ondt vederfares Skolen. Denne Provsteeksamen vakte megen Opsigt der paa Egnen og fornøjede mange. For den Tid, der laa imellem de to Eksamener, idømte Sogneraadet Skolen en Mulkt paa 28 Kr., som Kredsen betalte for at faa Fred og Ende paa Sagen. Skolekommissionen vilde dog ikke saadan uden videre give tabt, men gjorde kort efter et Forsøg paa at faa Skolen lukket, fordi Lokalet var for lille. Provsten lod Lokalet opmaale og

andt, at det var stort nok, og dermed endte Striden. Nu kom der saa en Række rolige Arbejdsaar. Pastor Bentzen i Vallekilde blev med Aarene fredeligere stemt, og hans Efterfølger var helt venligsindet over for Friskolen. Han holdt Eksamen der, og Prøverne faldt godt ud. I en Aarrække blev der ogsaa holdt Aftenskole for baade Karle og Piger.

Da Jens Pedersen og hans Hustru i 1892 havde holdt Sølvbryllup, erklærede han, at nu vilde han holde op baade med at holde Skole og med at sy for udelukkende at følge sit Kald som Sygebesøger og Vandreprædikant. Nu blev det saa hans Hustru, der overtog Skolegerningen, som hun ogsaa havde stor Lyst til og gode Anlæg for. Det første Juletræ, der tændtes paa denne Egn, tændtes i Vejleby Friskole, og skønt det ikke var ret stort, ja egentlig kun var en smykket Gren, bevarede Deltagerne længe Mindet om denne Julefest. Der blev ogsaa holdt Skoleskovtur, der gik til Vejrhøj og Dragsholm.

Den lille Skole har flere Gange maattet udvides; Sønnen Chr. O. Vang overtog den i 1907, og han har ogsaa flere Gange maattet udvide. Forholdene forandrede sig en Del, da Hørve blev Stationsby, og Skolen er vokset. Marie Pedersen blev ved at hjælpe til med Undervisningen, saa længe hun kunde.

Jens Pedersen døde i 1916, og en stor Venneflokk fra nær og fjern fulgte ham til Graven med Følelsen af, at det var et mærkelig rigt Liv, der her var afsluttet, at det var en særpræget Mand, der her blev stedet til Hvile. Jens Pedersen ejede stor aandelig Rigdom, men maatte ofte selv kæmpe for at faa Fred i sit Sind og Klarhed over sin Vej. Han følte tidt Aandens Stemme i sit Indre, og fulgte han den, blev han glad, fulgte han den ikke, led han ubeskrivelig bagefter. Men paa Grund af sin dybe Alvor, sin ydmyge faste Tro, sin uegennyttige Lyst og Trang til at hjælpe og

sin selvfofnægtende Kærlighed til Mennesker blev han som et Samlingsmærke og fik Lejlighed til at støtte og styrke mange. Han var en Guds Vandringsmand. En lille Maaned, før han døde, var han paa sin sidste Vandring inde i Odsherred, og man havde hørt ham gaa og syngte: »Jeg er, o Gud, din Vandringsmand«.

I hans Kiste blev lagt den Stav, der havde fulgt ham paa de mange Vandringer, og som havde forskellige Inskriptioner. Paa Kisten var skrevet disse Ord, som han elskede: »Vor Kristentro med Bad og Bord er hele Slægtens Redningsord.«

Og ved Jordefærden blev der aflagt varme Vidnesbyrd om den fromme gamle Mand af Valgmenighedspræsten, Missionspræsten i Byen og Sønnen, der tog hans Skolegerning i Arv.

Det er til Friskolens Ære, at den har kunnet tælle saadanne Folk som Jens Pedersen og hans Hustru mellem sine Arbejdere.

Ogsaa i Vindehelsing, Ulstrup og Ubberup blev der oprettet Friskoler, som havde nær Tilknytning til Ubberup Valgmenighed.

I Vindehelsing var Morsingboen Niels Andersen Lærer fra 1879 til 1910, og han søgte til Ubberup baade i Pastor Hoffs og Carl Kochs Tid.

I Ulstrup var Søren Rasmussen Friskolelærer i mange Aar og gennem et langt Livs trofaste Arbejde og mange Ofre blev han en Høvding paa Refsnæs, der uden for sin Skole arbejdede med mange praktiske Opgaver af Betydning: Oprettelse af Mejeri, Brugsforening, Slagteri, Sparekasse og Skytteforening. Han var ivrig for at faa Folk til at plante Frugttræer og avle Frugt.

I Ubberup Kirke var han en stadig Gæst, og hans

hjertelige Glæde ved den aandelige Rigdom her meddelte sig som Liv til mange andre.

I Ubberup Friskole var det Niels Thomsen, der var Lærer igennem mange Aar, ligesom han var Valgmenighedens Kirkesanger; han og hans Hustru skabte et godt Hjem og en god Skole, og deres Arbejde blev banebrydende for Friskolesagen paa Kalundborgegnen og for Dannelsen af Ubberup Valgmenighed i 1873.

Baade Søren Rasmussen og Niels Thomsen var uddannede paa Blaa-gaard Seminarium og havde haft Ernst Trier til Lærer, og de fandt nu hinanden i det folkelige Arbejde herude i Egnen og i Arbejdet for grundtvigsk Skole- og Menighedsliv.

Niels Thomsen, Ubberup.

Ogsaa andetsteds paa Sjælland end paa de nævnte Steder voksede der Friskoler frem. Vi ser det samme Billede tegne sig overalt: Der har paa Stedet været en aandelig Vækkelse, gudelige Forsamlingsfolk har beredt Grunden, grundtvigske Præster i en eller anden Sognemenighed og Højskolebevægelse i Egnen fører Sagen videre.

Enkelte Mænd og Kvinder, som er varme for Sagen, gør Begyndelsen, ofte med betydelige Ofre, lejer Lokale, skaffer Skolemateriel og Undervisningsmidler og faar en Lærer til at tage fat. Bevægelsen vokser, Skolen faar sit eget Hus, og Læreren bliver gift; det er

stadig under beskedne ydre Former, hele Virksomheden foregaar; men den spores, og tidt stærkt paa praktiske Omraader. Overalt ved Friskolerne øves der et Arbejde blandt de unge: Aftenskole, Gymnastik, Skytteforeninger, ligesom Møder for de voksne med Foredragsforeninger og Efteraarsmøder hører hjemme i deres Kreds.

Tidt er Friskolelærerne Havevenner og Mønsterhusmænd, saa de virker som Eksempler til Efterfølgelse.

Der er bestemte Strøg paa Sjælland, hvor Friskoletanken slaar Rod: Det vestlige Sjælland, Kalundborg-egnen, Egnen indad mod Holbæk og paa Stevns.

JYDSKE FRISKOLER.

Ogsaa i Jylland fandt Friskolen Voksepladser. Den kom noget senere til Jylland end til de to store Øer — Jyderne er mere sindige; men selve Friskolens Grundtanke med Forældrenes Ret til at bestemme og-saa angaaende Børnenes Skolegang havde man let ved at begribe. Det er ogsaa bestemte Strøg i Jylland, hvor vi finder Friskoler; det er der, hvor de gudelige Forsamlingsfolk har virket, og hvor et grundtvigsk Menighedsliv er fulgt efter den gammelkristelige Bevægelse, eller grundtvigske Præster og Skolemænd har rørt Vandene og vakt nyt Liv. Mors blev ganske naturligt et af de Steder, hvor den koldske Friskole fæstede Bo. Kold selv havde virket her i sine meget unge Dage og var bleven stærkt grebet af den gudelige Forsamlingsbevægelse, ligesom flere unge fra Mors havde været Elever hos Kold.

Friskolen paa Mors begyndte den 1. Oktober 1861 i Tøving, Galtrup Sogn, og Øster Jølby, idet Lærer Chr. Nielsen holdt Skole tre Dage ugentlig hvert Sted. Chr. Nielsen var født i Barrit i Bjerre Herred 1832; han var bleven forberedt til Seminariet af den senere Højskoleforstander Dahl i Aale og tog senere Eksamen fra Jelling Seminarium med første Karakter. Ved et Besøg hos Dahl i Aale traf Chr. Nielsen Mads Dal fra Øster Jølby, der havde været Elev hos Kold. De kom til at tale om Friskoler og om Muligheden af at faa saadanne Skoler paa Mors, og senere vekslede de Breve

om denne Sag. En Dag kom Mads Dal ind til sine nærmeste og sagde til dem, om han skulde skrive efter Chr. Nielsen og bede ham komme og holde Friskole. En af Søstrene svarede: »I Guds Navn skriv! Det er jo noget godt, vi vil.«

Chr. Nielsen rejste saa til Mors, og efter en Del Betæneligheder slog han sig til Ro i Øster Jølby, og Skolerne gik udmærket. Han var god til at fortælle og havde en egen Evne til at tale til Hjertet.

Men da han havde forlovet sig med Ane Dal og bejlede til hende hos hendes Fader, sagde Peder Dal: »Vil du have Pigen, skal du have Gaarden med.« Chr. Nielsen blev derved mod sin Villie Gaardmand i Øster Jølby; thi Pigen vilde han have. N. P. Jespersen blev saa Lærer i Tøving, og Poulsen Dal overtog Gerningen i Øster Jølby. Chr. Nielsen blev Hovedmanden i den grundtvigske Bevægelse deromkring. Han var en ivrig Frihedsmand og stærkt politisk interesseret, hvorfor han blev valgt ind i Folketinget 1876 og sluttede sig til »Det forenede Venstre«. Han fulgte Bojsen og Høgsbro, men trak sig tilbage allerede i 1879 og døde paa Mors 1902.

»Morsø Folkeblad« skrev ved hans Død: »Han stod de mange Aar som vor Modstander. Men han var en ædel Karakter, en frisindet og brav Mand, som vi holdt af. Og særlig bør hans Arbejde for den fri Kirke og Skole aldrig glemmes her paa Mors.«

N. P. Jespersen havde begyndt en lille Friskole hos Poul Larsen paa Galtrupgaard. Jespersen var en Husmandssøn fra Tøving og sluttede sig tidligt til de gudelige Forsamlingsfolk. Nu tog han fat i Tøving, og da Poulsen Dal kom for at begynde en Højskole, sluttede de to sig sammen. Men saa kom Krigen; Jespersen blev indkaldt, kom i tysk Fangenskab, og Poulsen Dal overtog Arbejdet i de tre Friskoler: Galtrup-

gaard, Tøving og Øster Jølby, og han underviste to Dage ugentlig hvert Sted.

Da saa Højskolen begyndte efter Krigen, og N. P. Jespersen var kommen tilbage, blev det ham, der blev Friskolelærer; men samtidig underviste han ogsaa paa Højskolen. Han øvede ved sin ildfulde Tale stor Indflydelse paa sine Tilhørere og i de Kredse, hvor han færdedes. Han var Friskolelærer i Øster Jølby i mange Aar.

Hans Efterfølger var Søren Olesen, der var født i Ugilt Sogn 1842. Han lærte først Skomagerhaandværket, blev derefter Elev paa forskellige Højskoler, saa Friskolelærer i syv Aar og Højskolelærer paa Galtrup Højskole fra 1874—82. Nu blev han grundtvigsk Rejsemissionær til sin Død 1902, og det er navnlig som Prædikant og Folketaler, han har haft sin største Betydning. Han var ogsaa politisk interesseret, stillede sig et Par Gange ved Valg til Folketinget og blev Landstingsmand i 1894; men som Politiker fik han ikke nogen særlig Indflydelse. Hvad han betød som Lægprædikant, faar man et stærkt Indtryk af gennem Jeppe Aakjærs Digt i »Fri Felt«. Hans Efterfølger i Øster Jølby Friskole blev først Peter Jensen og derefter Ole Jacobsen.

Foruden de nævnte var der af Friskoler paa Mors: Bjergby, Skallerup, Solbjerg, Erslev, Gullerup, Tødsø, Faartoft, Frøslev, Rakkeby og Dragstrup.

Dragstrup Friskole blev oprettet af Gaardejer Christen Søndergaard i Dragstrup. Han var født 1818 og var i sin Ungdom et levende Menneske med en ualmindelig bevægelig Natur. Han havde gjort Kolds Bekendtskab, da denne var Lærer i Øster Jølby, og det Venskab, der da indlededes, varede ved, til Døden

skilte dem ad. Christen Søndergaard blev grebet af den gudelige Bevægelse paa Mors, og han med flere var saa nidkære for og i det nye, at de f. Eks. druknede deres Tobakspiber i en Tørvegrav som Djævelens Værk. Men efter som Tiden gik, kom de i Forbindelse med den grundtvigske Bevægelse, og da der blev Tale om at oprette Valgmenighed, var Christen Søndergaard en af de ivrigste og virksomste for at fremme denne Sag, ligesom han ogsaa var ivrig for at faa Galtrup Højskole oprettet. I flere Aar tænkte han paa og længtes efter at faa oprettet en Friskole i Dragstrup; men da han stod temmelig ene med sine Tanker om denne Sag, blev det ikke til noget. I 1866 var han som Skolepatron med til Eksamen i Sognets Almueskole. Sognepræsten stillede ved denne Lejlighed Børnene et Spørgsmaal, som ingen kunde svare paa, hvorefter Degnen talte dem saaledes til og i saa barsk en Tone, at de sad stille som forskrækkede Mus uden at turde røre sig. Da sagde Christen Søndergaard til sig selv: »Nu skal Dragstrup Friskole begynde.« Han talte nu Friskolens Sag saa varmt over for sine Bekendte, at et Par Gaardmænd og et Par Husmænd blev vundet for den. Skolen begyndte i en lille Aftægtsstue i Dragstrup med en halv Snes Børn. Dens første Lærer var Peder Jensen, der havde været paa Højskole, derefter havde fortsat sin Uddannelse hos en Svoger og havde deltaget i et Høstmøde hos Kold i Dalum. Lønnen var lille — ca. 100 Kr. — og Kosten fik han skiftevis hos Skolekredsens Medlemmer. I den første Tid skiftede Skolen ofte Lærer, i tre Aar havde den foruden Peder Jensen tre andre Lærere, nemlig Lars Vad, Peder Sørensen og Søren Olesen; men da Morten Jensen kom dertil i 1869, kom Skolen ind i en roligere Gænge, og Børnetallet steg, saa der en Tid var 50 Børn i Skolen.

Men Forholdene var smaa, og Lønnen ringe. Det første Aar fik Morten Jensen 120 Kroner. Da man næste Aar ikke kunde enes om Lønnen, sagde Morten Jensen, at de kunde jo saa give ham, hvad de vilde, og siden har der aldrig været nogen Lønftale mellem ham og Kredsen. I Aaret 1870 giftede han sig, og efterhaanden kom der 9 Børn i det lille Friskolehjem. Morten Jensen siger i et Brev: »Det har naturligvis været smaa Kaar, hvorunder vi har arbejdet i Friskolens Tjeneste; men jeg kan, Gud ske Lov, sige, at skønt det ofte er gaaet op og ned, saa har vi dog aldrig lidt Nød og har i det hele taget levet et lykkeligt Liv.«

De fleste af de Præster, som i de svundne Aar har virket i Sognet, har været Modstandere af Friskolen, og af og til kom det til Sammenstød angaaende Udenadslæsningen. Mens Rasmus Lund var Valgmenighedspræst, overhørte han Børnene i Bibelhistorien og gav Attest for, at de var vel underviste i Religion.

I 1879 var der kun ganske faa Børn i Skolen, Forældrene havde ikke Raad til at ofre ret meget paa deres Skole, og det førte til, at der blev oprettet en lille Friskole i Frøslev, hvor Frederik Nygaard var Præst, og hos hvem Friskolen fik Husly, og Morten Jensen delte sig saa mellem de to Skoler paa den Maade, at han var i Frøslev to Dage om Ugen, og det vedblev i 10 Aar. Da Børnetallet igen steg i Dragstrup, saa der maatte være to Klasser, fik Frøslev Friskole sin egen Lærer, og Morten Jensen blev hjemme i Dragstrup.

Dragstrup Friskole begyndte som nævnt i en lille Aftægtsstue, hvor den holdt til Huse til 1873, da den flyttede ind i sit eget Hus, der var bygget paa Grænsen af Dragstrup Mark af Hensyn til, at Børn fra Nabo-sognene kunde komme i Skole her. Der har stundom

været Børn fra fire forskellige Kommuner i Friskolen. Stundom har det knebet at faa de mange Hoveder under samme Hat. Tidt kunde forskelligt Livssyn gøre sig gældende. Det kunde føre til, at Forældre tog Børnene ud af Friskolen og sendte dem andetsteds i Skole; det førte ogsaa stundom til, at man maatte bortvise Børn fra Skolen, naar man havde opdaget, at hverken de eller deres Forældre passede ind i Kredsen.

Morten Jensen havde en god Hjælp i sin udmærkede Hustru, og efter hendes Død hjalp hans Datter Karen ham i Skolen en Tid.

Han var god til at fortælle og poetisk begavet, saa han ogsaa kunde bruge sin Pen baade i bunden og ubunden Stil. Han skrev Sange ved forskellige Lejligheder og andre Digte, en Del Børneeventyr og Smaafortællinger. Han har ogsaa udgivet »En Markedsdag paa Morsø«. Om den har man sagt, at den er den mærkeligste Markedsskildring, vor Litteratur ejer, idet den, saa at sige, intet fortæller om Markedet, men derimod handler om Højskolen.

Bjergby Friskole begyndte 1868 med Christen Pedersen som Lærer. Han havde faaet sin Uddannelse hos Christen Kold og Ernst Trier og tjente i mange Aar med svigtende Helbred og under smaa Kaar trofast og opofrende Friskolens Sag paa Mors.

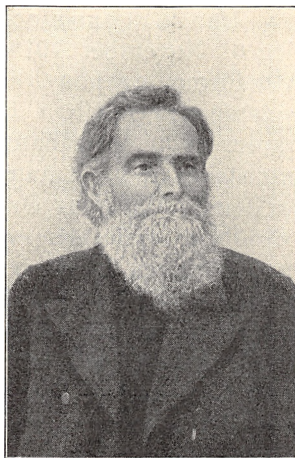
En af de ældre Friskolelærere paa Mors var Lars Vad. Han har været flere Steder — Dragstrup, Solbjerg og Tøving. Han blev født i Hvidbjerg paa Mors den 4. Oktober 1842. Han mindes med Glæde sit Barnedomshjem og sin stille fromme Moder, der tidligt lærte ham at folde sine Hænder og bede Fadervor, ligesom hun ogsaa lærte ham at svare paa de tre Spørgsmaal: Hvem har skabt dig? Hvem har genløst dig? Hvem har helliggjort dig? Naar hun saa havde

faaet Svaret: Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligaand, stoppede hun Puderne til Rette i hans lille Seng, gjorde Korsets Tegn over ham og sagde: »Sov nu i Jesu Navn.«

Forældrene maatte slide haardt i det til at begynde med; men deres Arbejde havde Fremgang, saa Kaarene bedredes efterhaanden.

I Skolen var det »Den indbyrdes Undervisnings Metode«, der brugtes. Det var Hjælperne og Bihjælperne, der underviste i Færdighederne, medens Degnen »hørte paa Lektier og satte Lektier for samt uddelte Belønninger i Form af Tamp, Øredask eller ruskede i Haaret paa en og anden som en mindre Paaskønnelse. Det var den Tids Opfattelse, at saadant hørte med til en god Opdragelse. Det var jo særlig

Lektierne, det var galt med. Kunde de ikke ramses op henne ved Katederet, saa Haanden frem til Tamp. Hvor harmede det mig tidt at se tungnemme Børn krympe sig under Slagene, der faldt tunge, men uforskyldt mange Gange.« Senere blev han i sine unge Aar Elev paa Galtrup Højskole, og saa derefter en Tid Friskolelærer i Dragstrup. Han følte dog Trang til at se sig om og lære mere og blev Elev paa Sagatun Højskole i Norge. derefter Elev paa Seminariet i Gedved. Et Par Aar var han Lærer i Sønderjylland, hvorfra han flyttede til Solbjerg paa Mors og blev gift med Ane Søndergaard fra Dragstrup. Da Friskolen i Solbjerg gik ind,

Lars Vad.

drog han til Haraldsted paa Sjælland, hvor han var 4—5 Aar; men herfra flyttede han igen til Mors, til Tøving, hvor han var Friskolelærer i ca. 30 Aar. Aftenskole og Husflidsskole blev der ogsaa holdt gennem de mange Aar; men da hans Helbred var daarligt, maatte han holde op med sin Lærergerning. Lige fra »Dansk Friskoleforening« blev oprettet til sin Død den 1. November 1913 var han Formand for Mors-Afdelingen, og han var en god Leder af de mange Smaamøder rundt i Hjemmene. Ved Siden af sin Skolegerning drev han et lille Landbrug saa godt og mønsterværdigt, at han hentede mange Præmier hjem for baade Mark- og Havebrug. Han var paa den Egn blandt de første, der søgte at skabe Interesse for Husmandsbrugets Bierhverv og drev selv Biavl, Hønseri og Frøavl, og han var en af de første Husmænd, Landboforeningen gav Rejseunderstøttelse. Han medvirkede ved Landbrugskursus og Landbrugsaftenskolerne, hvor hans særlige Fag var Bierhvervene. Hans Hustru har været ham en god Medhjælp baade i Hjem og Skole.

Pastor Nordentoft, tidligere Forstander for den danske Præsteskole i Des Moines i Amerika, har i »Højskolebladet« skrevet om et Besøg hos Lars Vad:

»I Januar var jeg under en Foredragsrejse i Tøving paa Mors og fik da mit Kvarter anvist hos Friskolelærer Lars Vad med den Begrundelse, at han laa syg og derfor ikke kunde komme med til Møde, men dog gerne vilde have Lejlighed til at træffe sammen med den fremmede Foredragsholder. Aldrig har jeg sovet under et saa uanseligt Tag i Danmark; men sjælden har jeg været saa glad ved at være Gæst i et Hjem som her hos Lars Vad og hans Hustru, og Samværet med den Vennekreds, som samledes i Lars Vads Hjem efter Foredraget om Aftenen, staar for mig som et af de skønneste Minder fra mit Danmarksoophold.

Det var tydeligt nok, at Lars Vad selv var klar over, at han aldrig mere vilde rejse sig fra Sygelejet; men trods Sygdommen talte han med Døden for Øje med en velgørende Aandslivlighed og Fortrøstning om aandelige Spørgsmaal. Jeg husker, at jeg bl. a. spurgte ham, om det nu ikke var svært for ham, der havde levet et virksomt Liv, at ligge hen saa uvirksom fra Dag til Dag.

»Nej, svarede han; det er forunderligt, som nu det ene lyse Minde fra Fortiden efter det andet dukker op for mine Tanker. Det er saa helt mærkeligt, som Begivenheder, jeg i Aaringer ikke har tænkt paa, nu pludselig staar lyslevende for mig.«

Hil være den Mand, der lever sit Liv saaledes, at engang, naar Livets Slut kommer, Fortidsminderne ikke forfærder, men opliver og trøster. Om en saadan Mand gælder det i bedste Forstand, at han »drager sejrrig hjem«.

I nogle Mindevers over Lars Vad skrev Morten Jensen:

Glad han var, hvor Liv sig rørte
gennem Daad og gennem Sang,
gladest, naar de smaa han førte
hen, hvor Livets Kilder sprang.

Han var ikke blandt de stærke,
som gik frem med Kæmpemod;
men hos ham man fik at mærke
Trofasthed der, hvor han stod.

Man kommer til at tænke paa Bibelordet: »Vel, du gode Tjener, du har været tro over lidt, jeg vil sætte dig over meget: Gak ind til din Herres Glæde.«

Under smaa Kaar har Friskolens Lys brændt stille og klart i Kredsene paa Mors, næret af Flammen i det

frie Menighedsliv og af Højskolen. Man har været meget ivrig med at give ogsaa Fattigfolk Lejlighed til at bruge Friskolen. Havde de ikke Raad til at betale, gik Børnene gratis; intet Barn blev i den gamle Tid afvist, fordi det ikke kunde betale, og hvert femte Barn inden for Friskolerne gik frit i Skole.

Ogsaa paa Mors følte man sig trykket af Tilsynet, fordi det ofte var Mænd, der saa med Uvillie paa hele den fri Virksomhed og lagde den stærkeste Vægt paa Opramsning af en Bog. I 1873 indskærpede Skole-direktionen Skolekommissionerne følgende Bestemelse til Iagttagelse:

»Skolekommissionerne maa føre Tilsynet med de saakaldte Friskoler med Samvittighedsfuldhed, Alvor og Myndighed, da de ellers for en stor Del maa bære Ansvaret for mulige Mangler eller Misbrug. Særlig henvises til en ministeriel Skrivelse fra 11. Maj 1861, der kræver af de privat underviste Børn, der er i Alder med den øverste Klasses Børn i den offentlige Skole, at de har lært et passende Afsnit af Balslevs eller af Balles Lærebøger siden sidste Eksamen, saa at de kan gøre tilbørlig Rede for de deri indeholdte Religionslærdomme saavel af Tros- som af Sædelæren og udenad kan fremsige de Skriftsteder, med hvilke Lærdommene er bilagt i Lærebogen.

Fremdeles til en ministeriel Skrivelse af 10. September 1861, hvorefter Undladelse af Besvarelse skal anses som Mangel paa fyldestgørende Kundskab og begrunde Henvisning til den offentlige Skoles Undervisning, samt endelig en tredie ministeriel Skrivelse af 9. Februar 1867, hvori det paalægges Skolekommissionen ved Eksamen i den private Skole at forlange:

1) at Børnene i Forhold til deres Alder staar paa samme Standpunkt som Børnene i den offentlige Skole;

2) at Luthers lille Katekismus er lært og altsaa maa være lært særskilt, naar den ikke findes i den Lærebog i Religion, som benyttes i vedkommende Skole;

3) og at hvert Barn bliver særskilt prøvet i de forskellige Fag, og naar det ikke er tilfredsstillende undervist, henvises til den offentlige Skole.

Det er klart, at uvillige Tilsynsmænd med disse ministerielle Skrivelser i Haanden meget let kunde blive til ulidelig Plage for Lærere, Børn og Forældre.

Samme Aar — 1873 — var der paa Mors 9 Friskoler foruden 12 Hjemskoler — det vil sige Skoler, der havde under ti Børn. De egentlige Friskoler havde 18—36 Børn med Undtagelse af Øster Jølby, hvor Børnetallet var 50—60, medens Sogneskolen en Aarrække havde 2—10 Børn.

En ejendommelig Mand inden for Friskolen paa Mors og til Dels paa Himmerland var »Bette Wolle«.

Hans rigtige Navn var Ole Kristensen Overgaard, og han var født i Sundby paa Mors 1839. Han var uægte Barn og havde en trist Barndom, var svag af Helbred, havde daarlige Øjne og mente selv, at Forsømmelse mod ham i hans spæde Barndom var Skyld i hans Værkbrudenhed, men for øvrigt dvælede han ikke gerne ved sine Barneminder, der saa at sige alle var mørke. Han fik sin Undervisning hos en gammel Kone, og den Dag, han blev konfirmeret af Provst Møller i Solbjerg, kom han ganske alene til Kirken i sit fattige Tøj og følte sig ene og hjælpeløs.

Men tidligt var hans aandelige Evner vakt, og han higede efter Lys og Liv. Da han som Dreng mente, at han kunde faa det i Kirken, sørgede han bittert over, at han ikke havde Tøj, saa han kunde komme der. Han tiggede sig Uld til Klæder, saa hans aandelige Hunger kunde tilfredsstilles; han var en god Dreng, og hans Moder var slet ikke ængstelig for hans

Fremtid, skønt han var baade halvblind og værkbruden. Han havde nogen Evne til at kunne rime, og efter sin Konfirmation skrev han Digte, som han gik om og solgte, og hermed begyndte han saa sit lange Vandreliv, der først sluttede ved han Død. Sine Sange solgte han for to Skilling Stykket; han begyndte først at vandre paa Mors, kom derfra til Hanherred og Himmerland og senere trindt om til grundtvigske Venner i Jylland. Minderne om sin Ungdoms Vandretid dvælede han gerne ved; thi han var saa lykkelig at komme med i det vaagnende Folke- og Menighedsliv, som i Tilknytning til Grundtvigs Tanker brød frem baade her og der i det nordlige Jylland paa denne Tid. Han opdagede snart, at hans egne Sange var værdiløse, og han holdt derfor op at digte og sælge dem. I Stedet for blev han en aandelig Budbringer fra Sted til Sted, hvor man levede af Ordet; han følte Rigdommen af denne Foraarstid i Kirke og i Friskole og kendte alle dem, der i disse Egne brød Vej for Livet. I Friskolerne var han en stadig og kær Gæst. Børnene elskede at høre ham fortælle, og de omringede ham, klyngede sig til ham og blev ved at bede, indtil han føjede dem. Og han havde noget godt at fortælle, ligesom han fortalte godt, saa det var ikke underligt, at Børnene havde Lyst til at høre ham. Han var et sjælelig fint Menneske med et rigt indre Liv, frisindet og med god Forstand paa Menneske- og Menighedsliv, og derfor var han til megen Velsignelse, hvor han kom. Han kendte Vejene, skønt han halvt i Blinde famlede sig frem ad dem, han huskede Vennerne, som boede langs Vejene, og i Samtalerne med dem havde han tidt noget at sige, som var værd at lægge sig paa Sinde, og denne lille dværgagtige, forkrøblede Mand kunde ofte tale med en stor og stærk Myndighed. Han var ærlig i sine Udtalelser indtil Hensynsløshed, og han

kom kun paa de Steder, hvor han brød sig om at komme, og hvor han fandt »ægte« Grundtvigianere. Han var kritisk i aandelige Spørgsmaal, og hvis han vejrede grundtvigske Kætterier, var han ikke blid i sine Udtalelser. Ved Møderne var han en hyppig Gæst, f. Eks. ved Efteraarsmøderne, og han var en af de allerbedste Tilhørere, man kunde have. Som oftest stod han op lige ved Talerstolen, lyttede og levede helt i Vidnesbyrdet om Troens Ord til Salighed. Han var et uhyre nøjsomt Menneske og i mange Maader en Særling, der bød sig selv megen Haardhed og Kulde. Han klædte sig tyndt og tarveligt, men var sjælden at formaa til at tage en Overfrakke paa eller svøbe et Tæppe om sine magre Ben. Man kunde se ham i kold Efteraarsblæst og silende Regn køre ad Himmerlands aabne Veje uden Overtøj og Tæppe, saa man fik Fornemmelsen af, at han kunde fryse ihjel i Agestolen. Eller man kunde møde ham til Fods en Vinterdag i knugende Kulde ude paa Vandring, og man maatte vente engang at finde ham død paa Landevejen, frosset ihjel, saaledes som han for øvrigt selv havde udtalt sig med, at det vilde ske. Engang var han nær ved at omkomme paa Vejen til Dragstrup. Gennemblødt og næsten stiv af Kulde blev han bragt ind i den varme Stue; men han var ikke at formaa til at gaa i Seng eller skifte Tøj. Nej, han lod det vaade Tøj tørre paa Kroppen. Saaledes var han, stivsindet og holdende paa sine egne Meninger, snæver og begrænset, men en Idealist af det reneste Vand. Som saadan var han en Budbringer om Friskoletankernes Berettigelse og det aandelige Livs Herlighed, som det havde fundet sit Udtryk i det grundtvigske Menighedsliv, og han var med til at styrke det og holde det oppe i de fattige Egne deroppe i Nord, naar det kneb.

Han døde en Foraarsnat i 1907 hos gode Mennesker i Gøttrup i Hanherred. Hans Lig blev ført til Klim Frimenighedskirke, hvor et tændt Juletræ stod foran hans Kiste, og mange Mennesker var samlet med ham for sidste Gang. Herfra blev han ført til sin Fødeø og blev begravet paa Ansgarkirkegaarden Øst for Kirken i Nærheden af Rasmus Lunds og Poulsen Dals Grave. Og det var rimeligt, at han kom til at hvile her. Faa har som han levet med i den grundtvigske Bevægelse paa Mors, og færre har saa inderligt glædet sig ved, hvad der paa Kirkens og Skolens Omraade voksede frem deraf.

Den Formue, han med utrolig Nøjsomhed og stadig Sparsommelighed havde samlet sig, skænkede han til Frimenigheden og Friskolerne paa Mors. Det, som han gik med Bud om fra Sted til Sted, havde ligesom sit synlige Brændpunkt i Ansgarkirken. Paa den havde de bygget med mærkelig Samdrægtighed og Tro paa Guds Velsignelse i Fællesskab. Alle havde kørt Sten dertil og udvalgt de smukkeste; uden Aftale brød de hver for sig Kalk i Bakkerne dertil, leverede Brænde og bragte Fødevarer til Haandværkerne, der havde fæstet en Pige til at lave Mad, men ikke vidste, hvorfra og hvornaar de fik den, fordi det var frivilligt. Men der var altid Mad nok, og den kom altid i rette Tid. Engang stod hun og savnede Smør, da Haandværkerne skulde have Mellemmad; men saa kom det just ind ad Døren — sendt i det rette Øjeblik.

At denne Samdrægtighed i Sindet, denne Samhørighed i Arbejdet ogsaa paa mærkelig Vis kunde bære i Friskolen, er givet.

I Thy og Hanherred er Friskolen Barn af den samme aandelige Bevægelse som paa Mors. I Vust og i Klim var Niels Geertsen i mange Aar Friskolelærer. Han var

en Kromandssøn fra Mors, født i Erslev 1848, havde lært Snedkerhaandværket, men blev aandelig vakt og fik Lyst til at blive Lærer. Han kom saa i Forbindelse med Niels Peter Jespersen, var hos ham en Tid og kom herfra til Gedved Seminarium. Paa Grund af Sygdom maatte han afbryde sin Læsning og drage hjem; men det var dog hans Mening at fuldende sine Studier, naar han blev rask. Imidlertid kaldte man fra Vust i Hanherred. Her var en gammel aandelig Bevægelse med Rod langt tilbage — maaske søværts hos Haugianerne i Norge — men nu fornyet gennem P. Rønne, der var Præst i Klim, Thorup og Vust fra 1866—72. Et Par Gaardmænd i Vust — Niels Thorhauge og Niels Pedersen — var paavirkede fra Mors; nu vakte Rønnes Forkyndelse nyt Liv; de ønskede deres Børn en bedre Skolegang, end Statsskolen gav, og da de vilde have Niels Geertsen til at begynde, sagde han ja, og i Stedet for at drage til Gedved og faa sin Eksamen drog han til Vust som Friskolelærer. Det var i 1869. Han begyndte i en Aftægtsstue hos en af Gaardmændene, Niels Thorhauge, boede og fik Kosten sammesteds. Han forlangte samme Løn, som en Tjenestekarl kunde tjene. Evnede han ikke at holde Skole, kunde han holde op, og der var jo saa ikke sket nogen Skade ved Forsøget. Den første Skoledag var den 25. Januar, og da blev der holdt Skole i Niels Thorhauges Sovekammer. Foruden Thorhauges Børn var der en Dreng, den senere Rigsdagsmand J. P. Nørhave, og en Pige, Ane Katrine, der senere blev gift med Karl Andersen. Nogle Dage efter kom der tre Børn til, og Aftægtsstuen blev taget i Brug.

Niels Geertsen blev i Vust i tre Aar, saa skulde han være Soldat, og efter Soldatertjenesten kom han til Klim Friskole, der var bleven oprettet i Juni 1872 ved et Møde hos Gaardejer og Sognefoged Chr. Myrup.

Der blev købt et gammelt Hus med to Stuer, hvoraf den ene skulde være Skolestue, den anden Opholds- og Sovestue for Læreren. Han spiste til Middag hos Chr. Myrup; den øvrige Føde blev frivillig og altid i rigeligt Maal sendt fra Kredsen Medlemmer. Et Aars Tid efter blev det bestemt at bygge et større Skolehus. Et gammelt Hus med 6 Tdr. Land blev købt i den sydlige Bydel, et nyt Hus blev bygget til, og i Efteraaret 1873 flyttede Niels Geertsen, der nu var bleven gift, derind med sin Hustru. Hun var fra Vust og havde været Højskoleelev paa Galtrup Højskole. Hun blev sin Mand en god Medhjælp og en god Moder for de mange Børn, sine egne og andres, der kom til at færdes her i det nye Skolehus. Ejendommen var Niels Geertsens, de levede egentlig af den, og de holdt saa Skole for deres Fornøjelse; thi Lønnen var ringe. Der blev holdt Aftenskole og om Vinteren ugentlige Sammenkomster for unge og ældre, hvor nye Bøger blev læst. Til at begynde med stillede Provst Damborg sig noget stejlt over for Friskolen og skrev til Gedved for at faa at vide, hvad Niels Geertsen var for en Vildmand; men i det hele og store fik Skolen Lov til at leve sit Liv i Fred, og Niels Geertsen gjorde et alvorligt og trofast Arbejde her gennem mange Aar. Til at begynde med var der 12 Familier med 20 skolepligtige Børn; senere steg Børneantallet, saa der i Niels Geertsens Tid har været 30 Børn i Gennemsnit. I 1902 opgav Niels Geertsen sin Lærergerning, fordi han syntes, at han skulde give Plads for yngre Kræfter, der med Dygtighed bedre kunde imødekomme de nye Krav om Kundskaber, end han kunde. Der blev bygget en ny Skolebygning, og Niels Geertsen blev boende i sin gamle Ejendom. Han havde i mange Aar været Fri-menighedens Kirkesanger og Klokker, og det blev han stadig ved med at være.

Denne sin Gerning var han glad ved, og han øvede den med gribende Alvor og Andagt, barnefrom og inderlig glad for Livet i Menigheden, dybt taknemmelig for at maatte være med at tjene og Søndag efter Søndag lytte til Søren Anker Møllers stilfærdige, tilforladelige og styrkende Forkyndelse.

Niels Geertsen havde været Deltager i et af Høstmøderne hos Kold og bevarede Indtrykket af denne Mands mærkelige Personlighed. Han havde haft Kursus i København og søgte da Grundtvigs Menighed i Vartov, saa ogsaa her havde han siddet ved Kilden, hvoraf Vældet sprang.

Fra 1902 blev Georg Lindstrøm Lærer ved Klim Friskole til 1919, da han rejste til Slagelse. Lindstrøm havde ogsaa været Friskolelærer i Vust i nogle Aar. I Klim blev han efterfulgt af Bindstrup, der i 1921 blev efterfulgt af Jens Rolighed.

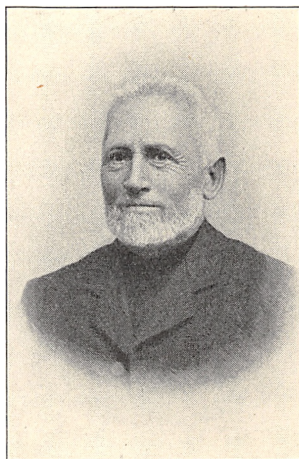
Her i Hanherred og i Himmerland har Friskolen Sammenhæng med Frimenigheden i Klim, idet Søren Anker Møller ikke indskrænkede sig til at prædike hjemme i Klim, men drog ud og prædikede i Kredse baade norden- og søndenfjords; hvor man hjertelig sluttede sig om hans Forkyndelse, blev der ogsaa Trang til et rigere Skoleliv, og man dannede saa smaa Friskoler omkring i Sognene. Paa Himmerland havde Lundby Højskole ogsaa været med til at berede Grunden for det frie Skoleliv.

I 1920 var der i Hanherred 8 Friskolekredse med 117 Medlemmer, i Himmerland var der 13 Kredse med 190 Medlemmer; paa Mors og i Salling var der 10 Kredse med 178 Medlemmer og i Thy 3 Kredse med 46 Medlemmer. Disse Tal taler deres stilfærdige Sprog — om smaa Kredse, hvor der maa ofres, hvor man maa være nøjsomme og stille smaa Krav, og hvor det gæl-

der om at staa sammen og løfte i Flok, hvis der i det hele skal være Tale om at holde Friskole. Men et lignende Billede tegner sig andre Steder i Jylland: i Vendsyssel saa vel som i det sydlige Jylland, i Midt- og Østjylland saa vel som ude vestpaa. Der kan findes enkelte større og stærkere Kredse; og det er da gerne paa Steder, hvor der findes en Valgmenighed eller en Frimenighed, saa der er en nøje Forbindelse mellem det vaagne Menighedsliv og Friskolen. Vi kan f. Eks. nævne Bøvling, Odder, Aagaard, Holstebro og Balle; men ellers er det smaa Kredse. Hvor de er vokset frem, synes de at holde sig. I de gamle Kredse holder man trofast og taknemmeligt ved den Skole, som de gamle har baaret frem, og som jo alligevel paa en helt anden Maade er ens egen end den offentlige Skole i Sognet. »Mindet vel lader som ingenting, er dog et lønligt Kildespring«. Man varmer sig ved Minderne, vogter og værner Forældrenes dyre Ret, og Kreds og Lærer staar sammen gennem mange Aar.

I *Bøvling* var det Gaardejer Mads Agger i Kjølhede, der i 1865 begyndte at holde Huslærer til sine Børn, og flere Børn kom snart til. I 1877 købte han en Ejendom paa $3\frac{1}{2}$ Td. Land mellem Valgmenighedskirken og Præstegaarden; den blev indviet til Friskole den 15. November samme Aar og havde 20—30 Børn. Aaret efter blev der bygget en bedre Skolebygning, og Børnetallet steg. I en Aarrække skiftedes der Lærer adskillige Gange, og Lønnen var ikke stor — i 1885 var den: Ejendommen frit, 400 Kr. i Skolepenge, samt Offeret i Valgmenighedskirken, hvor Læreren var Kirkesanger. Men i 1896 kom Jørg. Jørgensen Borup dertil, og nu blev der mere stabile Forhold. Han var født i Brande 1867, lærte Snedkerhaandværket, blev derefter Elev paa Vallekilde Højskole og fik Lyst til at blive Fri-

skolelærer. Han uddannede sig saa til dette i tre Aar, blev derefter Friskolelærer i Norup paa Fyn og giftede sig med Else Marie Søndertoft fra Brande. Hun havde været Elev paa Testrup Højskole og havde derefter uddannet sig privat til Lærerinde, saa hun kunde blive sin Mand en god Hjælp i Skolen. I 1896 kom de til Bøvling, og her blev de og holdt Friskole til Glæde og Velsignelse for mange Mennesker i en lang Aarrække. Arbejdet trivedes, og Elevtallet voksede, saa der gennemsnitlig var 100 Elever. Roligt og støt og uden stærke Brydninger voksede Skolen op i Læ af Valgmenigheden, og de gode gamle Friskoletanker fik Lov til at gøre sig gældende og virke fra Dag til Dag. Ogsaa uden for sin Skole fik Jørg. Jørgensen Borup Lejlighed til at tjene Friskolens Sag, idet han i en Aarrække efter Laurs Rasmussens Afgang var Formand i »Dansk Friskoleforening« og paa denne Post ved sin rolige Fremtræden, sin kloge Omtanke og sin støtte Karakter fik Lejlighed til at vogte og værne Friskolen, baade økonomisk og paa anden Maade.

Mads Agger.

I Odderegnet begyndte Rørth Friskole i 1870, og her var det Vækkelsen fra Otto Møller i Gylling, som stod bagved. Tre Aar senere blev der oprettet en Friskole i Balle ved Odder; den flyttede et Aarstid efter til Solbakken paa Odder Mark og blev noget senere slaaet sammen med Rørth Friskole, saa de to Skoler tilsammen dannede Odder Friskole.

I Rørth havde Gaardejer Niels Rasmussen bygget Skolen for egen Regning; dens første Lærer var L. Rasmussen-Lidemark. Han fik 120 Rigsdaler i aarlig Løn samt Kosten rundt om i Hjemmene. Ved Skolens Indvielse var Otto Møller fra Gylling til Stede, og fra Gedved var mødt Peter Bojsen, Martin Kristensen samt en Del Seminarister. 1873 blev Rasmussen-Lidemark afløst af A. P. Sørensen.

Jørg. Jørgensen Borup.

I Balle var Simon Kjems den første Lærer; men da Skolerne blev slaaet sammen, blev A. P. Sørensen Skolens Leder, og han blev paa den Plads i en lang Række Aar.

A. P. Sørensen var født i Ans ved Viborg 1844 og havde i sin Drengetid haft C. A. Thyregod til Lærer. Da han var konfirmeret, blev han sat i Smedelære,

skønt han ikke havde Lyst og Gaver til det. Arbejdet laa ikke for ham, og Kræfterne var smaa. Men hans Moder vilde have det, og hun sagde: »Et Haandværk er godt at lære, og faar han ingen Brug for det, saa er det let at bære.« Han blev Smed; men Arbejdet tilfredsstillede ham ikke. Han havde Lyst til at læse og havde gode Aandsevner, saa der var andre Ting, som optog ham. Da han var i Tyveaarsalderen, kom han under Indflydelse af Indre Mission og følte sig vel hjemme her et Par Aars Tid; men saa traf han sammen med Højskoleungdom fra Kolds Højskole og fra Testrup og blev grebet af det grundtvigske. Han sluttede sig til disse unge, de holdt »Fylla« sammen og

læste en hel Del, bl. a. Rasmus Hansens Mindebog, og hos A. P. Sørensen vaagnede Lysten til at blive Lærer. Naar han stod i sin Smedie og slog Gnister af det glødende Jern, drømte han om at slaa Gnister af levende Mennesker. Han havde faaet en god Smedeplads; men da der en Dag kom en vandrende Svend ind i Smedien, og da denne havde Lyst til at faa en Stilling, solgte A. P. Sørensen resolut Smedeplads og Værktøj til ham, gjorde sine andre Ejendele i Penge og rejste derefter til Vejstrup til Rasmus Hansen for at se, hvad en Friskole virkelig var for noget. Her var han en Sommer, og Vinteren derefter blev han Elev paa Testrup Højskole. Om Sommeren fik han en Huslærerplads i Nødlev Sogn, blev af gode Folk hjulpet til at fortsætte næste Vinter paa Testrup Højskole for igen at blive Lærer i Nødlev. Herfra kom han i 1873 til Rørth og derfra til Odder. Senere var han flere Gange paa Kursus, bl. a. en Vinter paa Askov Højskole.

Det var under smaa Forhold, A. P. Sørensen begyndte i Rørth, og det blev aldrig nogen god Forretning at være Friskolemand, heller ikke for ham. Der var ikke fastsat nogen bestemt Løn, saa Indtægterne kunde svinge; men A. P. Sørensen og hans Hustru forstod under jævne Kaar at faa det til at slaa til, og han har udtalt: »Jeg kan sige, at vi har ikke alene haft det strengt nødvendige, men ogsaa, at vi aldrig maatte nægte os noget, som vi særlig har troet kunde gavne og glæde os.«

Børnetallet har ogsaa i Aarenes Løb svinget; men der har i Sørensens Tid gennemsnitlig været 50 Børn i Skolen. Skolen paa Solbakken i Odder har været Ramme om et fornøjeligt og udviklende Skoleliv, og den har haft nær og nøje Tilknytning til Valgmenighed og Højskole.

Balle Friskole begyndte i Ravning i Oktober 1866, og lidt senere blev der ogsaa en lille Friskole i Lildfrost med den samme Lærer saaledes, at der tre Dage om Ugen holdtes Skole i Gaardejer Kr. Kristiansens Endestue i Ravning, og de andre tre Ugedage i Søren Peter Jessens Endestue i Lildfrost. Men efter Sommerferien 1867 forenedes de to Skoler i een, Balle Friskole. Ogsaa her er Friskolen Menighedens Barn, idet den er vokset af den aandelige Bevægelse, som var skabt af den unge Pastor Laurberg i Bredsten, Pastor Sveistrup i Nørup og Seminarieforstander Pastor Svendsen, Jelling. Og det viste sig senere, at den Bevægelse ikke alene var stærk nok til at bære Friskolen frem; men ud af den voksede ogsaa Balle Valgmenighed, saaledes at Klokkeren fra den fri Menigheds Kirke i Nærheden kunde ringe sin Fred over Skolens Dagværk.

Balle Friskoles første Lærer var Sønderjyden Niels Ebbesen. Han var født paa Aarø 1842 og var Søn af fattige Husmandsfolk. Efter sin Konfirmation var han nogle Aar Hjælpelærer paa sin Hjemegn og blev derefter Elev paa Blaagaard Seminarium, hvor han fik Mænd som Skat Rørdam og Ernst Trier til Lærere, og om Søndagen kom han i Vartov og hørte Grundtvig. Da han var færdig med Seminariet, fik han Lærerplads paa Flakkebjerg Opdragelsesanstalt; men han vilde gerne være Friskolelærer, og derfor rejste han over til Kold i Dalum for at raadføre sig med ham, og han vilde være Friskolelærer i Jylland. Kold mente imidlertid, at Jyderne ikke endnu var færdige til at holde Friskole, og han vilde have Niels Ebbesen til Lange-land. Ebbesen sagde nej. Han vilde ikke til Lange-land. Kold bad ham saa blive og deltage i det Høstmøde for Lærere, som skulde holdes paa Dalum i August. Maaske vilde der saa aabne sig en Udvej. Ved dette Møde traf Ebbesen Lærer Vaaben fra Bredsten,

der af Kr. Kristiansen i Ravning havde faaet den Opgave at bede Kold skaffe en Lærer. »Sig til Kold,« havde han sagt, »at han skal skaffe os en Lærer til vore Børn; men det skal være en god.«

Lærer Vaaben havde fortalt Kold, at der rimeligvis i Bredsten Sogn vilde være Jordbund for en Friskole, idet fyrretyve Familier havde løst Sognebaand, for en stor Dels Vedkommende til Svendsen i Jelling, og Kold havde saa henledt hans Opmærksomhed paa Ebbesen.

En Dag i September drog Ebbesen til Ravning, og det varede ikke længe, inden han var antaget som Lærer, og Friskolen begyndte, som anført, i Oktober. Ebbesen var en begejstret Elev af Kold, og han holdt Skole paa en helt ny Maade med Fortælling og Sang.

Da nogle af Forældrene var lidt betænkelige ved dette og talte om, at deres Børn lærte for lidt, sammenkaldte han Forældrekrederen og forklarede sit Syn paa Skolearbejdet. »Eders Børn kommer ikke til at lære paa Ramse,« sagde han til dem; »men jeg vil *fortælle* for dem, saa deres Øjne skal tindre.«

Det varede ikke længe, før Ebbesen ogsaa kom til at holde Skole i Lildfrost; men, som nævnt, forenedes de to Skoler i 1867 i Balle, hvor den ny Skole blev bygget paa den Grund, hvor den arbejder den Dag i Dag.

I Balle var der en Del varmhjertede og aandeligt in-

Niels Ebbesen.

teresserede Kvinder, som var særlig optaget af Friskoletanken, og da der engang steg tvivlende Tanker op i Friskolefolkernes Sind, og de følte Trang til at blive befæstede i deres Tro paa deres Skoleidé, var der tre af disse gode Kvinder i Sognet, som drog over til Kold for at tale med ham om Sagen. Denne Rejse glemte de aldrig, og de kom glade og styrkede hjem. Kold havde sagt til dem, at deres Friskole skulde nok faa en god Fremtid, naar varmhjertede Mødre stod Vagt om den.

Ebbesen skulde spise til Middag skiftevis i de forskellige Hjem, der laa nærmest Skolen; de andre Familier skulde saa levere den øvrige Mad i Skolen, og denne Ordning blev ved i 22 Aar, da Ebbesen stadig forblev ugift. Han boede i Skolen, og der var fra Begyndelsen ikke fastsat nogen bestemt Løn. Han fik, hvad de frivilligt vilde give. Til at begynde med førtes der heller ingen Kontrol med, hvad han fik, senere førte Kredsen Regnskab over Lønnen, og de første Aar herefter var Lønnen 200—300 Kr., senere steg den til 300—400 Kr., men i Aaret 1888 blev det vedtaget, at han skulde have 600 Kr. aarlig samt Bolig og Brændsel, og saa skulde han selv sørge for sit Ophold. Det er forstaaeligt, om han efterhaanden kunde blive træt af at gaa paa Omgang, og om Kredsen kunde ønske en fastere Ordning.

Som Skolemester var han Kolds Elev. Han havde selv følt Ordets Magt til at gøre Hjerterne glade, og ud fra det virkede han. Han var en god Fortæller. Han holdt, hvad han havde lovet, at han vilde fortælle for Børnene, saa deres Øjne skulde tindre. Det var Bibelhistorie, Historie og Eventyr, og han læste ogsaa for Børnene, ofte saa længe efter Skoletid, at Forældrene blev ængstelige for Børnenes Udebliven, hvis det var Vinter og daarligt Vejr. De egentlige Fær-

digheder lagde han mindre Vægt paa; men han forstod dog ogsaa her at gøre Timerne frydefulde og Arbejdet festligt. Ogsaa Arbejdet blandt de unge tog Ebbesen op, han var en ivrig Deltager i Skyttebevægelsen, og han elskede at færdes mellem de unge og være omgivet af Liv og Sang.

Niels Ebbesen var Lærer i Balle Friskole fra 1866—1903, og Børnetallet var ca. 60—80 Elever. Et Par Aars Tid gik Skolen mindre støt; det vekslede noget med Lærere og Lærerinder. Ved Lærerindeskiftet i 1905 kom Frøken Marie Stougaard til Balle, og hun blev der til 1931, da hun giftede sig. Ved Lærerskiftet 1906 blev Lærer Jensen Sinning antaget, og han har siden ledet Balle Friskole.

AFGØRENDE OG ALMINDELIGE GRUNDTRÆK.

Der er i det foregaaende givet nogle Billeder af Friskolen, særlig i dens første Tid, af de Mænd og Kvinder, som skabte den ved at tage Skolesagen i deres Haand, ved at oprette Skolen og sende deres Børn dertil, og af en Del af de Mænd, som gav sig i denne Skoles Tjeneste. Vi har set Skolen vokse frem ud over Landet fra Nord til Syd, fra Øst til Vest, og de enkelte Skildringer trækker hver for sig sin Streg op, saa Helhedsbilledet fremkommer ved de forskellige Linier.

Der er kun nævnt enkelte Skoler, andre kunde med lige saa stor Ret have været nævnt; men det vilde være uoverkommeligt at nævne alle Skoler og faa hele den statistiske Side fuldkommen. Opgaven maatte blive at give et samlet Billede af Friskolen ud over Landet, og vi vil nu søge at samle Linierne og udføre Karakteristikken, som det er dokumenteret i Enkelt-heder foran.

Friskolerne voksede naturligt op fra Grunden; derfor begyndte de smaat og under saare beskedne Forhold: Skolestuen tog man til at begynde med, hvor og hvordan man kunde faa den. Materiellet var mindst muligt og simpelt; thi det gjaldt om at faa begyndt; men Skolestuen skulde dog helst have en Dagligstues Præg: almindelige Langborde og Læreren for Bordenden, hvorfra han kunde komme rundt til Børnene; Billeder paa Væggene, Blomster i Vinduerne — Stuen

skulde møde Børnene som noget venligt. Senere faar Friskolen sin egen Bygning, og de første Friskoler ligner mest hyggelige Husmandshjem — f. Eks. paa Fyn det venlige Bindingsværkshus med det mosgroede Tag og Stokroser ad Muren, omgivet af den velholdte Have og tidt af de veldrevne Marker.

Blandt de Folk, der ud over Landet danner Friskoler, finder vi en Række Mænd af en egen Stil og Støbning: praktisk dygtige og driftige Folk, der ofte er Sognets og Egnens Tillidsmænd kommunalt og politisk. For blot at holde os til Fyn kan vi nævne Christen Larsen, Dalby; Jens Jensen, Trunderup; Christen Hansen, Vejstrup; Thyge Hansen, Ferritslev; Hans Nielsen, Egebjerg.

Men de er først og fremmest Mænd af dyb Alvor, kristeligt grebne, folkeligt bevægede, offervillige og udviklede, med et rigt Følelsesliv og en fast og levende Tro. Ved deres Side og bag dem staar der en Række stærke og varmhjertede Kvinder af lignende Støbning, som i Ord og Handling viste deres dybe Sans for Skole og Opdragelse og deres forstaaende Kærlighed til deres Børn.

Friskolelærerne var gerne Folk fra Landet, ofte Børn af Smaakaarsfolk og gennem deres Ungdom praktisk opøvede og uddannede i Landbrug eller Haandværk, af god Afstamning, vant til nøjsomme Kaar, livlige, poetisk begavede Mænd med en bevæget Ungdom og et rigt indre Liv, ofte kundskabsrige og med store Lærergaver, gode Fortællere, barnlige og enfoldige Naturer med en levende Kristentro, nationalt grebne og med stor Kærlighed til Folkets Arv af dybe, stærke Minder, Menneske- og Børnevenner, fulde af Sang og dybt taknemmelige for Livet.

De havde først og fremmest gaaet i Livets Skole, og de var modnet i Længsel efter at komme til; men

ved Siden deraf havde de faaet deres bestemte Uddannelse. Adskillige af de første Friskolelærere var »Koldunger«; de havde faaet deres Uddannelse paa Kolds Skole og var for Livet prægede af ham; en Del havde faaet deres Uddannelse frit, paa andre Højskoler, f. Eks. Askov, Vallekilde og Testrup, og ved Ophold hos Friskolelærere som Rasmus Hansen i Vejstrup og Knud Rasmussen i Sødinge; men der var ogsaa mange, der var gaaet Seminarievejen. Blandt de Seminarier, som her særlig bør nævnes, er blandt Statsseminarierne Snedsted, Ranum og Jelling, og blandt de private Seminarier Gedved og Blaagaard. Blandt Seminariemænd, der har præget det første Kuld af Friskolelærere, maa først og fremmest nævnes Ludvig Chr. Müller og H. J. M. Svendsen; men der er ogsaa Grund til at nævne Mænd som Peter Bojsen og Martin Kristensen for Gedveds Vedkommende; Mænd som Skat Rørdam og Ernst Trier for Blaagaards Vedkommende.

Disse første Friskolelærere følte sig staaende i højere Livsmagters Tjeneste; de var Guds og Folkeaadens Medarbejdere. Det at være Lærer var for dem et højt Kald; de havde Fornemmelsen af at være udvalgte. De var lykkelige Mænd; thi Begejstringens Ørn havde svævet over dem paa brede Vinger; de var med i den danske Skoles Storhedstid, da de ny Tanker fra Grundtvig og Kold brød paa og satte frisk Luft ind gennem de lumre og mørke Skolestuer, og de tjente af et fuldt Hjerte, vogtede vort Folks dyre Eje i Arven fra Fædrene og værnede dets Fremtid i Børnene, glade og taknemmelige for at blive brugt og lydhøre over for, hvad der kunde tjene Folket økonomisk og aandeligt. De var Troens Folk, der turde haabe paa Folkets Lykke, og de var fast forvissede om Kraften i det, som ikke ses, i Aadens usynlige Verden.

Det levende Ord var Skolens Midtpunkt. Det var Hjertesiden i Mennesket, som de vilde vække og vinde. Kundskaber er gode; men først maa Livet komme. Derfor havde Friskolen fra sin første Begyndelse saa nær Tilknytning til Hjemmet, og Forældrene, navnlig Mødrene, kom tidt og satte sig paa Skolebænk Side om Side med Børnene; det understregede stærkt det hjemlige i Skolen; hun fik fælles Minder med Børnene og kunde drøfte, hvad de var stærkt optaget af, med dem i Mørkningen, og naar de skulde i Seng om Aftenen.

De var gode at omgaaes, rare at have til Venner, disse Friskolelærere. De var levende Beviser paa, at Guds frygt med Nøjsomhed er en stor Vinding. Det er ubegribeligt, saa nøjsomme de var, og saa langt de kunde komme med lidt og endda være glade og taknemmelige. De var ængstelige for, at det økonomiske skulde komme til at spille for stor en Rolle, saa man derover glemte det egentlige, det væsentligste, nemlig det indre Liv, hvor Lykken vindes.

Dette almindelige Billede af Friskolelærerne, som her er tegnet, og som fremgaar af det historiske Materiale, der er fremdraget fra forskellige Sider i det foregaaende, suppleres og bekræftes af en Samling Breve, som paa Opfordring af Mejeriforpagter Burchardi, Birkendegaard, fremkom i 1881. Disse Breve er et stærkt personligt og meget ejendommeligt Bidrag til Friskolens Historie, og de giver en dyb Karakteristik af Friskolelærerne om ved Aaret 1880, da man plejer at tale om et Vendepunkt for Friskolen.

Burchardi var en varmhjertet og inderlig forstaaende Ven af Friskolen, og han havde den dybeste Medfølelse med de Friskolelærere, der med store Ofre og tidt under store økonomiske Afsavn gjorde deres betydningsfulde Arbejde i Friskolens Tjeneste. For rigtig at faa Rede paa, hvorledes de sad i det, og under

hvilke Kaar de udførte deres Gerning, skrev han i 1881 en lille Artikel, bl. a. i »Højskolebladet«, hvori han bad dem om i Breve til ham at fortælle om deres Forhold. Han skrev, at det var af Interesse for deres Stilling, han skrev, og han lovede dem, at intet af, hvad de betroede ham, skulde blive misbrugt. Han fik 44 Breve, nogle korte, andre lange. Der er Breve paa 14—20 Sider; de er rundt om fra det hele Land, dog mest fra Jylland, og der er ingen af dem fra de gamle og store Friskolekredse. Det var det økonomiske, Burchardi ønskede at faa Rede paa, og det er ogsaa om dette, Brevene mest giver Besked; men de giver ogsaa Indblik i meget andet, og stundom bliver det til en hel Levnedstegning af den enkelte Mand med hans Længsler og hans Savn, hans Tro og hans Tvivl. Man synes, man ser ham for sig og hører det snart glade og optimistiske, snart dybt vemodige Tonefald i hans Stemme, mens han fortæller om, hvordan han kom ind i dette, hvorledes det økonomisk er smaat og usikkert, hvor mange og rige Glæder Arbejdet giver, og hvorledes han haaber, at *han*, der »føder Fugl og Markens Lillie klæder«, ogsaa vil give Mennesket Føde og Klæder.

Man faar absolut Følelsen af, at man er i godt Selskab. De taler nødtigt om det økonomiske og er baade undselige og ængstelige ved at give Oplysninger herom. Hvis man stiller Lønningsforholdene offentlig frem, vil det give Friskolens Modstandere Vaaben i Hænde, og det vil saare mange af de Friskolefolk, der har ofret for at bære Sagen frem, og som selv er Smaa-kaarsfolk, der har ondt nok ved at hjærge Føden. Var de mere velhavende, vilde de ogsaa lønne deres Lærer bedre. Lønningen er vel et vigtigt Spørgsmaal; men det gælder dog meget mere om at hjælpe hinanden til at se, at kun hvor der er Frihed, kan Livet blomstre og

vokse sundt, og man skal passe paa, at den gamle Varme hos Forældre og Lærere ikke afsvales.

»Faar vi først Tro til Friskolen og Kærlighed til den, saa vil alt det andet nok komme.« »Den, der

Mejeriforpagter Burchardi.

elsker, kan ikke tale om Offer; thi det er det velsignede ved at leve, at man har Lov til at leve for det bedste.« »Naar vi er paa vor rette Hylde, som vi jo tror, saa er det en Gerning, som Gud Fader vil støtte. Det har vi erfaret, og da har vi jo ingen Nød. Vi er selv vokset derved, og det er jo Hovedsagen. Kan vi saa ikke sagtens være glade!« Trods alt maatte de sige med David: »Maalesnorene er for mig falden paa liflige Steder, og min Lod er saare skøn.« Saa det

mørkt ud, »fik alle de glade Barneansigter Taagerne til at vige, og Guds Velsignelse var med os.«

Naar de tænker paa, hvor lille Lønnen er, og hvor rart det vilde være at have noget mere at holde Hus med, saa er det stadig Skolens og Børnenes Tarv, de har for Øje. De vil gerne kunne arbejde videre for at holde sig friske og stadig være i Vækst; thi »intet er for godt til Børnene, der skal have den bedste Kost, som findes.« De vilde gerne have Raad til at rejse lidt, købe nye Bøger, holde Blade, deltage i Møder og Kursus, f. Eks. paa Askov — for Skolens Skyld; men som oftest maa de resignere over for den Slags og søge at tjene lidt ved at arbejde med deres Jord og i deres Have, binde Bøger ind, føre Regnskab for Mejeriet, Brugsforeningen eller Sparekassen eller ogsaa gaa paa Arbejde i Høsttiden. Stundom er de ogsaa ængstelige for, at den ringe Løn efterhaanden skal jage de bedste Kræfter bort fra Friskolen, og det er farligt for dens Fremtid.

»Der er sikkert nok ikke noget, der har skadet Sagen mere end dette, at Betalingen har været saa lille, at mange dygtige og rigtbegavede Mennesker har under de trykkende pekuniære Forhold tabt Troen paa den gode Sag og er gaaet fra den.«

Man hører ogsaa om Skolekredse, som kunde sige, naar Læreren talte om Lønforhøjelse: »En Friskolelærer maa vove sig ud; han skal fødes, men ikke fedes. Han kan ikke faa baade i Pose og Sæk.«

Der peges ogsaa paa den triste Kendsgerning, at naar Friskolelæreren gifter sig, bliver Lønnen faktisk mindre. En ugift Lærer, der kan bo hos en Gaardmand, spise skiftevis hos de skolesøgende Børns Forældre, faa vadsket og stoppet her og nyt Tøj syet, naar Skrædderen er i Gaarden, kan sagtens klare sig; men det bliver vanskeligere, hvis han gifter sig og

faar Familie. Paa den anden Side er det unaturligt, og det er heller ikke saa godt for ham, at han skal slaa sig til Taals med Pebersvendens Liv.

»Man siger nok, at ugifte Folk kan bedre være tjent med den lille Løn; men naar en Mand gaar og tør ikke gifte sig, tør ikke tænke paa at naa det bedste, vi menneskeligt har her i Verden, mon han saa kan arbejde med nogen virkelig Friskhed i hans Gerning! Ja, jeg kunde det ikke. Jeg kan det bedre nu, og jeg tror da ogsaa, at der er mere Virkelighed i vort Liv og vor Gerning, naar vi har en Medhjælp — og saa selv har Smaa børn oven i Købet. Men Gud ske Lov, at vi er naaet saa langt i vor Skolesag, som vi er. Jeg tvivler ikke paa, at vor Gerning vil gro og bære Blomst og Frugt — kun at vi maatte holde ud i den rette Taalmodighed.«

En af dem skildrer sin Stilling saaledes:

»Den Gaard, hvori jeg spiser, ligger kun 500 Alen fra Skolen, og der gaar jeg ned tre Gange daglig for at spise. Om Morgenen drikker jeg Kaffe med et Stykke Rugbrød-Smørrebrød til; om Middagen faar jeg varm Mad, men ikke Kaffe; om Aftenen faar jeg Smørrebrød, men ikke noget varmt. Mit Helbred er kun svagt; men jeg har — Gud ske Lov — ikke været syg endnu. Jeg bor i Skolebygningen, hvor jeg har et Værelse. Det er 2 $\frac{1}{2}$ Alen bredt og 4 $\frac{1}{2}$ Alen langt, og her har jeg Kakkellovn, Bord, Stol, Seng og en stor Kasse med mine Klæder i og under Bordet en mindre, saa jeg ikke kan sætte Foden under eget Bord endnu, som man siger. Desuden har jeg i mit Værelse mine Bøger — 3—400 Bind i to Reoler — to Par Støvler, noget Pap og en Del Bogbinderværktøj. Jeg holder Skole fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 4 Eftermiddag. Jeg gaar ikke meget ud at besøge Folk; men naar Børnene gaar, læser jeg og tænker over, hvad jeg skal fortælle

i Skolen, og kan jeg saa naa mere, binder jeg en Gang imellem en Bog ind. Om Vinteren, naar jeg fortæller to Gange ugentlig for voksne og seksten-atten Gange ugentlig for Børnene, har jeg Aftenen fuldt besat og sidder tidt til Kl. 1—2.«

Han mindes at have hørt Kold sige til Friskolelærerne: »I maa kunne føde jer paa en Sten!« Og til Friskolefolkene: »I maa lønne jeres Friskolelærere godt; thi en Arbejder er sin Løn værd.« Der er ingen Fare for, at de, som ikke har Kald til at være Friskolelærere, gaar hen og bliver det for Lønnens Skyld, saa længe Staten ikke tager Friskolen under sine Vinger, og gør den det, da er den ikke længer Friskole.«

Nej, der var hverken noget socialt eller materielt, der drog i Friskolen. Det var noget helt andet, noget indre, som var vanskeligere at faa Øje paa, hvorfor udenforstaaende jo ogsaa ofte trak paa Skuldrene, naar en ung Mand brød med sin Familie og forsagede Udsigten til en sikker og anset Stilling for at blive Friskolelærer eller brød op fra Embedet og Trygheden i den offentlige Skole for at gaa ind i Friskolen og Usikkerheden.

Et af Brevene fortæller om en Mand, der efter ti Aars Arbejde i den offentlige Skole og under i og for sig gode Forhold efterhaanden fandt det unaturligt og usundt »at staa som Lærer for Børn af Forældre, der havde lagt deres Ret til selv at sørge for deres Børns aandelige Paavirkning i Barndomstiden i en kold og offentlig Autoritets Haand.« Han tog sin Afsked uden Pension. Folk sagde, at han var gal; Vennerne raadede fra; men han oprettede en lille Friskole og hjalp paa Indtægterne ved at drive et Havebrug. De er en daglig Husstand paa ni Personer. Han holder Skole om Formiddagen og arbejder sammen med Familien i Havebruget om Eftermiddagen, og selv om der har

været trange Kaar, er disse Folk dog dybt taknemmelige for, som det er gaaet, og for Gud Faders rige Kærlighed.

Disse Friskolelærere blev ofte gennem deres indre Forpligtelse drevet ind i det at skulle vælge, hvor det var svært at tage sit Stade. En af dem fortæller, hvorledes han under et Askovophold fik Lyst til at blive Friskolelærer; men hans Fader var imod dette, og han gav ham Valget mellem ham og Friskolen. Paa Vejen hjem gik han og græd og kunde ikke tage sin Beslutning; han faldt da paa Knæ paa Grøftekanten og bad Gud om et godt Raad. Han syntes ikke, han kunde forlade sin Fader, og han syntes heller ikke, han kunde give Afkald paa den lyse forjættende Fremtid med et frit aandeligt Arbejde. Da han havde bedt sin Bøn, blev han rolig i sit Sind og klar over, hvad han vilde. Han gik hjem og sagde til Faderen, at nu vilde han blive hjemme hos ham. Men Faderen havde nu faaet et andet Sind og sagde: »Det er ikke nødvendigt. Du maa gerne tage fat paa, hvad du vil.«

Ydmygt troende og taknemmelig gik denne Mand saa ind i Arbejdet med Følelsen af at være baaret af Gud fra sin Barndom, glad og lys røgtede han sit Kald under smaa og beskedne ydre Kaar.

De er meget forskellige disse Folk; men der er noget fælles, der kommer igen og kommer igen i Brevene, og det er netop, hvad der i det foregaaende er givet som karakteristisk for Friskolelærerne: en levende Kristentro, en varm Menneskelighed, en rig Arbejdsglæde, en utrolig Nøjsomhed og et opofrende Tjenersind. De er barnlige af Sind, troskyldige og naive i deres store Livshengivelse og høje Følelse af at være kaldede. De har haft en rig Ungdom, Livet har modnet dem til deres Gerning, de er, trods alt, lykkelige og spreder Glæde og Velsignelse om sig. Paa dem sy-

nes Bibelordet at passe: »Salige er de enfoldige; thi Himmeriget er deres.«

Et enkelt af de Levnedsløb, som Brevene tegner, skal medtages her; thi det er som en Roman, fostret i en Digtets Sind; men det viser, hvorledes disse Folk ofte gennem et bevæget Ungdomsliv og stærke indre Oplevelser kom ind i deres Gerning.

Han var født i Sønderjylland i 1838 og levede sin Barndomstid i de bevægede Aar, da Danskheden vaagnede, og Trearskrigen gik over Landet. Skolen med »dens Dovnebænk og Skammekrog, der i den Tid var godt søgte«, gav ham ikke meget med ud i Livet; men da han i sin tidlige Ungdom traf nogle Seminarieelever fra Tønder, fik han Lyst til at blive Lærer, kom i Aftenskole, begyndte som Biskolelærer og blev derefter Elev paa Rødding Højskole. I 1864 gjorde han Krigen med og drog efter Fredsslutningen til Nørrejylland, hvor han blev Grænsegendarm et Par Aar og tjente lidt Penge. Saa drog han til Blaagaard Seminarium for at faa Lærereksamen, og Peder Larsen fra Dons hjalp ham med Penge det første Aar; men da denne Støtte næste Aar udeblev, kneb det svært for ham. Dog tabte han ikke Modet, men havde sin Styrke i Haabet. Han forlovede sig med en ung formuende Pige fra Langeland; nu vilde de giftes, og han kunde saa læse færdig for hendes Penge. Brylluppet blev bestemt; der var lyst de tre Gange i Kirken, og alt saa lovende og straalende ud. »De sikreste Fremtidsberegninger var gjort. Eksamen — Embede — Levebrød laa klart foran mig — blot nogle faa Dage ude i Fremtiden.«

Da, to Dage før Brylluppet, trak Kæresten sig tilbage. Hun vilde ikke.

»Alt, hvad jeg havde købt, slidt og tippet mig til, strandede. Selv Modet gik i Øjeblikket tabt.«

Det var længe siden, han havde været hjemme. Nu længtes han hjem til Faders og Moders Kærlighed og Hjemmets skærmende Vægge. Han gik paa sin Fod fra Svendborg mod Nord, kom en Decemberdag gennem Dalum, hvor Kolds Højskole laa. Han havde hørt denne Mand omtale og fik Lyst til at gaa ind.

»Jeg saa og hørte Kold for første Gang. Han talte med en forunderlig Aandskraft om det levende og det døde Menneske. Det var første Gang, jeg følte et levende Indtryk af Ordet — ja, det faldt som Dug paa slagne Enge.«

Kold spurgte ham, hvor han vilde hen. Da han fik det at vide, sagde han: »Vil De ikke hellere blive her hos mig, saa vil jeg se at hjælpe Dem til en Plads som Friskolelærer, ifald De da synes om det.« Han blev saa paa Dalum foreløbig og uden Vederlag. »Denne Dag var den lyseste Dag, jeg har oplevet, og dens Glans blev klarere, eftersom Aarene randt. Jeg kom til at elske Kold mest af alle dem, jeg hidtil havde mødt paa min Vej. Det var ikke alene de milde og kærlige Ord, han taledede — jeg skal nævne det største, det sjældneste blandt Mennesker her: »Jeg var fremmed, og I toge mig ind til eder — og skaffede mig et Fremtidshjem.«

Han blev nu hos Kold fra December 1869, til Kold døde, og to Dage før han døde, havde han faaet ham ansat i en Friskole paa Fyn.

»Det var nu mit kæreste Ønske, at jeg i Herrens Navn maatte faa Lykke og Held til at værne om det naturlige og barnesande hos Børnene. Min egen Livsretning var nu bleven en Modsætning til den forrige. Før var Hovedsagen for mig at tage Hensyn til alt det, der skulde læres. Nu var det Hovedsagen for mig først at tage Hensyn til Barnenaturen; at der kunde

blive Sandhed i vort Liv, i hvad vi foretog os, var det, jeg med Guds Hjælp nu vilde have for Øje.«

Nu var han klar over, at det ikke er Seminarievisdommen, der giver Evne til at være Børnelærer, men det at færdes i Børnenes Kreds.

»Det var et Møde med Herren, der var Aarsag i, at jeg kom i Friskolens Tjeneste.«

Nu blev han saa Lærer forskellige Steder, bl. a. var han et Sted med til at oprette en Friskole, der begyndte i en Enkes Dagligstue, hvor hendes Rok sang sin Melodi til Undervisningen uden at forstyrre, og det var glade Dage. I 1877 var han kommen til sit nuværende Sted, havde giftet sig og købt sit eget Hus. Der er 18 Børn i Skolen; Lønnen er 100 Kr. om Aaret, 5 Læs Tørv aarlig og 2—3 Kander Mælk ugentlig; selv har de to Børn. Han har nu tjent Friskolen i 12 Aar, har levet lykkeligt og været tilfreds om end i trange Kaar og har følt, at der var noget at bygge paa, som holdt, naar alt andet glippede. »Hvad der ellers trykker mig mest, er, at jeg ikke har Raad til at komme ud en Gang imellem til Lærermøderne paa Højskolerne. Jeg maa ud paa Høstmarken i Stedet for og tjene lidt. Heller ikke kan jeg faa Raad til at holde »Højskolebladet«, hvad jeg gerne vilde.«

Da Forfatteren af denne Bog i 1917 læste dette Brev, fik han Lyst til at opsøge denne Mand for at faa at vide, hvorledes Livet senere havde formet sig for ham og for at lytte til, hvad han havde at fortælle om sit Friskoleliv siden 1881. Nu boede han uden for Landsbyen, hvor han havde haft sin Skole, i stor Fattigdom. Han var gammel; Aarene og Fattigdommen og Modgangen havde hærget ham og slaaet ham ned, og Verdenskrigens Rædsler over hans Barndomsland havde røvet ham baade Mæle og Minde. Intet kunde han

huske, og intet kunde han sige. Det hvide Skæg buskede sig vildt om hans gamle Ansigt med de ængsteligt flakkende Øjne. Han sad i et lille snavset Værelse med lidet og fattigt Husgeraad, og i Kakkelovnskrogen sad en epileptisk Søn og gnavede gryntende paa sine Fingre. Sognet betalte for hans Ophold, og denne Betaling var et absolut nødvendigt Bidrag til Forældrenes Underhold.

Konen kunde heller intet fortælle. Det laa saa langt borte, det med Friskolen derude paa Marken, og hvad dertil hørte; men inde i »den pæne Stue« stod den gamle Friskolelærers Bøger, et slidt Bind af Grundtvigs Søndagsbog, Sangværket, Aargange af »Højskolebladet« — alt sammen saa vemodigt mindende om bedre Dage. Det var en sørgelig Livsskæbne, en bitter Fortælling om, hvad det kan komme til at koste at ville leve Livet efter sin indre Trang. Han havde haft sin rige Ungdom, sin stærke Vækkelse, sin varme Begejstring for Budet, han havde faaet at bringe, og han havde ogsaa smagt Lykken ved at gaa ud og være Budbringer. Men hans Fakkell kunde ikke trodse Mørket, og Byrden blev ham for tung, han segnede under dens Tynge og blev af dem, »som stred . .

men trætned og tabte og kastedes ned;
her gaar deres Saga, et underligt Ord,
som samler Forundring og Smil, hvor de for.«

I disse Breve fra omkring 1880 er der ikke den gamle Styrke og glade Sejrsvished i Tonen fra Friskolens første Dage. De er Udtryk for ængstede Sjæle og forknytte Sind. Der skrives ikke under Følelsen af Opgang og Medbør. Modvinden er strid, og man frygter for, hvordan man skal holde Stillingen og klare Fremtiden.

Tiderne er bleven andre, og man har Prøvelserne over sig. Det føles, som om man er naaet til et Vendepunkt.

En Menneskealder var gaaet, siden Friskolen begyndte. Det var rimeligt, at der maatte en Vurdering til; man maatte klare sig, hvor langt man var kommen, hvad man havde naaet, og hvor Fremtidsvejen skulde gaa.

OM VED 1880.

Der er bleven sagt, at Friskolen om ved 1880 forlod sin brusende og gærende Ungdomstid og gik ind i Manddomsalderen, og denne Udtalelse kan i nogen Maade have sin Berettigelse; men den er ingeniunde klar og karakteriserende. Det, som man lægger mest Mærke til, er den Kritik, der hæver sig mod Friskolen, og som nu kommer fra Folk, som man trods alt maa regne for dens Venner.

De stærke politiske Brydninger, som havde ført til Dannelsen af »Det forenede Venstre«, fremkaldte en dyb Spaltning inden for Grundtvigs Disciple, og de politiske Modsætninger kom ogsaa til at paavirke Synet paa Friskolen og dens ledende Ideer. I Halvfjerdserne blæste der en frisk Skolevind over Landet, og vort Folk var kommen ind i en Skoleudvikling, der syntes at tilpasse sig efter afgørende Linier i vor Folkekarakter og være dybt præget af de Skoletanker, som Grundtvig og Kold havde sat ind i vort Folkeliv. Det mærkedes stærkt paa Rigsdagen i den Modstand, som det Hall'ske Skolelovsforslag blev modtaget med, og i Venstres Betænkning af 1873 i den Anledning. Men den politiske Strid lagde efterhaanden Beslag paa Kræfter, der ellers vilde være blevet sat ind andetsteds til Folkelivets Tarv, og da Kampen var endt, havde de gamle Skoleidealere ganske vist ikke mistet deres Værdi; men man saa dem ligesom ikke mere. Man var fanget og fængslet af andre Udsigter, og det fik Friskolebevæ-

gelsen i høj Grad at føle, saa det blev svært at vogte og væрге de gamle Idealer, fordi Ting af mindre Værdi var kommen i Forgrunden.

Hvad der saaledes kan læses ud af det hele Folks Historie, afspejler sig naturligvis ogsaa i Enkeltmandens Liv, ikke mindst hos saadanne, hvis Personlighed tegner sig i store afgørende Linier. Ogsaa her forventes Synet ved den politiske Bevægelse, saa alt vurderes og stilles paa Plads under Hensyn til den, ses i Lyset af den. Der er een herskende Forestilling, der altid er fremme og forbinder sig med andre, saa alt ses gennem politisk farvede Brillen. En godt begyndt Udvikling tager ny Retning med Tilknytning til Ting af mindre Værdi og ringere Art under Indflydelse af den rent politiske Indstilling.

Et udpræget Eksempel herpaa er Præsten Otto Møller i Gylling, naar man ser ham ind i dansk Skoleudvikling og i hans Forhold til Friskolen.

Otto Møller interesserede sig levende for Skolens Gerning; men undersøger vi, hvad denne ejendommelige Præst talte og skrev om Skolespørgsmaal før 1873, og sammenligner det med, hvad han skrev og talte senere i Halvfjerdserne og i Begyndelsen af Firserne, forstaar man knap, at det er den samme Mand, saa forandret er hans Syn, saa forskellig hans Vurdering. Havde man ud fra hans første Taler og Skrifter om Skolespørgsmaal haft Grund til at vente, at denne djærve, modigt tænkende Mand vilde blive en stærk Støtte og frisk Talsmand for en Skoleudvikling i den Retning, som Grundtvigs og Kolds Tanker viste, blev hans senere Taler og Skrifter en Skuffelse. Ganske vist bragte de et Væld af frugtbare Tanker i Almindelighed; men samtidig indeholdt de saa mærkeligt blandede Synspunkter og saa ensidige, fejlagtige Domme, at Friskolens Modstandere jublede, fordi han gav dem

Vaaben i Hænde og øgede deres Mod og Angrebslyst, medens Venerne dukkede sig under Angrebets Voldsomhed og vaklede i Troen paa Friskoletankernes Sandhed og Livskraft. Otto Møller kom derfor til at virke til Styrkelse af den gammeldags Lektieskoles Stilling og førte Tankerne ad Baner, der ledte bort fra Friskolens mest afgørende Indsats i dansk Skoleliv og den Udviklingslinie, som »Betænkningen over Skolelovsforslaget fra 1873« saa afgørende trak op. Det var ikke Otto Møller, der fastslog, at Friskolen ikke blot skulde være en Opposition mod gammel Slendrian, men fremfor alt en virkelig positiv og frugtbringende Faktor i et nationalt Folkeopdragelsesarbejde.

Nej, den gamle Friskole havde været positiv fra sin første Begyndelse og havde dristig hævdet sin Værdi netop i et nationalt Folkeopdragelsesarbejde, og Idealerne var ikke blegnet, selv om Modet til at bære dem frem var mindre ungt. Men Otto Møller støttede ikke Friskolernes Tillid og styrkede ikke deres Tro paa Arven fra Fædrene. Hans Skrifter om Skoleliv er for største Delen hidsige og hvasse Indlæg i Dagens Strid og bestemt af Ting uden for Skolen, hvilket stærkt understreges i Brevvekslingen mellem Skat Rørdam og Otto Møller, der baade er det første Udkast til og et ofte morsomt, stærkt personligt Kor-

Otto Møller, Gylling.

rektiv til Skoleskrifterne, af hvilke vi skal nævne: »Om Genfortælling« i »Nordisk Tidsskrift for Folkeskolen« 1866; »Skolegerning«. Tre Foredrag ved given Lejlighed 1872; »Gudstjeneste i Skolen«. Fire Foredrag for Lærere 1873; »Til Alvor i Skole og Folkeliv«. Fire Foredrag ved et Læremøde paa Testrup Højskole 1876; og endelig: »Nogle Bemærkninger om Børneskolen, særlig Friskolen« i »Højskolebladet« 1880.

»Det er navnlig i Skriftet: »Til Alvor i Skole og Folkeliv« og i Artiklerne i »Højskolebladet«, han angriber Friskolen og Friskolelærerne, saa disse sidste mener, at hans Skrift som Helhed hellere burde have heddet: »Til Kommers med Friskole og Alvor i Folkeliv«. Især var Foredraget: »Friskole og Dannelse« udæskende, og Klaus Berntsen skrev et langt og dygtigt Indlæg imod dette Foredrag under Titlen: »Friskolen kontra Præsten Otto Møller i Gylling«.

Otto Møller hævder med Styrke, at man har gjort Friskolen til en Legestue. Man har fortalt og fortalt, skaffet Solskin ind i Skolestuen ved at synge og atter synge; men man har glemt, at Skolestuen skal være en Arbejdsstue, hvor Børnene virkelig skal lære noget udenad, ogsaa i Historie og Religion. »Børnene savner den uundværlige Bevægelse; der leges for dem; men de er selv kun dovne Tilskuere, og dette at leges for tilfalder da ellers kun Pattedørn og øves kun af Barnepiger; men er ikke denne evige Fortællen og Syngen for Børn, uden at der kræves et Selvarbejde med at lære, er det ikke en Leg for dem til at udvikle deres Magelighed og Graadighed, i Stedet for, at Legen skulde ind i Skolen paa den Maade, at deres Arbejde gik som en Leg.

Der spaaes og kagles om, at det er Folkets Tid; men denne Tid kommer ikke, før Folket bliver dannet; men det vil den radikale Legeskole aldrig kunne tjene

til. Den gør i Almindelighed kun magelig og kælen, lysten og graadig og i utrolig Grad lettroende og godtroende.«

I sine Bemærkninger i »Højskolebladet« vender han tilbage til, at der skal læres noget i Skolen. Udenadslæren har stor Betydning, ja er en Nødvendighed. Derfor skal der være Lærebøger og læres Lektier, ligesom Overhøring skal til overalt, saa at man kan sikre sig, at det lærte er lært, ogsaa Troslærdommene maa være lærte.

Otto Møller blev her dygtigt imødegaaet af Lærer Jens Bek, Halling, der senere blev Højskoleforstander i Møllerup, som hævdede, at det vilde være vanskeligt at se Forskel paa den Skole, som vilde blive Konsekvensen af Otto Møllers Standpunkt, og saa den gamle Lektieskole med Ramsen og Riset og hele Mekanikken paa det aandelige Omraade. Og det vilde være saa godt som umuligt at finde Sammenhæng mellem Otto Møllers Standpunkt nu og hans udmærkede Artikel om »Genfortælling i Skolen« fra 1866 i »Nordisk Tidskrift for Følkeskolen«, hvor han meget stærkt angriber det at lade Børnene genfortælle, kalder det en Komædie, som fordærver Børnene, gør dem til Skuespillere og piner de ærligste og bedste Børn mest.

»Det er ikke heldigt,« hedder det f. Eks. i Otto Møllers Artikel, »naar man vælger den bibelske Historie eller Fædrelandets Historie til den Gymnastik; thi Børnene bliver derved Lærernes Abekatte og forføres til at tale om Vorherre og om hellige Ting paa en bespøttelig Maade; de anvises til at tale om vort Fædrelands store Mænd, om de gamle Helte, paa en Maade, som disse ikke kan være tjent med.

I Skolen bliver derfor det naturlige, at Læreren er den ene fortællende og Børnene de ene hørende; dermed er begge bedst tjent. Det gælder at vinde et Livsudbytte i Skolen, ikke et Eksamensudbytte.«

Jens Bek anerkendte Rigtigheden af dette Otto Møllers Standpunkt fra 1866, forsvarede Fortællingen saa vel som Sangen og angreb ham for hans nuværende Stilling til Lektier og Overhøring, til Udenadslæsning og Genfortælling — ogsaa i Religion og Historie.

Der var enkelte, der støttede Otto Møller, ogsaa fra Friskolens Kreds, f. Eks. Friskolelærer Jørgen Andersen Bo fra Testrup; men der var flere, baade Lærere og Præster, der gik imod ham.

Friskolen ringeagtede jo ikke Færdighederne og Kundskaberne; men den satte *Livet* først — ihukommende Kolds Ord: »Kundskaber er gode, men først maa Livet komme.«

Friskolen tilsidesatte ikke Bøger og forstod meget godt Værdien af selvstændigt og personligt Arbejde fra Børnenes Side; men den mente, at Udenadslæren, Lektier, Overhøring og Mekanik paa det aandelige Omraade gjorde Barnesjælen Fortræd og nødvendig maatte føre til at foretrække det uvæsentlige for det væsentlige. Friskolen vilde ikke radikalt bryde med det gamle, men vilde tværtimod gaa tilbage til det gamle, gaa bagom 1814 til det gamle Dannelsesgrundlag: Myterne; Sagnene, Eventyrene, Viserne og Ordsprogene, til hele Folkeoverleveringen, for netop derigennem at give virkelig Oplysning om Livet og skabe Sammenhæng i Folkets Liv ved at meddele det, allerede i Børneskolen, en hjemlig og menneskelig Dannelse som Grundlag for det sunde og rige Kristenliv, man for Alvor maatte ønske Folket.

Derfor var Otto Møllers Angreb paa Friskolen i det store og hele uberettiget, og det er underligt at tænke paa, at han, der var saa ægte og ærlig, som vendte sig saa stærkt mod Frasen, baade i det personlige og offentlige Liv, og som skrev: »Der holdes trindt om Gilde med en Masse Skin, og det forfører til, at man

forfalder til Skinliv, som ganske vist er et mageligt Liv og tidt et lige saa lystigt Liv, men ufrugtbart«, at netop han skulde komme til saa stærkt at betone Frasen om Udenadslærens Betydning og hævde, at ogsaa Troslærdommene skulde være lært; thi er der noget Sted, hvor Skinliv er farligt og ødelæggende, er det da her, og er der noget Sted, hvor det er skæbnesvangert at forveksle Lære og Liv, er det vel nok paa det religiøse Omraade.

Vi maa altsaa mene, at medens Otto Møllers djærve og skarpe Ord: »Til Alvor i Skole og Folkeliv« i Almindelighed var et Ord i rette Tid og havde sin Betydning, gjorde hans Angreb paa Friskolen i det hele taget Fortræd, svækkede dens Stilling i vort Folk og tvang dens Lærere til at indrette sig mere efter den offentlige Skoles Mønster, end de havde Trang til, og end det tjente til Skolens Tarv. Den Indflydelse, som Friskolen efter alles Mening har haft paa den offentlige Skole i Danmark, har den øvet ud fra alt det, som Otto Møller angreb hos den, ud fra det, som gav den sit ejendommelige Præg, og ved hvilket den vandt sin særegne Plads i dansk Skoleliv og sin Plads i saavel Forældrenes som Børnenes Hjerter. Og det har ogsaa siden 1880 været Troskab mod de gamle Idealer, der har holdt den oppe som Friskole og givet den sit særegne Præg i Tilknytning til de grundtvigske og koldske Tanker. Og spørger vi, hvad det i dansk Skoleliv er, der vækker Opmærksomhed hos moderne Skolefolk udefra, ja, da er det den gamle Friskole, og saavel Pædagoger som Forældre vender sig nu med stærke Ord mod Lærebøgerne, Overhøringen, Lektievæsenet og det anstrengende opslidende Hjemmearbejde i Børneskolen.

Grundtvig selv udgav Bøger til »levende Skolebrug«;

men det sidste Udtryk forklarer han saaledes: »Bogen vil være en Pegepind til at paavise og lære at skatte og bruge den Rigdom, vi har i vor Historie, og den tjener de Børn bedst, som læser mindst deri, naar den blot ægger de ældre til at fortælle for Børnene, hvad de ved, og til at lægge Vind paa at faa Kundskab om mere for at meddele det til de smaa.«

Det var ud fra saadanne Ord, at de gamle Friskolelærere gik til Bøgerne, og derved gav deres Elever Lyst til at læse og bruge Bøger, men ikke specielt Lærebøger, der skulde læres udenad.

Vi har dvælet saa udførligt ved Otto Møllers Angreb paa Friskolen, fordi det var det voldsomste og det betydeligste; men det var ikke det eneste. Naar en begynder at kritisere, er der altid flere, som faar Lyst og Mod til at give et Ord med i Laget. Naar f. Eks. Vilh. Birkedal ved et Skolemøde udtaler sine Betæneligheder ved Friskolen, fordi den ikke værner sine Elever til at arbejde, saa skyldes det tilsyneladende ogsaa den politiske Spaltning inden for Grundtvigs Venner. Vilh. Birkedal var ogsaa en ivrig Modstander af »Det forenede Venstre«, inden for hvis Rækker de fleste Friskolelærere og Friskolefolk var at finde, fordi de mente, at der maatte være en Sammenhæng mellem Folkefrihed og fri Skoleudvikling. Men ogsaa fra »Det forenede Venstre«s Mænd lød der Røster i samme Retning.

I 1879 udtalte Folketingsmand Harald Holm, at Friskolen havde været til overmaade megen Gavn inden for Statsskolen, idet den havde givet denne et stærkt Stød fremad. »Nu er Undervisningen i Statsskolerne gennemgaaende en ganske anden, en langt mere levende og dygtig, end den var dengang, da den første Friskole kom op.«

Og han betonedede, at Friskolen maatte nu gaa videre, lægge større Vægt paa Kundskabsmeddelelsen, fordi der var langt større Kundskabstrang i Befolkningen.

Dette og andre Spørgsmaal drøftedes baade i Blade og paa Møder, bl. a. paa Friskolemøderne i Odense, de saakaldte Fastelavnsmøder.

FASTELAVNSMØDERNE I ODENSE.

Friskolemøderne i Odense begyndte i det smaa i 1868 paa Morten Eskesens Skole: »Den danske Skole« i Bjerggade i Odense. Ved denne Tid var der allerede mere end en Snes Skoler paa Fyn. Lærerne følte Trang til at komme sammen og til at samles med Børnenes Forældre ved Møder, hvor brændende Spørgsmaal kunde drøftes.

Morten Eskesen, Odense, Kr. Appel, Ryslinge, og Klaus Berntsen, Højby, — de samme tre Mænd, som stiftede Folkebladet »Fylla« — tog Initiativet til at indkalde til et Møde paa Morten Eskesens Skole i August 1868. Der mødte et Hundrede Deltagere og førtes en livlig Forhandling om forskellige Spørgsmaal.

Næste Aar blev Mødet afholdt den 24. April, og Pastor Ludvig Helveg, den lærde Doktor og Kirkehistoriker, indledede om: »Tvungen Skolegang og den frie Skoles Stilling«, og han vendte sig stærkt og afgjort imod Skoletvang, Skolemulkter og offentligt Tilsyn og fik ved den følgende Forhandling livlig Tilslutning. Kold var den Dag i Odense, men var ikke med til Mødet.

I 1870 indbød man »Venner og Veninder af Livsoplysning« til Møde Fastelavnsmandag og valgte her denne Dag til fast Mødedag, og dette er bleven overholdt siden med Undtagelse af 1880, da Mødet blev holdt en Midsommerdag i Højby. En enkelt Gang blev

Mødet henlagt til Nyborg af Hensyn til Pastor M. T. Lange; men ellers hører Fastelavnsmøderne og Odense sammen.

Da der snart kom stor Tilslutning, maatte man afholde Mødet — det var i 1872 — i Haandværker- og Industriforeningens Mødesal, og derfor maatte der tages Entre — 8 Skilling.

I 1873 endte Mødet med Vedtagelsen af følgende Resolution:

»Forældrene bør ikke stilles under noget som helst Formynderskab, hverken Statens eller Sogneraadets, med Hensyn til deres Børns Opdragelse og Undervisning.«

Paa Møderne diskuterede man Spørgsmaalene, og selvfølgelig blev Otto Møllers Angreb paa Friskolen imødegaaet fra forskellige Sider, ligesom de Tanker, han havde været inde paa i sine Skoleskrifter, ofte i disse Aar blev taget op til Belysning i Foredragene. Kold og flere andre Friskolefolk med ham havde hævdet, at Skolen, efterhaanden som Oplysningen vandt frem, vilde gøre sig selv overflødig, fordi Undervisningen vilde vende tilbage til Forældrene. Otto Møller kalder dette for »et rent og skært Fantasteri, et Forsøg ganske simpelt paa at skrue os mindst et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden, for saa vidt et af de mange romantiske Drømmerier om at vende tilbage til en Fortid, der ses i magisk Belysning . . .

Skolen er en naturlig Følge af Arbejdets Deling. Man kan lige saa godt sætte sig imod selve Tidens Gang. Tanken om at faa Børneskolen afskaffet er ikke klogere end den at faa Vævere, Skræddere, Skomagere, Smede og kort sagt alle Haandværkere afskaffet.«

Ved Friskolemødet i Højby kom Højskoleforstander Ludvig Schrøder ind paa dette.

»Hvor længe det vil vare, før alt Arbejdet i Børneskolens Tjeneste vil gøre sig selv overflødig, eller om det nogen Sinde vil komme dertil, er det ikke værd at tvistes om; men lad os stile efter, at Forældrene kan blive skikkede til at erobre saa meget af Undervisningen tilbage for Hjemmene, at det med Rette kan siges, at Ordet om de dybeste Ting er vor Moders Maal, Ord, som hun har lagt os paa Tunge. Vi skal vel-signe den Slægt, som har bragt det dertil.«

Spørgsmaalet om Friskolelærernes Uddannelse var fremme paa Mødet i 1872. Der var forskellige Meninger om denne Sag. I 1874 var Spørgsmaalet fremme igen, og Frederik Jungersen talte om »En Uddannelsesskole for Friskolelærere« og meddelte, at Gotfred Rode, han m. fl. havde tænkt paa at oprette en saadan Skole i Ordrup. Men der kom forskellige Meninger frem i Anledning heraf. En Del hævdede, at man ikke skulde stile efter en bestemt Uddannelse. Det skulde Livet bestemme. Det havde jo vist sig, at gode Friskolelærere kunde have den forskelligste Uddannelse. Det var Menneskene, det kom an paa.

Ved Mødet i 1877 talte Peter Bojsen om Poesiens Brug i Undervisningen, og næste Aar talte Nutzhorn fra Askov om: »Hvorledes skal man fortælle Fædrelandshistorie for Børn?« Han var her inde paa, hvorledes man skulde stille sig til den historiske Forsknings Resultater og Sagnene, f. Eks. Sagnet om Christen Barnekow o. lign. I Forhandlingen hævdede Klaus Berntsen, at det i Sagnene ikke var den historiske Sandhed, som var afgørende, men derimod den poetiske — til Dels kulturhistoriske Sandhed. Her var rige Dannelsesværdier, som man endelig ikke maatte forholde Børnene.

Ved samme Møde rejste Jørgen Pedersen, »Fyns Tidende«, Spørgsmaalet om Stiftelse af en Friskole-

forening og senere Spørgsmaalet om en Understøttelsesforening for Friskolelærere; thi naar Friskolelærerne blev gamle, var de ilde stillede, da deres Løn i Almindelighed ikke var saa stor, at de kunde lægge noget til Side. Ved Mødet var der et livligt Ordskifte om denne Sag; men de fleste var egentlig imod Tankerne om at sikre sig økonomisk. I 1882 derimod var saa godt som alle enige om, at en Understøttelsesforening var paa sin Plads. Men det gik smaat med Indsamlingen af Bidrag til de gamle.

I 1884 talte Dr. Jens Nørregaard om Friskolen. »Talen var god og vil længe blive husket,« hedder det. Han udtalte, at man nu var kommen til et Vendepunkt i Friskolens Liv; det var en Prøvetid; thi den første Begejstrings Morgenrøde var borte; nu skulde det vise sig, om der var Troskab til Fortsættelsen af Arbejdet.

Det gjaldt om i Fremtiden at fastholde:

1. at Hjemmene er Skolens rette Grundvold;
2. at Lærerne maa være besjælet af Kærlighed og Offervillie;
3. at Børnene maa vedblive at have Skolen kær.

Tidens Realisme er nøgtern. Den foretrækker Viden for Livskundskab, og man maa indrømme Kundskaberne deres delvise Ret. Derfor kan man ikke i Friskolen gøre Fyldest med forholdsvis faa Kundskaber. Hjemmene maa derfor se at finde dygtige Lærere og saa lønne dem forsvarligt. Dygtige Kræfter melder sig ikke til Sultearbejde, naar den første Begejstrings Morgenrøde er forbi.

Børnene skal ikke regere i Skolen og kun følge deres Lyst. Læreren skal lede dem, saa de gør, hvad han vil, og netop det er deres Lyst. Der skal være Orden i Skolen, Regelmæssighed i Arbejdet, og der skal arbejdes.

Lignende Tanker var Holger Begtrup inde paa ved et Skolemøde i Kolding i 1887 i et Foredrag, som han kalder: »Tidens Krav til Friskolen«.

Han hævder heri, at Kravet om Kundskaber er berettiget. Friskolen maa ogsaa være kundskabsmeddelende. Nye Tider medfører nye Fordringer. I Friskolens Ungdomstid maatte Frigørelsen for alt det unaturlige og udvortes anordnede blive Hovedsagen. Lærersaa vel som Børnenes Ret til at følge deres Natur og glæde sig ved Livet var den ledende Tanke i Skolens Plan, og hver Skole fik derfor sit personlige Præg efter den fri Vekselvirkning mellem Lærer og Børn.

Frihed inden for Skolen var den Tids Opgave. Nu skal der komme en dygtig og lovende Manddomsgerning efter Ungdomstiden, og Hovedsagen bliver en lovordnet Sammenhæng i det daglige Arbejde. Børnene maa spændes lidt mere for. Fejlen i den officielle Skole var ikke, at Børnene lærte for meget; men det var Læremaaden, der var gal. Lovene for Skolens Arbejde maa læres af Livet. Færdighederne maa dyrkes; thi Friskolen maa ikke være bagefter, og Læreren maa have en ordnet Arbejdsplan, saa der kommer Regelmæssighed i Arbejdet.

Endelig maa Friskolelærernes økonomiske Forhold blive bedre; denne Sag maa endelig ikke undervurderes.

Ved et Friskolemøde i Sorø var Morten Pontoppidan inde paa lignende Tanker. Friskolens »Kanon« maa være den, at »Arbejdet bereder det muntreste Sind.« Vi kan ikke holde ud med en bestandig syngende og fortællende Skole; vi maa have en arbejdende Skole. Den danske Friskole skal ikke være en Forberedelse til Hjemmeundervisning, men skal være Spiren til Danmarks Fremtidsundervisning.

Ved Friskolemøderne og da navnlig i Odense samledes mange Mennesker. Den lille Begyndelse i »Den danske Skole« i Odense voksede til noget stort. I 1877 var der 1200 Mennesker i Raadhusets store Sal. Næste Aar var der 1400 Deltagere. 1882 var der 1400 Mennesker i Pantheons Ridehus, og Aaret efter 1600. Hverken Vejr eller Føre kunde holde Folk hjemme; men de trodsede Kulde og Snefog for at være med. De anførte Spørgsmaal fra Møderne viser, hvorledes Ordførerne er vagtsomme og tager Dagens Spørgsmaal op til Behandling paa de forskellige Omraader. Det gælder om, at man inden for Friskolen paa een Gang er tro mod de gamle Idealer og Ideer, der har deres evige Gyldighed, men samtidig kender sin Tid og er paa Højde med, hvad den kræver af Skolen. Man maa ogsaa forstaa, at Tiden f. Eks. med Hensyn til det økonomiske Spørgsmaal er en anden, end den har været før, mere haardhændet og barsk, og derfor maa man yde Friskolelærerne en højere Løn end før og hjælpe dem, naar de bliver gamle; thi ellers vil det føre til, at de dygtige Folk ikke vil gaa i Friskolens Tjeneste, og Skolen vil sygne hen.

Fastelavnsmøderne i Odense er fortsat ned til vor Tid; de værger den fri Skole og vækker Forstaaelse af dens Værdi i vor folkelige Udvikling, om end Friskoletonerne knap lyder saa rene og kraftige som i de gamle Tider.

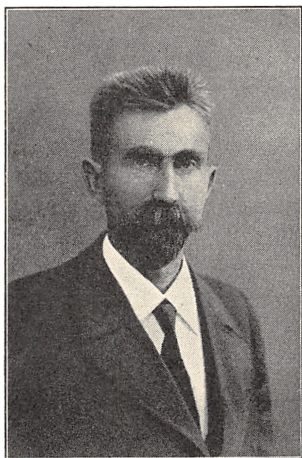
Men Tusinder af Tilhørere flokker sig stadig om Talerstolen her, og man maa sige, at disse Møder har været af stor Betydning i vort Folks Udvikling ogsaa uden for Skolens Omraade.

FRISKOLEBLADE OG SKRIFTER FRA FRISKOLENS LEJR.

Friskoletankerne forsvaredes bedst til daglig inden for Skolens Vægge, hvor der blev gjort et redeligt og dygtigt Arbejde til Børnenes Tarv og til Glæde for Forældrene, som sendte deres Børn derhen og ofrede for deres egen Skole. Men de havde ogsaa dygtige Talsmænd baade i Rigsdagen og ude paa Moderne trindt om i Landet. Ligeledes var der adskillige, der værgede dem dygtigt og friskt med Pennen i Blade og Smaaskrifter.

Det var rimeligt, at Friskolefolk kunde ønske at have deres eget Blad, og i 1869 begyndte »Fylla«, der blev udgivet af et Selskab og ledet af Morten Eskesen, der selv skrev flittigt heri. Af andre Friskolelærere, som flittigt skrev heri, maa nævnes Rasmus Hansen, Vejstrup, og Klaus Berntsen. Ogsaa Modstandere gav man villigt Husrum for at kunne faa Lejlighed til at imødegaa dem og vejlede med Hensyn til Friskolens Grundprincipper og Virkemaade, og i 1872 var der en hidsig Fejde heri. »Fylla« gik ind i 1876, og man prøvede senere i Firserne og Halvfemserne at faa nye Friskoleblade i Gang, saaledes udsendte Klaus Berntsen den 5. Januar 1893 første Nummer af »Friskolens Tidende«; men Bladet gik ikke ret længe. Efter Aarhundredskiftet fik Friskolen igen sit eget Blad i »Bavnen«. Dette Blad begyndte 1902, og dets første Redaktør var Valgmenighedspræst Vilh. Mallings og Højskoleforstander Dolleris, Odder.

Malling var født 1846 den 5. April i Ringsted, tog Lærereksamen 1867 fra Jonstrup Seminarium, og var derefter Lærer nogle Aar. Senere tog han teologisk Eksamen 1876, var saa en Tid Kapellan hos C. Hostrup, derefter Sognepræst i Jylland og fra 1886 Valgmenig-

Lars Nielsen Elmer.

Vilh. Malling.

hedspræst i Odder. Han interesserede sig ivrigt for Skolen og havde stærke pædagogiske Interesser, der bl. a. har givet sig Udtryk i en fortræffelig Oversættelse af Rousseaus pædagogiske Hovedværk »Emile«, ligesom han har holdt mange Foredrag om Opdragelses- og Skolespørgsmaal samt skrevet friske og tanke-rige Artikler om de samme Emner, især i »Bavnen«, hvor han var Redaktør i otte Aar. Overalt var han en djærv og dygtig Talsmand for de grundtvigske Skoletanker og for Friskolen og efterlod sig et godt Eftermæle ogsaa som Skolemand.

Den næste Redaktør af »Bavnen« var Højskolefor-

stander Lars Nielsen Elmer, Støvring. Han var en frejdig og frygtløs Frihedsmænd og et nobelt Menneske, der modigt og mandigt talte Friskolens Sag baade med Mund og med Pen.

Da Elmer døde i 1912, blev Friskolelærer J. N. Jensen, Holstebro, »Bavnen«s Hovedredaktør med Pastor Morten Larsen m. fl. som Hjælpere. Det var J. N. Jensen, der trak Hovedlæset ved Bladet, og mange vil huske hans rolige, velskrevne Artikler, hvor Friskolelinien altid var klar og lige. Han gjorde et støt Arbejde og skyede ikke nogen Anstrengelse for at skabe et godt og udbredt, et rummeligt og fyldigt Friskoleblad, og Friskolens Venner er ham megen Tak skyldig for hans uegennyttige Arbejde i Bladets Tjeneste. Jensen var Redaktør i ti Aar til 1922, da Valgmenighedspræst Noe-Nygaard, Bering, overtog Ledelsen af Bladet til Nytaar 1924. Derefter blev Højskoleforstander Rasmus Nielsen, Sørslev, »Bavnen«s Redaktør til 1930, da Friskolelærer K. Kjeldsen, Gravvænge Friskole, overtog Ledelsen.

»Bavnen« er ikke alene Friskolens Blad. Paa Bladets Hoved staar der: Fri Kirke — fri Skole, samt Linierne:

»Ja tal nu sandt om smaat og stort
og jævnt om alt det høje.«

Det har aldrig haft rigtig Medbør, og det har savnet den Tilslutning, som det har fortjent baade med Hensyn til sit Indhold og sit Formaal. De skiftende Redaktører har lagt et stort Arbejde i Bladet, idet de ofte selv har skullet skrive Artiklerne deri; men det siger sig selv, at det er uoverkommeligt i Længden. For deres store og uegennyttige Arbejde skylder det danske Friskolefolk dem stor Tak; thi Bladet har fyldt en Plads og haft en Mission, selv om man ikke præcis kan sige: se her og se der.

Af andre Ugeblade, som i udstrakt Grad har givet Plads for Indlæg og Forhandlinger vedrørende Friskolen, maa nævnes: »Dansk Folketidende«, »Dansk Kirketidende« og »Højskolebladet«.

Ogsaa Dagblade, som f. Eks. »Fyns Tidende«, har aabnet deres Spalter for Artikler om Friskolen.

Adskillige af Friskolens Venner skrev i Halvfjerdserne og Firserne klart og godt om Friskolesagen.

Højskoleforstander Ernst Trier, Vallekilde, var altid rede til at forsvare de Folk, der oprettede Friskoler, og et Sted skriver han:

»I de Egne, hvor den folkelige Oplysning er trængt igennem, oprettes den ene fri Børneskole efter den anden. Det fortjener Opmærksomhed, at en ej ringe Del af vore Bønder, foruden Skat til det bestaaende Folkeskolevæsen, frivilligt opretholder med egne Midler en fri Skole. Det er meget glædeligt; thi saa vidt jeg kender til det, viser det sig næsten overalt, at Drivfjederen dertil er Kærlighed til Oplysning og Blik for, at Oplysningen skal virke i Frihed, om den skal blive til rigtig Gavn for Livet.

Et umiskendeligt Bevis for, at det er en Kærligheds-sag, er det, at der i Almindelighed kræves en ikke ringe Opofrelse, baade fra Forældrenes og Lærernes Side, for at disse Skoler skal kunne opretholdes. Det er langtfra saaledes, at det blot er velstaaende Mænd, der er ivrige for disse Skoler, det er lige saa meget Smaafolk, som ivrer for denne Sag, og jeg kender Tilfælde, hvor over Halvdelen af Børnene, som besøger Skolen, er Husmandsbørn.«

C. Appel i Rødding skrev i 1866 i »Dansk Folketidende«:

»Ligesom det vistnok røber et skævt Blik paa aandeligt Liv, naar man tror, at Staten kan og skal overtage Ansvaret for dens Borgeres Tro og Salighed, saa-

ledes har ogsaa Tvangstraaden, som Statsmagten har troet sig forpligtet til at slynge gennem det offentlige Skolevæsen efter vor Anskuelse været en Strikke om Skolens Hals, der om den end ikke kvalte den, dog hindrede et frit og fuldt Aandedræt og gør saa den Dag i Dag. Og det er en bitter Frugt af Skolevæsenets tvingende Optræden, at den levende Følelse for Børnenes Oplærelse paa mange Steder er svækket for ikke at sige slukt i Forældrenes Hjerter, Forældrene, der dog i Børnenes tidligste Alder burde være de bedste Skolemestre og helt igennem Børnenes nærmeste Forsørgere i aandelig som i legemlig Henseende.

Den tysk pædagogiske Skole manglede Dybde i sin Livsbetragtning, og ligesom den manglede Kristendommens Aand, saaledes havde den heller intet Øje for Folkeaanden eller Folkets Levnedsløb og Minder, saa den hverken kunde vække Folket eller skænke det sand folkelig Oplysning og har derfor heller aldrig kunnet slaa Rod eller vinde ret Tilslutning hos det. Dens Dannelse var alt for tom, alt for formsyg. Grundtvig fremhævede med Styrke det naturlige Menneskeliv som den Jordbund, hvori al Udvikling maa have sin levende Rod, og som Midler for Folkedannelse lovpriste han vort aandelige Arvegods fra Fædrene, i hvilket den Tro og Tankegang, Id og Færd, altsaa baade Aand og Hjerte paa det klareste afspejler sig. Der kan med Føje tales om hans glade Skole; thi Forudsætningen for en sand *folkelig* Oplysning er for ham først og fremmest en folkelig Opvækkelse, da han mener, at naar Aandslivet først er vakt, behøver Lyset ikke at paanødes nogen, men søges og modtages med Glæde som Livets eget Krav og Nødtørft. Tvangsskolen er for den grundtvigske Retning en uhyggelig Skikkelse og et sørgeligt Vidne om en bagvendt Tankegang med Hensyn til Oplysningsagen. Derfor er Frisko-

lerne først opvokset paa grundtvigsk Grund. Ethvert dybere Arbejde i Oplysningens Tjeneste maa bæres og befrugtes af en aandelig Livskraft, et altomfattende Grundsyn. Den grundtvigske Retning vil Opvækkelse af den naturlige Menneskeand, det er Folkeanden, og er historisk-poetisk ogsaa i sit Skolebegreb, hvorfor den udmærker sig baade ved sin mundtlige Fortællen og ved sin vækkende Sang. Grundtvigianismens Element er Friheden.«

Højskoleforstander Carl Grove, »Marielyst«, er en ivrig Friskolemand og anser Friskolen for at være et af de Tegn, der spaar om en bedre Fremtid:

»Der skal her meddeles Børnene en bedre almindelig Dannelse, end den Almueskolen byder. Naar man betænker dette og tillige lægger Mærke til, at næsten alle disse Skoler er oprettet af Bønder, som naturligvis alligevel maa vedblive at svare deres Afgifter til Almueskolen, og for hvem det naturligvis er en betydelig Opofrelse for egen Regning at bygge Skolehus og lønne Lærer, saa maa man ganske vist sige, at det er Bevis paa, at der er vaagnet en Trang til Dannelse rundt om i Folket, som enhver Fædrelandsven maa glæde sig inderligt over, baade for det Liv, det vidner om hos de ældre, og for det Haab, den vækker i Henseende til de unge, hvem Fremtiden tilhører. Og denne Glæde bliver ikke mindre ved at gøre Bekendtskab med disse Friskoler, hvorved vi tillige kommer til at se Forskellen mellem dem og Almueskolen og lærer med det samme Grunden at kende, som har foranlediget deres Oprettelse.

Et Hovedfortrin, Friskolen har, er, at Børnene her betragtes og behandles som *Mennesker*. Det er det aandelige Indhold, det kommer an paa. Friskolen tiltaler Aand og Hjerte. Almueskolen afretter til at ramse en Lektie. Friskolen har erklæret al Afretning Krig;

den arbejder ikke med Eksamen, men med Livet for Øje. Det hører med til menneskelig Behandling, at der ikke bliver budt en anden Føde, end der passer for en, end man kan taale, og at der ikke bydes en Arbejde, der ligger over ens Kræfter.

En levende Skole maa vække Oplysningstrangen og nære Indbildningskraften. Barnehjertet er som Muldjorden ved Foraarstid skikket til at modtage. Det skal modtage levende Billeder af Menneskelivet, der indeholder Spirer til ædel Daad og Forstand paa Livet, og det er saadanne levende Billeder, Friskolen vil male for Børnene, f. Eks. af en Josef, en David eller af Gudfader. Det er *Ordet*, der er Midtpunktet, Lærerens Ord eller det, han lever i, og man stoler paa, at Ordet gør sin Virkning. Derfor lader man i Undervisningen alt Udenadsvæsen fare; thi hvad Børnene virkelig kan modtage, faar de alligevel, og de undgaar saa længe som muligt Opblæstheden.

Friskolen stiller sig godt til det *folkelige*. Det folkelige er noget indvortes, noget indvendigt, usynligt, det er det aandelige og hjertelige, den Tankegang og det Hjertelag, som er ejendommeligt for os Danske, som har sit levende Udtryk i Modersmaalet og forbinder alle Folkets Slægter, hvor mange Aarhundreder der saa er imellem dem, og alle Dele af Folket, hvor stor Forskellen i udvortes Stilling end kan være, til en aandelig og hjertelig Enhed. Det folkelige er kort sagt *det danske*.

Skildringen af vort Folks Levnedsløb følges af Sangen, der staar i nøje Forbindelse med Historien. Sangen opliver, og Børnene kommer til at elske Digte og Vers fra deres tidligste Tid, ligesom de føres i Forhold til Folkearven af Ordsprog og Mundheld. De faar Sans for Brugen af gode danske Bøger ved, at man læser for dem eller giver dem Bøgerne i Hænde.

Det var Stillingen til det kristelige, der fik Folk til at danne Friskole, der er udsprunget af det Syn, at Kristendommen ikke er nogen Skolesag; men den ligger under og over det hele.

Friskolen anerkender ikke nogen Eksamen som Prøve paa, hvad der udrettes i Skolen. Det skal kendes i Livet. Børnene maa ikke blive færdige, men have Følelsen af at have begyndt.

Grundlaget for Dannelsen er i Almueskolen det kristelige, i Friskolen det folkelige og menneskelige, og her er den store Forskel. Almueskolen vil gøre Børnene færdige til en bestemt Tid med deres Lærdom; i Friskolen anses Ordet færdig for en Uting paa Oplysningens Enemærker. Eksamensvæsenet hører sammen med det at ville gøre færdig og tager Livet af al Fortælling. Friskolerne erklærer Ramseriet Krig; men det hører med i Almueskolen.«

Angaaende Tilsynet skriver Carl Grove:

»Egentlig skulde man synes, at naar Gud kan betro Børnenes Liv og Helbred i Forældrenes Haand, hvad han jo aabenbart gør, da de som spæde er aldeles hjælpeløse, og den mindste Forsømmelse eller Ligegyldighed kan drage de grueligste Følger efter sig, saa maatte *Staten* ogsaa nok kunne løbe den Risiko at overlade Forældrene Omsorgen for deres Børns Oplysning, al den Stund Livet dog er vigtigere end Oplysningen. Det er imidlertid langt fra Meningen. Tværtimod, ligesom *Staten* indtil for ganske nylig paatog sig at sørge for, at alle Folk i Landet kunde blive salige, enten de selv brød sig om det eller ej, og i den Anledning nødte dem til at lade sig døbe, gaa til Alters o. s. v., saaledes har den ogsaa taget sig paa at sørge for, at Folk bliver oplyste, enten de saa ønsker det eller ikke.

Staten har ikke brudt sig om det gamle Ord, at man

nok kan nøde et Faar til Vands, men ikke til at drikke. Som den ikke holdt op at nøde Folk til Daab og Nadver, har den ikke holdt op at nøde Folk til at sende deres Børn i Skole ved de velbekendte og overalt forhadte Skolemulkter. Kirketvungen anvendes mod alle. Skoletvungen — saa snildt har man indrettet det — anvendes kun mod Menigmand, medens den rige, fornemme eller lærde Del af Befolkningen er ganske fri for den.

Jeg har i det mindste aldrig hørt, at nogen Skolelærer, Præst eller Herremand, end sige, hvem der er højere paa Straa, er bleven mulkeret for Skoleforømmelser eller i mindste Maade krævet til Regnskab for, hvad Oplysning deres Børn faar.«

Grove ønsker denne Forret udvidet til at omfatte alle og mener, at det er en Lykke, at dog en Del af Folket paa den Maade ikke er trælbundet.

»Der er nemlig en egen Forbandelse, der følger med Tvungen, saa snart den skal anvendes paa Aandens og Hjertets Enemærker, og det er i Grunden let forstaaeligt; thi for det første er der jo ingen af os, som ret kan tro, at det er noget godt, hvad man vil nøde os til; ja, vi kan nok tro, at det er godt for de andre; men det falder svært at faa i Hovedet, at det er godt for os selv, og Skoletvungen gør derfor stor Skade ved det, at Oplysning ikke kommer til at staa for Folk som noget, det baade er fordelagtigt og glædeligt at komme i Besiddelse af, men som noget, de store nu een Gang har sat sig i Hovedet at plage Smaafolk med, hvis Nytte slet ikke for dem er saa meget iøjnefaldende.

Men ogsaa hos dem, der ellers nok kan se, at Oplysning er noget godt, gør Tvungen stor Skade; thi den tilintetgør selv hos dem Lysten, som dog er det eneste, der kan drive Værket; for som vi nok ved, bider den Hund, man skal jage i Skoven, ikke mange Dyr.

Og den berøver dem ganske Følelsen af, at de selv har *Ansvar* for, hvorledes det gaar deres Børn, ogsaa i denne Henseende.«

Han mener, at Skoletvungen har aandelig Død til Følge. Men de, som ikke er inde under den, gør dog noget, og det giver Haab og Tro til, at fra dem kan Fornylelsen komme, saa Tvungen kan blive løst.

Man skulde have ventet, at Frihedsluftningen fra Aarhundredets første Halvdel skulde have hidført en Forandring; men det skete ikke. De raadgivende Stænderforsamlinger førte ingen Forandring med sig paa det Felt, og Grundloven af 1849 heller ikke.

»Saa latterligt som det er, saa ophævedes ikke dermed Menigmands Ufrihed i Skolesagen. Den Mand, der sad i Landets lovgivende Forsamling, var ikke saa meget betroet, at han selv maatte tage sig af sine Børns Oplysning, men nødtes til at sende dem i Almueskolen, selv om denne var nok saa daarlig, og selv om han var saa oplyst en Mand, at de kunde lære ti Gange saa meget i Hjemmet som i den bedste Almueskole.«

Først efter seks Aars Forløb blev der rørt ved denne Sag i Loven af 2. Maj 1855.

»Man maa nok sige, det var forbavsende lidt, der blev indrømmet Menigmand ved denne Lov, især naar man tænker paa, at Landbefolkningen udgjorde et meget betydeligt Mindretal, baade i Folketing og i Landsting. Det var nemlig langt fra, at Uligheden ophævedes; men det var dog et Skridt fremad.« Det samme gælder Loven fra 1864.

Grove mener, at Skolebestyrelsen i Virkeligheden helt har Magt over Friskolen, hvis den vil. Læreren maa ganske vist eksaminere ved Eksamen i Friskolen; men Skolekommissionen opgiver, hvad der skal høres i, og den skønner over Lærerens Duelighed og Under-

visningens 'filstand og Tilstrækkelighed. Den kan fordre Opramsning og være ganske ubillig over for Børnene; thi der er ikke krævet noget bestemt af en saadan Skole. Det hele er overladt til Skolebestyrelsens Skøn. Lærereens eneste Udvej er at klage til Ministeriet; men det er jo slet ikke nogen Garanti for Folkeskolen.

Carl Groves Artikel: »Lidt om vore frie Børneskoler«, strakte sig gennem seks Numre af »Dansk Folketidende« i 1866. Den er en klog og alvorlig Mands myndige Ord om Friskolen, en rolig Dom af en af dem, der stod udenfor, om et historisk-pædagogisk Spørgsmaal i Samtiden, men en Dom, der indeholder Tanker, som for en stor Del har Gyldighed den Dag i Dag.

Professor Rasmus Nielsen skrev i »For Idé og Virkelighed« angaaende Folkehøjskolen om »To Slags Undervisning«, hvor han kalder Friskolen »en Skole for Livet paa et naturligt Grundlag«.

»Livsanskuelse, personlig Overbevisning, Kærlighed til Fædrelandet, levende Kærlighed til Gud og Næsten, slige Aandens Gaver lader sig ikke inddrive ved Tvang; de er Frihedens Frugter.«

Pastor M. T. Lange, Nyborg, udgav i 1872 en Pjece: »Indlæg i Skolesagen«, hvor han giver et skarpsindigt og tankeklart Bidrag til Forstaaelsen af den grundtvigske Friskoles Væsen og Virken.

Han peger paa, at trods Almueskolens store Fremskridt er Livsoplysningen i den forfærdeligste Tilbagegang. Det kan derfor ikke hjælpe at forbedre Skolen i den hidtil fulgte Retning.

»Fejlen ligger ikke deri, at der ikke gives Kundskaber nok eller gode Kundskaber nok til Børnene; men de trænger ikke ind til Børnene; thi Skolen fornaar ikke eller dog kun undtagelsesvis at vinde Børnernes

Hjertes. Derfor udretter den lidet eller intet for Livet, medens de søge den, og efter at de have forladt den, skænke de den næppe mange venlige Tanker.

Der er noget, som maa forandres ved Skolen; men det er ikke Kundskaberne; det er Tvangen, med hvilken Skolen blev indført, og af hvilken den bæres.

Det var en Tvangsskole, som Skoleforordningerne i Begyndelsen af dette Aarhundrede indførte hos os. Alle Forældre, hvad enten de kunde og vilde undervise deres Børn selv eller ej, blev tvungne til at overlade dem til Statens Skoler. Jeg kan anføre et Tilfælde, hvor det blev forment et Par Forældre at undervise deres Børn, hvor bønligt og indtrængende de end bad derom,

uagtet det blev godtgjort, at disse Børn var udmærket underviste, langt bedre end nogen af deres jævnlige; og dette Tilfælde var næppe enestaaende; thi man vilde netop fremtvinge Ensformighed. Med andre Ord: Staten har ikke nøjedes med at træde til, hvor Forældrenes Forsømmelighed opfordrede dertil; men den har tvunget Børnenes Undervisning ud af Forældrenes Hænder, har derved gjort Forældre og Børn fremmede for hinanden i det, som er og maa være en Hovedsag, har slaaet det fast, at Forældre ikke kunde eller skulde give sig af med det allervigtigste for Børnene, har saaledes berøvet Børnene deres Lærere, dem, der dog

Pastor M. T. Lange.

unægtelig bedst kunne føre Kærligheden med ind i Undervisningen, og den har endelig berøvet Forældrene den Kilde til Livsudvikling og Oplysning for dem selv, som netop Børnenes Undervisning er mere end noget andet. Staten har ved sin Tvang bidraget mægtigt til at ødelægge Hjemmet, baade Forældrene og Børnene. Den har gjort Børnene til halve fremmede i deres Hjem — endogsaa Pigebørnene — den har bragt Forældrene til den Tro, at naar de sørgede for deres Børns Kroppe og deres Fornøjelser, satte dem i Skole og siden i Lære, saa havde de gjort, hvad der paahvilede dem; den har bragt dem til nu til sidst at være glade ved at have dem ude af Huset, hvor man ikke har noget ret at sætte dem til, og hvor de kun gøre Fortræd og Forstyrrelse, da de ikke ere vant til at søge andet der end Føden og nogle Timers Frihed og Adspredelse fra Skolen.

Saaledes har man forsonet Forældrene med den Skole, som Tvangen fra først af lod dem se paa med Uvillie; thi det, man under haard Straf tvinges til at give sine Børn hen til, og som, da det intet koster, heller ikke kan være noget værd, betragter man ikke naturligt med Velvillie; saaledes har man gjort det hartad uhørt og for næsten alle Forældre utænkeligt, at de skulde kunne undervise deres Børn selv.

Og saa indvende man ikke, at kun faa Forældre vare i Stand dertil; thi det var ikke Tilfældet. Mange kunde det dengang og gjorde det upaaklageligt; Tilstanden var i det hele taget næppe meget værre, end den er paa Færøerne, Island og flere Steder i Norge, hvor Forældrene selv undervise Børnene, og hvor de ere særdeles vel oplyste.

Han indrømmer, at det nu staar alle Forældre frit for at undervise deres Børn selv eller ved selvvalgte Lærere og i frie Skoler. Der er gjort et Skridt i den

rigtige Retning; men det var for sent, saa der var gjort megen Fortræd, og nu kan der kun tænkes paa at faa Skoler og Lærere, der saa vidt muligt kunne gøre Forældrenes Gerning, og det er det, Christen Kold har sat i Gang.

Ham skyldes det, at her rundt om i Landet, men især i Fyn og Jylland, findes Hundreder af Smaaskoler for Almuens Børn, uden Lektier og Karakterer, uden Eksamener og Nummer i Klassen, uden Straffe og Vækkelsesmidler for Forfængelighederne, men med en levende Kundskaftsmeddelelse om det, som kan gøre et Barn glad ved Livet og give det Lyst til at leve et godt Liv. Og disse Skoler søges af Børnene med en saadan Glæde, at det ofte koster Taarer, naar Skolen maa forsømmes.

Børnene forlader Skolen med Lyst til mere, og Forældrene faar Lyst til at komme i Skole paa ny, kommer jævnlig i Skolen og flokkes, naar en vil holde et Foredrag for dem om, hvad der menneskelig, folkelig og kristelig kan oplyse dem.

Der gives Sogne, hvor hartad Halvdelen af Børnene holdes i saadanne Skoler, skønt Forældrene lige fuldt maa underholde Kommuneskolen, som de ikke benytte. Der findes fattige Husmænd, som lønne og føde en Lærer for deres Børn, skønt de kunne faa dem underviste for intet i den offentlige Skole, og der er Snese af de flinkeste Bønderkarle, der arbejdede som Lærere for en langt ringere Løn, end de vilde kunne fortjene paa anden Maade, fordi Kolds forunderlig stærke Kærlighed til Folket og Børnene har givet dem Kraft til at bringe store Ofre.

Hvis hele Landet kom saa vidt, at saadanne Skoler blev Regelen, Tvangsskolen kun Undtagelsen, saa havde det ingen Nød med vort Folkeliv.«

Senere i Pjecen peger Pastor Lange paa det Tab,

der er sket derved, at Almueskolen har kastet Vrag paa den folkelige mundtlige Overlevering af Eventyr, Ordsprog og Oldsagn, idet her er et rigt og mangfoldigt Dannelsesstof, som Folket ikke kan undvære, fordi denne Folkets egentlige aandelige Ejendom er Udtrykket og Maalestokken for, hvad det egentlig duer til.

»Ringeagter da Friskolen ikke Kundskab og boglig Dannelse? Det siges; men det er enten tankeløs Snak eller ussel Bagvadskelse, naar det siges. Nej, den sætter kun ikke Kundskab som det første eller som noget i og for sig godt, ligegyldigt, om den saa er i Hovedet eller i Hjertet. Den ved, at den største Raahed og Uselhed kan forenes med den største Kundskabsdannelse. Kundskab er en Magt; men det kommer an paa, i hvilken Aands Tjeneste denne Magt træder. Selv om man giver et Barn nok saa mange Kundskaber, men ikke Evnen og Lysten til at bevare og forøge dem, til at anvende dem i Livet til noget godt, saa har man dog sørget langt slettere for Barnet, end hvis man uddannede dets Lyst og Evne til at erhverve saadan Kundskab og bruge den saaledes, selv om det kun havde en liden Kapital deraf at begynde med.

Det gælder om at tale saaledes til Barnet, at det uvilkaarlig drages med, at det lytter med Begærlighed og med straalende Øjne, saa at det er Part i Sagen, saa at det ikke kan tie stille med, hvad det har hørt, naar det kommer hjem fra Skolen, men maa meddele det til Forældrene. Derfor maa der fortælles livligt for Barnet, saa at baade Ord og Stof passer til dets Tankegang og Modtagelighed. Barnet er af Naturen poetisk, Fantasien er vidt opladt; derfor er Poesi i Eventyr og Sange, hvad der straks tiltaler det og drager Hjertet med; naar det synger, saa synger Livet sig frem hos det. Men det har ogsaa stor Begærlighed efter at kende, hvad der er »virkeligt« — ikke den aandsforladte Vir-

kelighed, som kun er den haandgribelige Skal, men den Virkelighed, hvori Aanden har faaet Kød og Blod; derfor er det altid rede til at lytte til historisk Fortælling, naar den ikke er en aandløs Opramsning af Begivenheder, Navne og Aarstal, men levende Fortælling af den virkelige Historie om de store Mænd og Kvinder, om al Stordaad, især af Folkets egne, som det kan kende er Kød af dets Kød og Blod af dets Blod. Saaledes vil det høre Historie, ogsaa den bibelske Historie, naar denne ikke bliver en tør, kedelig og paatvungen Moralisering; men naar det sande og gode ved Fortællingen faar Kød og Blod.

Saaledes kommer Barnet uvilkaarlig til at leve med i Historien og bliver skikket til engang at leve saaledes med, at det ikke gør den Plads Skam, som Gud har sat det paa. Det er da Friskolens Maal at vække Liv og give Lys, saa vidt som Livet trænger til det og kan tage imod det, og saaledes, at alt som Livet vokser, næres, vokser ogsaa Lysten til at skaffe sig mere Oplysning, baade den mundtlige og den boglige. Ja, skønt Friskolen gerne faar Skyld for at ringeagte Bøgerne, saa skal det nok kendes, at medens de Børn, der gaa ud af Statsskolen, som oftest kaste alle Bøgerne langt bort og mangen Gang have faaet Uvillie mod at læse, saa er der stor Læselyst hos dem, der udgaa fra Friskolen.

Statsskolen gjorde alt, hvad den formaaede for at sønderrive de Baand, der knyttede Børnene til *Forældrene*, saa vel som dem, der knyttede Folket til *Gud Fader* som hans Børn i Troen paa Vorherre og Frelser. Friskolen vil knytte disse Baand igen. Og medens Statsskolen sønderriv de Baand, der knyttede Folket til dets Fortid, slog en Streg over de gamle Minder for at lade det leve et nyt Liv, saa vil Friskolen knytte Baandene igen, vil fyldigere og renere

forny de gamle Minder, ikke for at forvandle Folket eller sætte det Aarhundreder tilbage eller gøre det enligt blandt Folkene, men for, at Mindet kan blive det lønlige Kildespring til virkelig Fremgang paa dets egen Livsbane, hvad et Folk aldrig kan uden at leve sit eget Liv, uden at udvikle sig efter den Aand, som blev givet fra Begyndelsen. Derfor vil den aabne Øjet for Folkets Opgave ved Hjælp af Mindet fra Fortiden, den vil arbejde paa en virkelig Aands- og Hjertedannelse, der ikke har sit Maal i at samle Penge og at nyde, forlyste sig, men i at arbejde for alt, hvad der er godt og værd at leve for, og som derfor er rede til at ofre, hvad der skal ofres. Den egennyttige, beregnende Klogskab, der altid først spørger: hvad Nytte har jeg selv deraf, den udryddes ikke ved Kundskab; den kan først overvindes, naar Hjertet har lært at elske, har følt den Glæde, der er i Kærlighed til Gud, Folket og Fædrelandet, dets Minder, Sproget, Friheden, — saa kan der ofres.

Derfor bærer Friskolen Folkets Fremtid. Den gamle folkelige Dannelse er næsten uddød. Sagn og Sange mindes endnu kun af enkelte gamle. Madstræbet tager Overhaand og truer med at forvandle Folket til luter Kød. Hvor meget Statsskolen end forbedres og reformeres, hvor meget større Tvangen end gøres, den vil ikke kunne tvinge den Aand, der snart lader Børnene kaste Forældrene i Fattighuset, snart kræver de riges Blod og Penge, snart taler haant om, enten vi blive Danske eller Tyske, naar vi blot har Mad og Penge nok, ligesom hine Romere, der havde Kundskab nok, men kun krævede af deres Kejser Brød og Skuespil og derfor blev et Bytte for fremmede.

Statsskolen kan ikke kue det onde; thi den har ikke Magten over Børnenes Hjerter. Hvor mange ypperlige Lærere der end arbejde i Skolens Tjeneste, og hvor gerne de end ville vinde Børnene og Forældrene,

saa lammes deres Kraft dog paa ethvert Punkt, fordi de ikke staa paa Frihedens Grund. Kan Friskolen ikke frelse Folket, er det redningsløst. Statsskolen fremgik af Menneskekærlighed, men en Kærlighed uden Tro, hverken paa Frelseren eller paa Folket; Statsskolen hviler fremdeles paa Vantro; thi den tror ikke paa det gode, der bor i Folkets menige Mand saa vel som i Børnene; den tror kun, at det gode kan frembringes ved Tvang; men det er umuligt.

Friskolen har Haab; thi den har baade Kærlighed og Tro; den har vist det i Gerning ved de Ofre, den daglig bringer, saa den har løftet adskillige af de Bjerger, som Fordom, Mistro, Stolthed, Magelighed og gammel Slendrian har rejst imod den. Dens Haab skal heller ikke beskæmmes; thi dens Grundsten er ikke lagt i Skyerne eller paa løs Grund, der er uvillig til at bære, men paa den faste Grund, der kan bære, i Hjertegrunden hos de smaa.«

Ja, saaledes drog Vennerne i Leding for Friskolen. Ogsaa de fremmede begyndte at lægge Mærke til denne nye danske Børneskole og skrev om den i deres Hjemland. Saaledes skrev den svenske Rektor K. A. Westling en meget interessant Afhandling. »Den grundtvigska friskolan i Danmark«. Han har set sig godt om her i Danmark og er kommen til det Resultat, at den grundtvigske Bevægelse er den fornemste Kulturmagt i det danske Folk; thi sjælden har en kristelig Vækkelse vundet en saa dybgaende og alsidig Betydning for et Folks Fremskridt i aandelig og materiel Kultur, som den fra Grundtvig udgaaede Vækkelse i Danmark. I Folkeopdragelsen har den fundet sit Udtryk i Folkehøjskolen og Friskolen, han peger derefter paa de ledende Idéer og Principper i disse Skoler og særlig i Friskolen og viser, hvorledes det her mere gælder Livsoplysning end Kundskaber, Opdragelse mere end Undervisning. Skolens Opgave er

at udsaa Frø i Barnesjælen, og man overlader dem til frit at gro. Katekisation og Udenadslæsning vil man bort fra. Fortællingen er det bærende, og Friskolen er Hjemmets Skole. Han peger paa, hvorledes Friskolerne er bleven Brændpunkter for aandeligt Liv, og undersøger det Røre, som Otto Møller frembragte omkring ved 1880. Han paaviser, hvorledes Statsskolen har lært af Friskolen; men denne er stadig nødvendig, for at Statsskolen ikke skal stagnere og gaa i Staa. Friskolen repræsenterer Kritikken af det stagnerede i det officielle Skolevæsen, og det er en positiv Kritik; thi Friskolen kan uhindret prøve nye Undervisningsformer og vælge det bedste; derved bliver den et Salt i pædagogisk Henseende. Friskolen har opdraget det danske Folk til engang, hvis det skulde blive nødvendigt, at møde den kristendomsfjendske centraliserede Enhedsskole med en kraftig Protest. Den har vist, at det lader sig gøre at give Frihed paa Skolens Omraade, og har derved forberedt Overgangen til et frit Skolevæsen.

En fortrinlig og betydelig Bog om den danske Friskole er den norske Skolemand Andreas Austlids førnævnte Bog: »Ein folklerar«. Den er det først og fremmest ved den Skildring, som den giver af Friskolens Hovedmand Christen Kold, og som er det bedste Skrift om ham; men den er det lige saa meget ved de forstaaende, oplysende og indtagende Billeder, som den giver af Friskolelærere, Friskolefolk og Friskoleliv i Danmark. Han har forstaaet at se sig om, og han har vidst at vurdere, hvad han saa.

Det var fristende at citere ham; men det faar være. Vi maa nøjes med at understrege, at denne Nordmand klart har indset, hvilken folkelig Rigdom vi ejer i Christen Kold og den fri Skole, han skabte.

DANSK FRISKOLEFORENING.

De vanskelige Kaar i Firserne mærkedes paa forskellig Maade inden for Friskolerne og Friskolefolket. De stærke Kundskabskrav, der rejste sig, krævede mere Arbejde af Lærerne; men da Lønningerne gennemgaaende var smaa, betød det, at der krævedes endnu større Offervillighed af Lærerne, endnu mere Tro til og Begejstring for Sagen. Der trængtes til Sammenhold og Samarbejde, hvis Skærene skulde kunne klares.

Friskolens Fremtid og Stilling drøftedes stærkt paa Fyn, og ved et Møde i Lunde Friskole den 2. Januar 1886 enedes man om at oprette en Forening til Værn for Sagen, til Hjælp for Lærerne og til Støtte for Hjemmene, saa de kunde hævde deres Ret til Bevarelse af Friskolen som Hjemmenes Medhjælp. Senere paa Aaret, den 6. Juli, talte Friskolelærer Laurs Rasmussen, Ringe, om Sagen ved et Møde i Svendborg. Da Tanken om en Forening nu var bleven vakt, og det saa ud til, at den skulde blive realiseret paa Fyn, fremkom fra andre Kredse i Landet Ønsket om at være med, og der indkaldtes derfor til et Møde for hele Landet i Fredericia den 16. November, hvor *Dansk Friskoleforening* blev stiftet,

Det var en gammel Tanke, der nu kom frem igen; thi allerede den 26. November 1856 var den første Friskoleforening bleven stiftet paa Fyn og blev kaldt: »Selskabet for den danske Almueskole«. Om dette er

der før bleven fortalt under Omtalen af de første Friskoler paa Fyn. Denne Forening sygnede dog snart hen; men Tanken havde været fremme, Trangen til Sammenslutning havde vist sig, og Foreningen havde haft sin Betydning og gjort sin Nytte.

Ogsaa nu var det Fynboerne, der vaagnede og skred til Handling.

I »Højskolebladet« Nr. 47 fra 1886 omtales Mødet i Fredericia.

Friskolelærer Laurs Rasmussen, Ringe, var Indbydernes Ordfører, og under Ledelse af Friskolelærer Jørgen Andersen Bo, Testrup, forelagdes, drøftedes og vedtoges Vedtægterne.

Foreningen vil til endrægtigt Samarbejde søge at optage i sig alle de Smaaforeninger, der i hele Danmark danner sig omkring hver enkelt Friskole, og samle sig i større Samlag landsskabsvis under særskilt Ledelse og særskilte Vedtægter. Fællesarbejde med Afholdelse af Møder, Tilvejebringelse af Oplysninger fra de enkelte Friskoler, Tilvejebringelse af hensigtsmæssige og tidssvarende Hjælpemidler, Haandsrækning til opslidte Lærere og afdøde Læreres efterladte ledes af en Overbestyrelse paa 7 Medlemmer, valgte paa 4 Aar. Der blev udnævnt et Udvalg til at organisere Foreningen, og dette Udvalg kom til at bestaa af:

Mejeriforpagter Burchardi, Birkendegaard.

Gaardejer Jens Daugaard, Fredsted.

Friskolelærer Kr. Højmark, Kolt.

Højskoleforstander Kristensen-Randers, Ollerup.

Friskolelærer Stenbæk, Elmelunde.

Redaktør Jørgen Pedersen, Odense.

Friskolelærer Laurs Rasmussen, Ringe.

Inden Jul 1886 blev følgende Bekendtgørelse indrykket i »Højskolebladet«, »Tidens Strøm« og »Enhver sit«:

Dansk Friskoleforening.

»Efter at der nu er stiftet en Dansk Friskoleforening med den Opgave at tjene som Middel til Forbindelse, Sammenhold og Samvirken mellem Friskolens Venner over hele Landet, tillader undertegnede foreløbige Bestyrelse sig herved at opfordre til Oprettelse af Afdelinger i alle Egne, hvor Friskoletanken har vundet nogen Tilslutning. Enhver, der maatte ønske at gøre sig nærmere bekendt med Sagen og mulig iværksætte den i sin Kreds, vil kunne faa Foreningens Vedtægter tilsendt ved Henvendelse til Formanden Friskolelærer Laurs Rasmussen, Ringe.

Hver Afdeling af Foreningen vedtager sine egne Love. Til Vejledning ved Affattelsen af disse kan ligeledes hos Laurs Rasmussen faas Eksemplarer af Vedtægter for den fynske Afdeling.«

Foreningen blev inddelt i Afdelinger, der hver skulde bestaa af mindst 5 Kredse. En Afdelings Omraade kom til at rette sig efter, at dens Medlemmer kunde have et bekvemt liggende Samlingssted. Derfor blev der baade store og smaa Afdelinger.

Foreningen begyndte med 5 Afdelinger:

1. Den fynske Afdeling med 324 Medlemmer.			
2. Den sjællandske	-	-	180 —
3. Den møenske	-	-	134 —
4. Den østjydske	-	-	104 —
5. Den sydjydske	-	-	100 —

Afdelingsformændene dannede til 1909 Foreningens Repræsentantskab, der i afgørende Spørgsmaal vedrørende Friskolen og dens Forhold til Lovgivningsmagten eller ved Vedtægtsforandring blev tilkaldt af Bestyrelsen for sammen med denne at træffe de fornødne Afgørelser.

Der blev afholdt forskellige Møder for at fremme Sagen, Fællesmøder, Afdelingsmøder, Kredsmøder. »Dansk Friskoleforening«s første Bestyrelse blev valgt i Odense den 29. December 1887.

Af Udvalget kom følgende i Bestyrelsen:

1. Redaktør Jørgen Pedersen, Odense.
2. Gaardejer Jens Daugaard, Fredsted.
3. Friskolelærer Kr. Højmark, Kolt.
4. Friskolelærer Laurs Rasmussen, Ringe.

Nyvalgte blev:

5. Højskoleforstander Jens Lund, Vejstrup.
6. Friskolelærer Jens Jørgensen, Nyborre.
7. Friskolelærer Fr. Højmark, Alsted, Fjenneslev.

Formand for Foreningen blev Laurs Rasmussen, og denne Plads udfyldte han i mange Aar med godt Humør og udmærket Dygtighed.

Laurs Rasmussen var født i Emborg By, Ry Sogn, den 15. Marts 1849. Forældrene var Gaardejer Rasmus Mathiasen, Emborg, og Maren Christensdatter fra Them, der i deres Ægteskab havde fem Døtre og seks Sønner.

Faderen havde som ung været usædvanlig interesseret og oplyst, en rask og livlig Karl, der var Tømrer om Sommeren og Træskokarl om Vinteren. Han holdt »Aarhus Stiftstidende«, hvilket var noget ualmindeligt og vakte Folks Forundring. Da han senere blev Gaardejer i Emborg, betroede man ham alle mulige Tillids-hverv. Han var Medlem af Sogneraad og Amtsraad, var Rigsdagsmand, Sognefoged, Forligsmægler, Brandfoged og Skolepatron, han var ivrig for forskellige Fremskridt og varetog Smaafolks Sag i Retsforhold, fuld af gode Raad over for alle og en god Ægtemand og Fader.

Laurs Rasmussen fik sin Skolegang hjemme i Sog-net og var en flink Dreng, der ved Udskrivning af

Skolen fik de bedste Vidnesbyrd og en smuk Vedtegning i Kirkebogen ved sin Konfirmation.

Ved Novemberstid 1866 sagde han sin skønne Fødeegn Farvel og drog til Gedved som Højskoleelev. Han udviste her en udmærket Flid og Stræbsomhed, og Skolen anbefalede ham til

enhver som et veloplyst ungt Menneske. Han havde nu faaet Lyst til at læse, og Følgen heraf blev den, at han i Efteraaret 1870 efter mange Overvejelser rejste til København som Elev paa Blaagaard Seminarium. Herovre fik han Forbindelse med grundtvigske Folk og hørte om Christen Kold. Dette førte ham ind i adskillige indre Brydninger ogsaa angaaende, hvorvidt det var rigtigt og forsvarligt at gaa Eksamensvejen. Man faar af

Laurs Rasmussen.

Breve fra hans Fader til ham i denne Tid noget at vide derom. Vi kan se, at han alvorligt har tænkt paa at lade være med at gaa op til Eksamen for at blive Friskolelærer og har skrevet til sin Fader derom.

I et Brev af 2. Oktober 1872 skriver Faderen om denne Sag, der er kommen uventet og overraskende for ham, og som det ikke er glædeligt for ham at brevveksle med Sønnen om; thi det er langtfra efter hans Hjerte og Villie. Han har hjulpet Sønnen med Penge under den Forudsætning, at han ved at uddanne sig og tage Eksamen vilde erhverve sig Adkomst til at søge Lærerembede.

»Det er en forbavsende Overraskelse for mig, Søkende og nære Venner, at du lige med eet ved eget frit Valg selv vil afskære dig fra at søge Embede og uden i mindste Maade at ænse, at du allerede forud har ladet den store overvejende Del af din Fædrearv fortære i det Øjemed, som du nu vil forlade og næsten synes at nære Foragt for.«

Han kan ikke forstaa, at en Eksamen nogen Sinde kan være i Vejen — selv om man paa Mors og i Salling vrager Lærere med Eksamen. »Især er der da ingen Grund til at vrage en Blaagaardseminarist; thi Tang er jo Friskolemand.«

Han fremstiller for Sønnen, hvor fuld af Kamp, Savn og Usikkerhed en Friskolelærers Stilling er, ikke mindst, naar Sygdom, Uheld og Alderdom kommer. Lønnen er saa lille, at man knap kan leve af den, og Stillingen er langt fra fri; thi Friskolelæreren maa rette sig efter de højst forskellige Familiefædres Ønsker. Og der er mange Børn, der er lige saa glade ved at gaa i Skole i en Statsskole som andre Børn i en Friskole, saa det hjertelige Forhold mellem Lærer og Børn ogsaa kan trives her.

Eksamen giver Adgang til at søge Embede i Statsskolen, og den kan kun være en Garanti for faglig Dygtighed, hvis man søger til Friskolen, kan altsaa aldrig skade, men kun gavne, hvis man vil være Friskolelærer. Det er Fantasi og sygelige Drømme, der faar ham til at ville opgive at tage Eksamen nu, da han dog har den bedste Anledning dertil. Han siger dette til Sønnen, fordi han mener at skyldes især sig selv at sige det; men ogsaa Søkende og Venner bedrøves af hans Beslutning, og de nærer alvorlig Bekymring for hans Fremtid. Faderen beder ham om og raader ham til at slaa alle de Tanker om Statsskole og Friskole af Hovedet og med fuld Alvor og Kraft arbejde paa sin Uddannelse og tage sin Eksamen.

Samtidig skrev Lærer Meldgaard, Emborg, et Brev til Laurs Rasmussen og raader ham indstændig til at tage sin Eksamen, baade for sin egen og for sin Faders Skyld; han bør gøre sin Pligt.

Meldgaards Brev lader os forstaa, at Laurs Rasmussen har skrevet til sin Fader, at han har vanskelig ved at hvile i sin Daabspagt og leve et fyldigt Kristenliv, naar han læser til Eksamen. Meldgaard kalder dette for en kristelig meningsløs Tale, som Laurs Rasmussen maa have skrevet i en bevæget Stemning, eller som en eller anden blødsøden Skrantning har bildt ham ind i bedste Mening.

»Skulde du ikke kunne holde $\frac{3}{4}$ Aar ud paa Blaagaard uden at visne aandeligt? Jo, du kan; du kan ogsaa vokse ved det.«

Meldgaard mener, at Laurs Rasmussen absolut senere vil fortryde, at han ikke tog Eksamen, da Lejligheden var der, og han havde ofret saa meget af Tid og Penge paa det. Det vil bedrøve hans Fader som maaske intet andet, hvis han ikke tager sin Eksamen; thi han kan jo nemlig slet ikke forstaa disse Tanker, og »jeg kan sige dig, at han søgte at skjule sine Taarer for mig.«

I Anledning af, at Laurs Rasmussen vil bryde af paa Seminariet for i Askov at uddanne sig til at blive Friskolelærer, og at han i Askov venter sig et rigere aandeligt Udbytte, minder Meldgaard ham om, at han jo da ikke for Øjeblikket lever blandt aandelige Røvere, at Lærerne paa Blaagaard ikke er Undermaalere, og at København vel ikke er saa fattig paa Liv, at han ikke kan finde Næring.

Tang syntes heller ikke om, at Laurs Rasmussen vilde afbryde sin Læsning i København for at tage til Askov, men gav ham dog til sidst sin Velsignelse.

Derimod holdt hans Kæreste med ham i dette. Hun

hed Hansine Jensen og var en Gaardmandsdatter fra Haarby, Venge Sogn ved Skanderborg. Hendes Hjem var noget pietistisk; men Børnene havde Interesser derudover, og hendes Broder læste i Smug Ingemanns Romaner for sine Søskende. Hun havde uddannet sig som Mejerske, var senere kommen paa Bjørnbaks Højskole i Viby; men da hun ikke kunde holde det ud der, drog hun til Testrup Højskole, fik her Lyst til at blive Lærerinde og drog til Sønderjylland. Af Breve fra Laurs Rasmussen ser vi, hvorledes han betror hende sine Tanker, og hun styrker ham i hans Planer og ler ad Verdens Tvangsvæsen. Men efterhaanden beslutter han sig alligevel til at tage sin Eksamen, hvilket glæder Faderen meget, der skriver til ham:

»Hår du først erhvervet dig den, saa vælg i Guds Navn med besindigt og alsidigt Overlæg den Vej, som din Gud vil føre dig paa og du selv være lykkelig ved.«

Faderen raader ham dog fra at tage Bestemmelse allerede nu. Det jager jo ikke, og der er frit Valg.

Maaske vil den Dag komme, da han vil takke sin Faders Minde i hans Grav, fordi han dengang traadte saa skarpt op for det, som han mente, var det rette.

»Kan du selv vedblivende føle dig lykkelig ved at pleje Friskoletanken og Friskolegerningen, da er din Lykke ogsaa din Faders, dine Søskenes og nære Venners.«

Han ved godt, at naar Sønnen en Tid tænkte paa ikke at tage Eksamen, da var det ikke Mod eller Kraft til at læse, han manglede, men ene og alene en indre stærk Følelse for Friskoletanken og Friskolevirksomheden. Han slutter sit Brev med at give sin og alle sine kæres Velsignelse til hans Fremtidsgerning. Til sin Kæreste skriver Laurs Rasmussen samtidig, at han har bestemt sig til at tage sin Eksamen; men Friskoletankerne er stadig levende i hans Sind, og han tænker

sig at komme til Askov senere. Han gaar i Kirke hos Pastor Brandt og føler sig opbygget af hans milde og dejlige Forkyndelse, og han kommer mere og mere til at føle det fejlagtige i at læse til Eksamen og være Embedsmand.

»Hvem som i Sandhed vil sin Sjæls Frelse, synes jeg griber fejl an, naar han gaar ind i en Statsskole.« Han glæder sig til at komme til at leve i Friheden; thi det er nødvendigt at leve i Friheden for at kunne frigøres.

Saa blev han færdig med Eksamen. »Ja, Eksamen har jeg; men det er da heller ikke mere; det lod til, som jeg skulde pines til døde,« skriver han til sin Kæreste. Han var ked af det daarlige Eksamensresultat, mest for sin gamle Faders Skyld og saa Hansines Familie. Han tænkte paa at tage sidste Del om; men han havde ikke Lyst til at gaa om igen. Han vilde gerne tale med hende derom og besøgte hende paa Fyn, hvor hun nu underviste. Hun fulgte ham om Aftenen paa Vej, og da de var skiltes, kom han pludselig i Tanker om, at det var saa underligt, at de var skiltes uden at bede Fadervor sammén. Hun var imidlertid nu kommen saa langt bort, at han maatte raabe efter hende for at faa hende standset, og det vilde han dog ikke. Han bad saa selv Fadervor og gik, glad i Hjertet, ad Odense til.

Samme Efteraar, han var bleven færdig med sin Eksamen, havde han gennem Pastor Johannes Clausen faaet Plads som Huslærer hos Enkefru Gandil i Ringe, og han havde Lov til foruden hendes Børn ogsaa at modtage andre.

Ind under Jul skriver han: »Min Skole gaar godt. Der kommer da tre Børn til til Nytaar.«

Da Fru Gandil blev syg og havde ringe Haab om at blive rask igen, tænkte baade hun og Laurs Rasmus-

sen paa, hvad der skulde blive af Børnene, og det kom saa paa Tale, at han skulde oprette en Friskole her i Ringe. Peder Hansen og Jørgen Andersen, Rynkeby, og Kristoffer Ovesen, Lombjerger, var meget ivrige for Tanken. Der blev indbudt til et Møde om Sagen hos Fru Gandil, hvor Laurs Rasmussen talte. En af Deltagerne foreslog derpaa, at man en for en skulde gaa hen og skrive paa den sorte Tavle, hvad enhver vilde give til Skolen; det var den første Tegning af Bidrag, og dermed var Sagen sat i Gang, saa den ikke standsede igen. Otte Familier med atten Børn dannede en Kreds, Ringe Friskole blev indviet 1. September 1875, og Laurs Rasmussen skulde som dens Lærer have 300 Kr. i aarlig Løn. Samme Aar den 7. Oktober holdt han Bryllup med Hansine Jensen, der blev sin Mand en storslaaet Medhjælper i den rige mangfoldige Skolegerning, som efterhaanden groede op af denne lille, beskedne Begyndelse, hvis økonomiske Grundlag var saa ringe. Laurs Rasmussen skrev engang i et Brev til sin Kæreste: »Jeg tror ikke, den Friskolelærer er saa let at finde, som har Penge mellem Hænderne. Enten er de gaaet i Begyndelsen, eller ogsaa er de gaaet før Begyndelsen; men saa skal du se, at saadanne Folk heller aldrig mangler Penge. Nej, de kommer i den Stund, som de skal bruges.«

Han kom nu selv til at erfare Rigtigheden deraf. Skolen begyndte i et lille straatækt Hus, som blev købt for 3000 Kr., hvoraf Halvdelen blev givet som Gave. Efterhaanden blev der et Komplex af Bygninger; den lille Flok Børn voksede sig stor, og lærelysten Ungdom søgte dertil for at nyde godt af den gode Skole og det smukke Hjemliv.

Laurs Rasmussen begyndte i Efteraaret 1886 en Efterskole, der trivedes godt og tidt havde op imod 50 Elever — Drengene og Piger.

I 1902 oprettede han en Uddannelsesskole for Friskolelærere og Lærerinder. Da han i 1874 var med til Friskolemødet i Nyborg, hvor man drøftede Friskolelærernes Uddannelse, og hvor Jungersen udtalte sig om en saadan paatænkt Skole, følte han sig tiltalt af denne Tanke, der derefter i en Aarrække har hvilet hos ham for at dukke op igen, da han som moden Mand med indgaaende Kendskab til Friskolekaar og Friskolefolk mente at maatte prøve. Spørgsmaalet om en saadan Skole for vordende Friskolelærere og Lærerinder havde for øvrigt adskillige Gange været fremme i Forhandlingen paa Møder og var det ogsaa efter, at Laurs Rasmussen havde begyndt at løse Spørgsmaalet i Ringe.

Laurs Rasmussen og Hustru.

Uddannelsestiden blev først sat til $1\frac{1}{2}$ Aar, senere udvidet til 2 Aar. Der skulde naturligvis ikke sluttes af med Eksamen; men der blev alligevel afholdt en Slags Afgangsprøve, som en Del Skolefolk blev indbudt til at overvære. Ca. 100 Lærere og Lærerinder har faaet deres Uddannelse i Ringe, og adskillige af dem sidder som Arbejdere i Friskolens Tjeneste trindt om i Landet.

Laurs Rasmussen var en flittig Mand, der vilde have noget udrettet i sin Skole. Baade Elever og Lærere skulde arbejde, og han stillede store Krav i de elementære Færdigheder. Travle Arbejdsdage randt gennem Skolen i Ringe; men der var ogsaa Festsdage. Laurs Rasmussen og hans Hustru havde Evne til at vække det bedste og mest energiske i deres Elever, uden at det jævne hjertelige Forhold forsvandt i det daglige.

Af Festsdagene kan nævnes Skolens Jubilæumsfest den 1. September 1900, da den havde virket i 25 Aar. Skolen havde da 91 Børn. Der var netop det Aar bygget en hel Del nyt. Skolens Ejere havde sat et nyt Laan i den, og ved Festen lød der en varm Tak til de to, som begyndte, for deres Troskab, Energi og Udholdenhed i Friskolesagens Tjeneste. Laurs Rasmussen betonedede i sin hjertelige Takketale, hvorledes Stødet til Skolen i Ringe var kommen fra Ryslinge. Den blev bygget paa *Menighedens* Grund, fordi det allervigtigste for Mennesker var det at have deres Gudsforhold i Orden, ikke mindst i Barndommen. Men han havde ogsaa villet bygge paa *dansk* Grund.

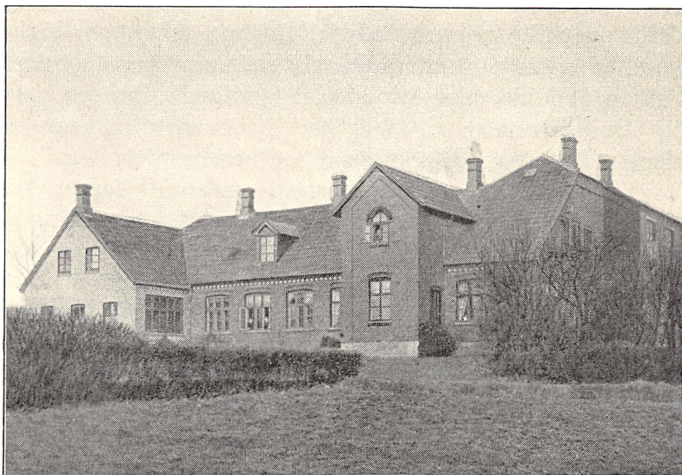
Naturligvis var der ogsaa mødt frem ved Festen Repræsentanter for »Dansk Friskoleforening«. Lars Vad, Mors, og N. P. Lindø, Sønder Næraa, var Foreningens Ordførere og tolkede i træffende Ord, hvad Jubilaren havde haft at betyde for denne Forening, som han med utrættelig Energi havde givet saa meget af sin Arbejdskraft og sin Tid.

Som et synligt Minde overrakte de ham et Sølvhorn med 630 Kr. i Guld. Paa Hornet var indgraveret: »Tak for trofast Arbejde for den danske Friskole«.

Ogsaa fra Kredsen var der en Pengegave med en pragtfuldt udstyret Mappe, og de unge havde givet Spisestel, Lampe m. m.

Der var Fest i tre Dage: først de ældre, saa de unge

og til sidst Børnene. Det var en smuk Afslutning paa de første 25 Aar: En stor ny Skole, en interesseret Skolekreds, der stod fast sluttet om den, og som vilde bygge videre paa det gode gamle Grundlag, og en Bestyrer, der trods Aarenes Vægt var i Besiddelse af Mod

Ringe Skole 1915.

og Livskraft til at gaa Fremtiden i Møde. Indtil 1915 blev Laurs Rasmussen ved at lede Skolen i Ringe, hvor hans Arbejdskraft blev taget stærkt i Brug, og hvor han havde en saa ypperlig Hjælp i sin Hustru, ikke mindst i Arbejdet med de smaa Børn. Men ogsaa udadtil blev hans gode Evner taget stærkt i Brug, og i Friskolens Historie er det mest som Formand for »Dansk Friskoleforening«, hans Navn vil blive mindet. Her stod han i mange Aar som Høvdingen i et mangfoldigt og ikke altid lige paaskønnet Arbejde, og derfor har vi føjet hans samlede Virksomhed ind paa

dette Sted i Skildringen. Det er her, han særlig har sin Plads.

I 1915 maatte han paa Grund af Alder og Svage-
lighed opgive sin Virksomhed. Han flyttede til Silke-
borg, vendte altsaa hjem til den skønne midtjydske
Egn efter sin lange Arbejdsdag, og her døde han i
Aaret 1919 en Efteraarsdag, da »Løvet falmede og
faldt over alle grønne Skove«. Da han opgav sin Virk-
somhed, viste Staten sin Paaskønnelse af hans mange-
artede Arbejde, idet Ministeriet bevilgede ham en aar-
lig Understøttelse af 1000 Kr. I Bemærkningerne til
denne Post paa Statsregnskabet hedder det:

»Ligesom Forstander Rasmussens omfattende Ar-
bejde i Skolens Tjeneste i særlig Grad har været præ-
get af Nidkærhed og Dygtighed, saaledes har han ved
sin hele Færd vundet Anerkendelse og Tillid i vide
Kredse og opnaaet en Førerstilling inden for Friskolen
i sin Helhed, og Ministeriet maa derfor anse det for
ønskeligt og naturligt, at der som en Anerkendelse af
Forstander Rasmussens betydningsfulde Virksomhed
gennem en lang Aarrække bevilges ham en aarlig Un-
derstøttelse af Statskassen.«

Forfatteren, Friskolelærer Ankerstrøm, der er en
Broderson af Laurs Rasmussen, og som har faaet sin
Læreruddannelse hos ham i Ringe, karakteriserede
ham ved hans Død i et Digt, af hvilket vi anfører:

Bred om Bringen, jævn og støt
stod han midt iblandt os,
Jyde fuldt og Jyde født
med et Blik, der vandt os.

Ærlig, aaben, uden Sving —
uden Sving i Talen;
men saa sand og hjerterig,
fri for Pynt og Pralen.

For den frie Skoles Sag
og for Hjem og Kirke
stod han til sin sidste Dag
i et trofast Virke.

Stod der helt og stod med Lyst,
vidste, hvad han vilde,
til en sen, men gylden Høst
modnet i det stille.

Ydmyg i sit Kald, sin Tro,
barnlig, gudhengiven,
saadan vil hans Minde bo
blandt os gennem Tiden.

Naar vi nu igen vender os til »Dansk Friskoleforening« og dens Virksomhed, vil vi der stadig møde Laurs Rasmussen, vil møde ham ved Møder, ved Kursus, ved Forhandlinger om Tilsyn, om Tilskud og om Understøttelseskassen.

Han var en klog og kyndig Formand, der paa en lun og sikker Maade ledede de varme Ordsrifter om Friskolen og dens Stilling til Staten. Men han havde ofte svært ved at bjærge sig over for den Kritik, der blev rettet mod ham fra forskellige Sider. Det var især de gamle fynske Friskolemænd, der gik ham haardt paa Klingen, naar han skulde gøre Rede for sine Forhandlinger med Myndighederne om en lempe- lig Ordning af Tilsynet med og Tilskuddet til Friskol- lerne; thi adskillige af dem saa helst, at man helt gav Afkald paa Statens Støtte, hvis det i mindste Maade gjorde Indgreb i Skolekredsens Frihed til at ordne Undervisningen, som den vilde.

Ogsaa Laurs Rasmussen vilde væрге denne Frihed, men fandt det stundom nødvendigt og klogt at gøre

visse Indrømmelser, som han mente i Virkeligheden ikke vilde komme til at gøre nævneværdig Skade nogetsteds, men derimod — f. Eks. Statstilskuddet vedrørende — kunde bidrage til, at den fri Skoleform holdtes i Live en hel Del Steder, hvor den økonomisk hvilede paa svage Fødder. Men Brydningerne kunde være ret stærke, og Bølgerne gaa højt. Et brændende Spørgsmaal var Forsømmelsesprotokollen, som vi senere skal komme tilbage til.

Ifølge »Dansk Friskoleforening«s Vedtægter af 1888 § 1 var det Foreningens Formaal at tjene som Middel til Forbindelse, Sammenhold og Samvirken mellem Friskolevenner over hele Landet. Dette Formaal søgtes opnaaet ved:

1. at holde Fællesmøder mindst hvert andet Aar, hvortil Bestyrelsen indbød.
2. at anskaffe og tilvejebringe saa godt og rigeligt Skoleudstyr som muligt (Bohave, Bøger og Undervisningsmidler);
3. at samle statistiske Oplysninger om Friskolernes Antal, Størrelse, økonomiske Vilkaar m. m.;
4. at arbejde hen til at understøtte Friskolelærernes efterladte samt ældre og svage Friskolelærere og Lærerinder;
5. at Foreningen til enhver Tid søger at varetage Friskolens Tarv i Forhold til Lovgivningsmagten.

En vigtig Side af Foreningens Arbejde var Møderne. Det første Fællesmøde blev afholdt i Odense 1889, og senere er der afholdt Fællesmøder forskellige Steder i Landet. Af andre betydningsfulde Møder er foran nævnt Fastelavns møderne i Odense, der samler Tusinder af Tilhørere hvert Aar. Da »Dansk Friskoleforening« blev dannet, overtog den disse Møder.

Af andre Møder maa nævnes de jyske, fynske og

sjællandske Sommermøder. Disse Møder er ikke knyttet til nogen bestemt By eller noget bestemt Sted, men flytter rundt. De afholdes skiftevis i Kredsene, og de fremmede Gæster indkvarteres hos Kredsens Folk. Man samles til Foredrag og fælles Kaffebord i Friskolen eller i Forsamlingshuset; men det personlige Samkvem spiller ved disse Sommermøder vel nok den største Rolle. Friskolefolk fra forskellige Egne træffer paa den Maade hinanden, kommer i hinandens Hjem og faar talt mere personligt ud med hinanden. Ven-skaber bliver indledet. Forbindelser bragt til Veje, der spændes Traade fra Sted til Sted, som styrker Bevægelsen og holder sammen paa Menneskene. Hele denne nære intime Betydning af Sommermøderne maa ikke undervurderes.

Men selvfølgelig kommer de brændende Spørgsmaal ogsaa frem ved saadanne Lejligheder, saa man faar talt ud med hinanden inden for den enkelte Landsdel.

Af andre Møder skal nævnes de smaa Møder hjemme i den enkelte Kreds, Forældremøder, eller hvad man nu vil kalde dem. Ogsaa disse Møder har stor Betydning ved at skabe Enhed og Samdrægtighed i det hjemlige Arbejde og holde Forbindelsen levende mellem Hjemmene indbyrdes og mellem Hjemmene og Skolen. Det er her i de enkelte Hjem og de smaa Kredse, det gælder at holde Ilden ved lige, saa man føler, at »det er Gammen at sidde sammen, hvor Arne-flammen er Kærlighed«.

Det er Hjemmene i de smaa Kredse, der er Grundlaget for *den* store Bevægelse, som virkelig betyder noget. De store aarlige Møder med de mange Tusinder siger i Virkeligheden intet, hvis Livet sygner hen, og Ideerne smuldrer bort ude i Hjemmene til daglig.

En egen Form for Møder er de Kursus for Friskolens Lærere og Lærerinder, som Foreningen la-

der afholde hvert Aar i August Maaned, og som varer fjorten Dage. Disse Feriekursus flytter rundt i de forskellige Landsdele og afholdes paa Højskolerne, hvor der som Regel baade er Husrum og Hjerterum. Disse Kursus har en dobbelt Betydning. Naturligvis har de Betydning ved det Arbejde, der gøres i de forskellige Fag, hvor man ikke alene faar ny Viden og opfrisker gammel, men ogsaa lærer nye Metoder at kende og faar tekniske Undervisningsspørgsmaal gennemgaaet. Ved Siden af Fagene er der de forskellige Foredragsrækker, som vækker en Mængde gode Tanker, som kan bringes med hjem til Glæde og Berigelse. Alt dette er en Side af Kursuset. En anden og meget væsentlig Side er Samlivet og Samværet. De gifte har som Regel deres Koner med, saa der er mange Familier samlet, som staar i den samme Gerning og er undergivet de samme Kaar hver paa sit Sted i Landet. Det, at de lever sammen i en stor Familie i fjorten Dage og er sammen med unge Lærere og Lærerinder under det hele: ved Foredragene og Sangen, ved Arbejdet i Skolestuen og i Gymnastiksalen, ved Maaltiderne, paa Legeplads og Plæner ved de mange Spil i Fritiden, ved Aftenunderholdninger og paa Udflugter til historiske og naturskønne Steder, er sammen under den aabne Gæstfrihed og hjemlige Hygge, som Højskolerne møder dem med — alt dette, denne Side af Kursuset er ikke mindre betydningsfuld. Kammeratlivet styrker og opliver, man hjælper hinanden til Rette gennem Samtaler, vinder nyt Mod og stærkere Tro paa sin Sag og Gerningen i Friskolen. Og man lærer en ny Egn af Landet at kende og kommer med friske Indtryk hjem til det daglige Arbejde efter Ferien. Allerede i 1888 kom der Forslag fra den fynske Afdeling om et saadant Feriekursus. Det blev overvejet, og man fandt Tanken god. I 1890 blev det

første Forsøg gjort, men det vandt for lidt Tilslutning. Næste Aar forsøgte man igen, indbudt af Ollerup Højskole, og denne Gang havde man Held med sig. Der meldte sig 40 Deltagere. Siden har Feriekursuset været et fast og fornøjeligt Led i Friskoleforeningens Arbejde til Glæde og Udbytte for Lærere og Lærerinder og dermed til Gavn for hele Friskolens Gerning ud over Landet, ligesom Kursuset føles som et frisk Pust paa det Sted og i den Egn, hvor det afholdes.

Der er en fast Timeplan. Som Regel er der tre Foredrag daglig; ved Siden heraf dyrkes praktiske Fag som Dansk, Tegning, Sang, Botanik, Gymnastik og Boldspil. Aftenerne bruges til Forhandlinger og forskellig Underholdning. Enkelte større Udflugter foretages og som Regel afholdes der et offentligt Møde i Forbindelse med Kursuset, hvor Livsspørgsmaalene for Friskolen kastes ud i en større Kreds.

Forstander og Lærere paa den Højskole, hvor Kursuset afholdes, trækker som Regel Hovedlæsset i det daglige Arbejde baade ved Foredragene og i de praktiske Fag; men der møder ogsaa fremmede Talere: Højskolemænd, Seminariemænd, Friskolelærere og Præster. Sjældnere er det Universitetsfolk, der medvirker ved disse Kursus.

Staten og Dansk Friskoleforening støtter Kursuset, saa det bliver nogenlunde billigt for Deltagerne; Tilslutningen er steget, Deltagernes Antal er nu ca. 150, hvorfor man maa holde sig til de større Højskoler for at faa Plads.

Det almindelige Indtryk man ved et saadant Kursus faar af Friskolens Lærere og Lærerinder er dette, at de er meget optaget af deres Gerning med Børnene i Skolen, med de unge i Aftenskolen og Gymnastiksalen og af det aandelige Liv i Kredsen og i Landet overhovedet. De interesserer sig for Spørgsmaalene, ikke

mest de specielt pædagogiske og metodisk faglige, skønt de ogsaa paa disse Felter er ivrige efter den bedste og rigtigste Orientering, men især de almenmenneskelige Sider af Folke- og Skoleliv, den historiske, personlige og religiøse Linie i Undervisningen. Det synes at ligge bagved i Sindene, at naar blot man er et levende og interesseret Menneske med aaben og vaagen Sans for Slægtens Spor i stort og smaat, for Folkeliv og Kristenliv i Tilknytning til, hvad der er rundet af dybe, hjemlige Kilder og groet af den danske Muld, da vil man ogsaa finde den rigtige Indstilling i Skolen og den Form, der passer en personlig og Børnene bedst og i det store og hele bærer den rigeste Frugt. Og deri er de bleven den gamle Tradition tro og har valgt den bedste Del. Kundskaber er gode, men først maa Livet komme — denne koldske Lære har evig Gyldighed i alt Skoleværk, som duer. Det er et Livstegn, naar denne Devise som et Fanemærke vajer ogsaa over Kursuset.

Professor Edvard Lehmann, der var en klog og kyndig Pædagog og havde en sjælden Evne til at vurdere det personlige Livs Indsats i Skolen, skrev for nogle Aar siden om Friskolelærernes første Kuld:

»Nu synker de trætte Hænder, og en for en bliver Minderunerne ristede i »Højskolebladet«. Og jeg maa tilstaa, at det hører til mine Opbyggelser at læse om disse stille kæmpende Menneskeliv, om deres Tro, deres Savn og deres Sejre, om alt det Liv, der hoede i dem, alt det Liv, der spirede om dem. Det er vist ikke værd, at nogen prøver paa at fordømme dem, at ikke Dommen skal komme over dem sely, »fordi de foragede Siloams sagte rindende Vande.«

Friskoleforeningens Feriekursus blev en Fortsættelse af de koldske Høstmøder til Bevarelse af Varmen og Gløden i Arbejdet.

Med Hensyn til Anskaffelse af Skoleudstyr blev der i 1887 inden for Bestyrelsen nedsat et Udvalg for Skolemateriel paa to Medlemmer, der kunde supplere sig med Mænd uden for Bestyrelsen. De skulde søge at tilvejebringe det daglige Forbrug af Skolemateriel og Undervisningsmidler, Tavler, Skrivehæfter o. lign. Overskuddet ved denne Forretning skulde saa — efter Brugsforeningsprincippet — i Form af Skolemateriel fordeles til Skolerne i Forhold til Størrelsen af deres Indkøb, og efter hvad de enkelte Skoler angav at have Brug for.

Udvalget skulde ogsaa have sin Opmærksomhed henvendt paa gode Bøger, som Skolerne havde Brug for og Trang til.

Denne Side af Foreningens Virksomhed vandt dog aldrig nogen rigtig Paaskønnelse, hvad den aabénbart havde fortjent. Efter nogle Aars Forløb indstilledes Forretningen, nærmest af Mangel paa Tilslutning.

Foreningens første Bestyrelse var klar over, at det vilde være af stor Betydning for Foreningen at have det fyldigst mulige Overblik over sit Virkefelt for til enhver Tid at staa bedst muligt rustet til at løse foreliggende Opgaver, ikke mindst i Forhandlinger med Myndigheder og Lovgivningsmagt. Ogsaa rent historisk forelaa der her en Opgave, og derfor havde den sat det som et af sine Formaal at indsamle statistisk Materiale, saa man til enhver Tid kunde vide, hvor mange Friskoler der var, hvor mange Medlemmer og Børn der var i Kredsen, hvem der var Lærer, og hvad han fik i Løn, hvorledes Skolens Stilling var i Forhold til de offentlige Skoler og Myndigheder i Sognet, i det hele taget var det af Betydning, at Foreningens Bestyrelse sad inde med fyldige Oplysninger fra alle Friskolekredse.

Men der har her manglet Interesse; Kredsene har ikke forstaaet, at de burde være meddelssomme over for den Repræsentation, som de selv havde valgt til at varetage deres Interesse, og som kun vilde deres Bedste. Foreningen har her haft store Vanskeligheder at trækkes med, og Statistikken har sine store Mangler, hvilket ogsaa i høj Grad viser sig nu, da Friskolens Historie skal skrives.

Noget Materiale er selvfølgelig til Stede, og en Del af det er i Aarenes Løb meddelt i Aarsberetninger fra »Dansk Friskoleforening«. Vi skal senere komme tilbage til denne Statistik.

En anden Side af Foreningens Virksomhed var at arbejde hen til at kunne understøtte ældre veltjente Friskolelærere og Lærerinder samt deres efterladte. At her var en Opgave at løse, havde man blandt Friskolefolk tidlig Forstaaelse af. Ved Friskolemødet i Odense 1882 blev Spørgsmaalet om Oprettelse af et Fond til Støtte i den Retning rejst og vandt Tilslutning. En af Mødedeltagerne gav de første hundrede Kroner, der sammen med en Del mindre Bidrag blev indsat i Sparekassen foreløbig.

»Dansk Friskoleforening« vilde nu prøve at vinde Tilslutning til Tanken fra hele Landet, og inden for Bestyrelsen blev der i 1888 nedsat et Udvalg til at forberede Sagen. Det bestod af Gaardejer Jens Daugaard, Fredsted, Højskoleforstander Jens Lund, Vejstrup, og Landstingsmand, Redaktør Jørgen Pedersen, Odense.

Udvalget mente, at det vilde være praktisk at foretage en Indsamling, og udsendte en Opfordring i den Retning. Man gik ud fra, at der vilde blive mange Bidrag, og selv om de fleste vilde blive smaa, kunde der dog paa den Maade tilvejebringes en ikke ringe

Sum, som efterhaanden kunde komme til stor Nytte. Foreløbig skulde Pengene indgaa til Foreningens Kasserer, som vilde føre Regnskab og frugtbargøre Pengene. Naar der var samlet en større Sum, og Foretagendet var kommen godt i Gang, kunde man altid fastsætte nærmere Regler for Midlernes Anvendelse til Understøttelse. I 1889 indsamledes der i ca. 30 Kredse i Jylland og paa Øerne, og der indkom 560 Kr. Det var ikke noget glimrende Resultat af den første Indsamling; men man fortsatte ufortrøden, og i Aarenes Løb indsamledes der dog en Del Penge, skønt mange Kredse efterhaanden faldt fra — saaledes var der i 1910 kun ti Kredse, der indsendte Bidrag, og ialt var det 135 Kr. Der indgik ogsaa Tilskud fra anden Side: fra Friskoleforeningen, fra Staten, fra Privatpersoner og Møder, fra Blade — f. Eks. »Fyns Tidende« og »Søndagsbladet« — og fra »Børnenes Bogsamling«. Skønt der uddeltes Understøttelser, voksede »Friskolefonden« stadig, saa den i 1905, da der dannedes en »Understøttelseskasse for Lærere og Lærerinder i Friskolen« med bestemte Bidrag fra Staten, kunde indgaa i denne Understøttelseskasse som en særlig Afdeling og med et Beløb af 11,271,98 Kr. I Vedtægten for denne Kasse — »Efterlønskassen«, som den kaldes — blev det bestemt, at de to Femtedele af Kassens Stats-tilskud skulde godskrives »Friskolefonden«. Senere blev de to Femtedele ændret til en Fjerdedel. Ved heldigt Køb af Kreditforeningsobligationer er Fonden yderligere vokset, skønt den Understøttelse, som Fonden har ydet, har været stigende. Der er ogsaa stadig i Aarenes Løb tilflydt den Gaver; »Fyns Tidende« har flere Gange forhøjet sit Bidrag; mange Privatfolk har givet mindre Gaver, og der er en Del, som har givet store Bidrag og stiftet Legater, hvis Renter kommer Friskolen til gode. Vi skal saaledes nævne Pastor

Splejs's Legat paa 3000 Kr.; Lærer A. Wendelbos Legat paa 900 Kr.; en sjællandsk Gaardejer ydede i flere Aar 100 Kr. aarlig og stiftede et Legat paa 1000 Kr.; en anden Gaardejer, Rasmus Kristensen, Ramløse, gav store aarlige Bidrag og i sit Testamente yderligere 4000 Kr. Andre har skænket rentebærende Obligationer, saaledes Hans Jensen, Ryslinge, 1000 Kr.; M. K. Korsgaard, Birkely, Juelsminde, 200 Kr., Sølvbryllups-gave fra Gaardejer Jacob Hansen og Hustru 1000 Kr.; Arv fra Foreningen »Den frie Skole« 1715 Kroner.

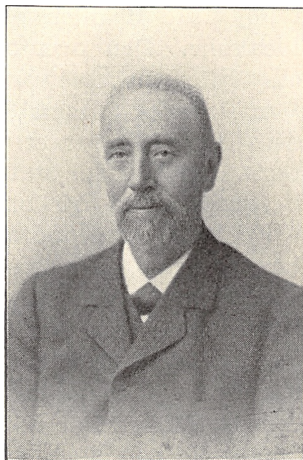
Alt dette sammen med de mindre Gaver, Kredsens Bidrag, Kursfortjeneste o. lign. er i Aarens Løb vokset, saa at »Friskolefonden« i Aaret 1927 havde en Formue af 58,271 Kr. og endda i dette Aar havde ydet en Understøttelse af 8250 Kr.

Men selvfølgelig er der ogsaa Brug for mange Penge, hvis der skal kunne ydes gamle og veltjente Arbejdere i den fri Skoles Tjeneste en saadan »Efterløn«, at den staar i et nogenlunde Forhold til Arbejdet, der er gjort. Og der er stadig Grund til at opfordre Kredsene til at bidrage til Friskolefonden.

Endelig er der den senere »Efterlønskasse«, hvor Staten yder et vist bestemt Bidrag i Forhold til, hvad Kredsene og de enkelte Medlemmer af Kassen selv har indbetalt. Det er Hjælp til Selvhjælpsprincippet, der virker her. I Arbejdet for dette Friskolefond er der een Mand, hvis Navn særlig skal nævnes. Det er Redaktør Jørgen Pedersen, »Fyns Tidende«. Han var den, der rejste Sagen, og han svigtede den ikke, selv om den mødte ringe Interesse ude i Kredsene. Han kendte Friskolelærernes Kaar bedre end nogen; han havde selv været Friskolelærer i nogle Aar og vidste, at Lønnen var saa ringe, at en Friskolelærer ikke vilde kunne lægge noget til Side til Hjælp i Alderdommen eller Sygdomstilfælde. Klar og nøgtern, men fuld af

Varme for Sagen blev han ved at minde om den, gøre opmærksom paa den og gaa i Brechen for den.

Jørgen Pedersen var født 1841 i Nørre Lyndelse, hvor hans Fader var Fæstehusmand. Tidlig maatte han ud at tjene for sit Brød; men i 1859 blev han Elev hos Christen Kold i Dalby og blev der saa som en Slags Hjælpelærer for at forberede sig til at komme paa Seminariet. Han meldte sig til Optagelsesprøven paa Jelling samme Aar som Klaus Berntsen; men ingen af de to gode Fynboer blev optaget her. Jørgen Pedersen rejste saa til Blaa-gaard Seminarium i 1861, tog Lærereksamen herfra i 1863 og vikarierede derefter i forskellige Friskoler paa Sjælland og Fyn, indtil han blev Højskolelærer i Dalum hos Kold. Da

Jørgen Pedersen.

Kold var død, styrede Jørgen Pedersen Dalum Højskole et Par Aars Tid — 1870—72, og i 1873 blev han Redaktør af det Aaret før oprettede »Fyns Tidende«. Han havde gode Lærergaver og arbejdede med Dygtighed baade i Børneskolen og i Højskolen. Han var en selvstændig og villiestærk Natur, der gik sin egen støtte Gang. Kold sagde som bekendt om ham, at han var ond at have, men værre at undvære. Sindig og saglig som han var, blev han Kold en dygtig Medhjælper. Under hans Ledelse blev »Fyns Tidende« i Løbet af nogle Aar et stort, udbredt og meget betydende Blad. Han var en dygtig Journalist, der skrev

jævnt, men med stor Indsigt om politiske og folkelige Spørgsmaal, og som Leder havde han Evne til at forene forskellige Kræfter i støt og samvittighedsfuldt Samarbejde. Baade i sit Blad og senere, da han blev Politiker, paa Tinge var han Friskolens og Friskole-tankernes redelige og retsindige Talsmand. Han var i høj Grad Realiteternes Mand uden at slaa af paa Idealerne. Den ovenfor nævnte Understøttelseskasse eller Efterlønskasse var i det store og hele hans Værk. Den stiftedes i Aaret 1905, og Jørgen Pedersen blev dens Forretningsfører gennem mange Aar, og han søgte stadig at faa Statstilskuddet forhøjet. Han sad i Bestyrelsen for Friskoleforeningen til 1905.

Friskolen er denne Mand stor Tak skyldig for den Lærergerning, han øvede i den, for, hvad han har skrevet om den i sit Blad, for, at han aabnede sit Blads Spalter for Artikler fra anden Side om Friskolens Sag, og ikke mindst for, at han som Politiker støttede den i Forhandlingerne og hjalp den i Lovgivningen, bl. a. saa at de udtjente Friskolelærere kunde faa Statsstøtte paa deres gamle Dage. Han var ogsaa en ivrig og formaaende Talsmand for at skaffe Friskolerne Støtte af Statens Midler. Han fandt, at det ikke var mere end rimeligt, at Staten maatte træde til her, og det var ham en stor Tilfredsstillelse, at først Friskolerne paa Landet, senere Friskolerne i Byerne kom paa Finansloven, ligesom han stadig var virksom for at faa Tilskuddene forhøjede.

Han var god til Raad og god til Daad, naar det gjaldt den Sag, han i sin Ungdom var bleven varm for, og naar det særlig blev paa det økonomiske Omraade, han kom til at yde Friskolesagen en saa væsentlig Støtte, var det ingenlunde, fordi den aandelige Side af Friskolens Liv laa ham fjernere; men det var, fordi han indsaa, at det var nødvendigt at ofre den

økonomiske Side mere Interesse, end mange af det ældre Slægtled af Friskolefolk havde gjort, netop for de store Livsspørgsmaals Skyld.

Jørgen Pedersen slap ikke det personlige Arbejde med Friskolefond og Efterlønskasse, før hans Kræfter ikke slog til længere. Han døde i Aaret 1920.

Hans Efterfølger til dette Arbejde blev Friskolelærer Peder Møller, Odense, der med udmærket Iver og stor Dygtighed har fortsat det stadig udvidede Arbejde.

I Aarsberetningen fra 1927—28 hedder det om »Efterlønskassen«: »Aaret sluttede med 61 Efterlønsnydere. Blandt disse er 29, der i tidligere Tid fik et mindre Statstilskud, men straks overtoges af Efterlønskassen. Til disse bidrager Staten nu med $\frac{2}{3}$ af Udgiften. Siden Efterlønskassen traadte i Virksomhed, er der afgaaet 32 paa Efterløn. Ialt er der i dette Regnskabsaar udbetalt i Efterløn 70,154,86 Kr. Denne Sum er stadig stigende. De mange Lærere, Lærerinder og Enker er meget taknemmelige over den gode Støtte i Alderdommen.«

Samtidig bemærkes der, at to Efterlønsnydere som Gave har ydet Kassen 3000 Kr.

Tallene taler deres tydelige Sprog om, hvad dette Arbejde med Støtte til afgaaede Friskolelærere og Lærerinder har at betyde, og den lille Bemærkning om Gaven fra de to, fortæller om godt Sammenhold og Samfølelse.

FRISKOLEN OG LOVGIVNINGEN.

En af Dansk Friskoleforenings Opgaver var til enhver Tid at søge at varetage Friskolens Tarv i Forhold til Lovgivningen, og man maa vel nok kalde den Opgave en af Foreningens allervigtigste, idet Lovgivningen kan betyde Liv eller Død for Friskolen.

Her er der for det første den Side af Lovgivningen, som angaar Friskolens indre Liv og ledende Principper: Forældrenes Ret til at bestemme angaaende deres Børns Undervisning, Tilsyn, Eksamen, Fag, Skoletid, Lærer og Undervisningsmaade, altsaa Skolens indre Selvstændighed i det hele taget.

Og for det andet er der Skolens økonomiske Kaar. Paa dette Felt synes det berettiget at fastholde, at de, som selv bekoster deres Børns Uddannelse og Undervisning, bør være fri for at betale Skoleskat, det vil sige: være fri for at bidrage til den offentlige Skole gennem Skatter. Eller man kunde ogsaa udtrykke det saaledes, at hvert Barn i Friskolen har Krav paa et Tilskud af samme Størrelse som det Beløb, et Barn i den offentlige Skole gennemsnitlig koster Stat og Kommune.

Det synes uimodsigeligt ud fra almindelige retsmoralske Principper, at Friskolebørnene her maa have de samme Krav som alle andre Børn. Offentlige Mynigheder maa stille deres Børn ens med Hensyn til de økonomiske Vilkaar.

Her har Friskoleforeningen haft og har en meget vigtig, men ogsaa meget vanskelig og brydsom Opgave.

Skolelovgivningen fra 1814 gjorde Indrømmelse med Hensyn til Forældrenes Ret til at bestemme angaaende deres Børns Undervisning, og man bør vist gaa ud fra, at det har været Meningen i al Skolelovgivning senere at værne denne Forældrenes Ret, selv om dette Værn stundom har givet sig mærkelige Udtryk og været besynderlig begrundet. Det har været Friskoleforeningens Opgave i Forhandling med Myndighederne og Lovgiverne at hævde og værne Forældrenes Ret fuldt ud, og der er ingen Tvivl om, at Bestyrelsen har prøvet at gøre dette i størst mulig Grad. Men den har ikke altid kunnet opnaa, hvad den vilde, og derfor har den ogsaa været ude for adskillig Kritik af Medlemmer, som har syntes, at Bestyrelsen har været mindre fast i Kravet end ønskeligt eller har været mere eftergivende, end hvad der tjente Friskolens Tarv. Vi skal nævne de Lovparagraffer, som fra 1814 til den seneste Tid værner Hjemmeundervisning og privat Undervisning.

Ifølge Skolelovene af 1814 og senere Love som Lov af 2. Maj 1855, Lov af 29. Marts 1904 og Grundloven af 5. Juni 1915 er her i Danmark ethvert normalt Barn imellem 7 og 14 Aar undervisningspligtigt, saafremt det har fast Ophold her i Landet. Undervisningspligten har samme Grænse for alle Børn, hvad enten de undervises i Folkeskolen, i private Skoler eller i Hjemmet. Ansvar for Undervisningspligtens Opfyldelse paahviler Børnenes Forældre, Værge eller Husbonde og fyldestgøres ved Barnets Optagelse i Folkeskolen, hvor — ifølge Grundloven — de Børn, hvis Forældre ikke har Evne til at sørge for deres Oplærelse, har Ret til at faa fri Undervisning. Forpligtelsen til at lade Børn, Myndliger eller Tyende søge den offentlige Skole bortfalder for dem, som ved en Student, seminaristisk oplært Skolelærer eller paa an-

den Maade saaledes drager Omsorg for deres Børns, Myndlingers eller Tyenders Undervisning, at Skoledirektionen efter indhentet Oplysning fra Skolekommissionen finder anden Skolegang for disse uforuden. (Lov af 1814 § 18 jvf. Lov af 2. Maj 1855 § 1).

Undervisningsministeriets mangeaarige Konsulent i Skolesager, Professor N. A. Larsen, skriver i Anledning af Forstaaelsen af disse Paragraffer i »Vor Ungdom« 1928 Side 255:

»Forstaaelsen af disse Ord volder næppe nogen Vanskelighed. Man kan lægge Mærke til Ordene »paa anden Maade.« Skoledirektionen staar frit med Hensyn til at godkende en Privatundervisning. Direktionen skal indhente Erklæring fra Skolekommissionen; men den afgør selv, hvorvidt den vil tage Hensyn til den.

Man maa antage, at denne ældre Lovbestemmelse fremdeles er gældende; thi naar den ikke direkte er ophævet, og der ingen Modsætning er mellem den og den nyere Lov (Lov af 1855), er der ingen Grund til at paastaa, at den er ophævet. De to Bestemmelser, der findes i de ovenfor nævnte Love, gaar ikke hinanden i Vejen; de handler om to helt forskellige Principper. I det ene Tilfælde beror Tilladelsen paa en Godkendelse af Lærerens Person eller paa de Forhold, hvorunder Privatundervisningen finder Sted, hvorimod der i det andet Tilfælde øves Kontrol med Børnenes Standpunkt. I første Tilfælde spørges der: Hvem underviser, eller under hvilke Forhold foregaar Undervisningen? I det andet Tilfælde spørges der: Hvad kan Børnene? I det første Tilfælde skal der erhverves en Tilladelse, selv om denne Tilladelse, naar Lovens Betingelse er til Stede, ikke kan nægtes. I det andet Tilfælde skal der ikke indhentes Tilladelse nogetsteds.«

Professor Larsen henviser endvidere til, hvorledes

det under Forhandlingerne om Loven af 2. Maj 1855 blev stærkt fremhævet, at Bestemmelsen fra 1814 fremdeles var gyldig, og at man blot mente i den nye Lov at give en ny og almindeligere Fritagelse. Hall, der var Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, gik endogsaa saa vidt at mene, at Skoledirektionen ikke paa Forhaand kan nægte nogen den i § 18 nævnte Tilladelse. Og Førsteministeren F. G. Bang understregede, hvorledes den nye Lov gik ud paa en Udvidelse af den hidtilværende Frihed og ikke paa nogen Indskrænkning af denne.

Bestemmelsen fra 1814 er ogsaa bragt i Anvendelse, idet Ministeriet i 1903 i en jydsk Skolesag henleder Skoledirektionens Opmærksomhed paa, at § 18 i Skoleloven af 1814 »hjemler den Ret til, hvor Hjemmeundervisningen af den efter indhentet Oplysning fra Skolekommissionen findes fyldestgørende, at fritage de paa-gældende Forældre for, at deres Børn overhovedet prøves nogetsteds«. Professoren fortsætter derefter:

»Man maa herefter antage, at enhver Privatundervisning og enhver Privatskole, som har søgt og faaet Skoledirektionens Godkendelse, er helt fri for Skolekommissionens Tilsyn, og det bliver Skoledirektionens Sag, om og hvorledes den siden hen vil forvisse sig om, at Undervisningen er af en saadan Beskaffenhed, at den een Gang givne Tilladelse fremdeles bør oprettholdes.«

Hvis man ikke har søgt og opnaaet Skoledirektionens Godkendelse af Privatundervisning i Hjem eller Skole og derved Fritagelse for Skolekommissionens Tilsyn med de privat underviste Børn, maa man rette sig efter Loven af 2. Maj 1855 § 1, der lyder saaledes:

»Forpligtelsen til Skolegang bortfalder for de Børn, hvis Forældre eller Værger erklære selv at ville sørge for deres Undervisning og regelmæssigt, efter Tils-

gelse, lader dem møde til Overhøring i Distriktets Skole ved hver ordentlig Eksamen, saa længe som Børnene ved disse Prøver af Skolebestyrelsen, nemlig Skolekommissionen, skønnes at besidde samme Grad af Kundskab og Færdighed i de foreskrevne Undervisningsgenstande, som Børn af samme Alder i Gennemsnit opnaar i Skolen.«

Loven af 30. September 1864 § 2 giver dog en væsentlig Undtagelse fra Regelen om Børnenes Tilsigelse til Folkeskolens Eksamener, idet der her gives en Privatskole Ret til at faa de befalede halvaarlige Eksamener afholdt paa selve Skolen paa den Betingelse, at Skolens Bestyrer mindst tre Maaneder før den paagældende Eksamen gør Anmeldelse om Skolens Tilværelse til Skolekommissionen i den Kommune, hvor Skolen er beliggende, og at Bestyreren godtgør, at Skolen stadig søges af mindst 10 Børn, samt for samme Skolebestyrelse fremlægger saadanne Vidnesbyrd om Duelighed, som denne maatte finde tilstrækkelige, hvortil dog ikke udfordres, at den paagældende skal have underkastet sig den befalede Skolelærereksamen.

Ved Eksamenen skal Læreren eksaminere efter Skolekommissionens Tilsigelse.

Skolekommissionens Kendelse om saavel Lærerens Duelighed som Undervisningens Tilstrækkelighed kan indankes for Skoledirektionen og Undervisningsministeriet.

Samme Lov bestemmer, at de privat underviste Børn er fritaget for Overhøring i Religionskundskaber, Bibelhistorie deri indbefattet, saafremt de for Distriktets Skolebestyrelse fremlægger skriftligt Vidnesbyrd fra en i Folkekirken ansat Sognepræst eller residerende Kapellan om, at de i Forhold til deres Alder besidder tilstrækkelig Kundskab i saa Henseende.

Intet Barn — ej heller et til Lærerens egen Hus-

stand hørende — kan anses for udgaaet til privat Undervisning, med mindre lovlig Anmeldelse i Henhold til Lov af 2. Maj 1855 § 1 foreligger, saa at Børn, for hvilke Anmeldelse ikke er sket, maa behandles som skolepligtige, og det kan forlanges, at Forældrene ved Udmeldelsen af den offentlige Skole opgiver, af hvem Børnene skal undervises. Udmeldelsen kan ske til enhver Tid i Løbet af Skolehalvaaret og uden særlig Begrundelse, men ikke for et enkelt Fags Vedkommende. Forældrene maa enten lade deres Børn deltage i den fulde planmæssige Undervisning i Folkeskolen eller tage dem ud af Skolen til Undervisning andetsteds i alle Fag.

Ifølge Lov af 17. Maj 1916 kan Børn, der vedblivende har søgt Folkeskolen indtil det fyldte 13. Aar, ikke udskrives til privat Undervisning uden Skolekommissionens Samtykke; men denne Bestemmelse synes at være i Strid med Grundloven af 5. Juni 1915, hvor Paragraf 3 lyder saaledes:

»Forældre eller Værger, der selv sørger for, at Børnene faar en Undervisning, der kan staa Maal med, hvad der almindeligt kræves i Folkeskolen, er ikke pligtige til at lade Børnene undervise i Folkeskolen.«

Professor N. A. Larsen skriver angaaende dette saaledes: »Det er nu ikke let at se, hvorledes ovennævnte Lov af 17. Maj 1916 kan forenes med den anførte Grundlovsbestemmelse.« Og deri maa man give Professoren Ret; thi en almindelig Lov kan vel vanskelig indskrænke eller formindske den i Grundloven hjemlede Ret; men det er faktisk det, ovennævnte Lovbestemmelse gør. Det synes indlysende, at kan man, trods Grundlovens tydelige og klare Ord om Forældrenes Ret til selv at sørge for Børnenes Undervisning, begrænse denne Ret til Barnets 13. Aar, maa man ogsaa kunne sætte Grænsen til et hvilket som helst andet

Alderstrin, og det vil altsaa sige, at Grundlovsbestemmelsen bliver ganske illusorisk.

Ved Eksamen i en Privatskole skal der eksamineres i de for Folkeskolen i Lovgivningen normerede Undervisningsfag: Altsaa mundtlig og skriftlig Dansk, Religion, Skrivning, Regning, Historie, Geografi, Sang og for Drengenes Vedkommende Gymnastik. For Religion gælder dog den førnævnte Indskrænkning fra Loven af 30. September 1864.

Da det enten er Skoledirektionen, der skal »tillade« Privatundervisning, eller Skolekommissionen, der skal skønne om Børnenes Standpunkt og Lærerens Duelighed, er det klart, at Forældrenes Ret til selv at bestemme angaaende deres Børns Undervisning endnu er stærkt begrænset her i Danmark. Hvis disse Skoleautoriteter har Tilbøjelighed til at regere og hænge sig i Paragraffer og Formaliteter, eller de staar uvilige og uforstaaende over for den fri Skole, kan de lægge et saadant Pres paa den, at det kan blive vanskeligt at holde Friskole og umuligt at gennemføre dens ledende Principper i Undervisningen. Derfor er »Dansk Friskoleforening« og Friskolefolket klare over, at der endnu findes et Stykke Skoletvang her i Landet, som det gælder om at faa ophævet, og Foreningen har stadig ønsket og arbejdet for, at Forældrene kunde faa deres fulde Myndighed over Børnene og hele Retten til at bestemme angaaende deres Undervisning, saa Tilsynet med Skolen ganske blev lagt i deres Hænder. I Almindelighed har Skoleautoriteterne ikke lagt det frie Skoleliv Hindringer i Vejen; men der har været enkelte Eksempler derpaa, ogsaa i nyere Tid, og de kan altsaa gøre det, naar Villien er til det.

Lovene af 1855 og 1864 er Udtryk for, at der maatte være Plads for Privatskole og Hjemmeundervisning, og Forhandlingen om Skolelovene i Halvfjerdserne

pegede i samme Retning, navnlig Venstres Betænkning fra 1873 er her, som vi før har gjort opmærksom paa det, lærerig og fuld af Forjættelser. Men saa kom de hidsige politiske Kampe og forandrede og forstyrrede den Linie i Lovgivningen, og det har siden været vanskeligt at faa den trukket op paa ny. Eksamensvæsenet har bredt sig. Ved Lov af 24. Marts 1899 udvidedes f. Eks. Eksamenskravene til at omfatte ogsaa Historie og Geografi.

I Rigsdagssamlingen 1911—12 fremsatte Kultusminister J. Appel Forslag til »Lov om Bestemmelser vedrørende Skolevæsenets Styrelse og Tilsyn m. v. uden for København«, og dette Forslag knyttede i nogen Maade Traaden fra Halvfjerdserne og betegnede et Fremskridt for de private Skoler. Efter dette Forslag kunde fri Skoler indrette sig som Forældreskoler og derved komme ind under et Tilsynsudvalg i Stedet for den offentlige Skolekommission. Tilsynsudvalget skulde bestaa af fem Medlemmer, hvoraf de skolesøgende Børns Forældre valgte de tre. Det vilde altsaa betyde, at de fik Flertal i Udvalget og kunde vælge Formand, og i det hele peger dette i Retning af Selvstyre.

Med Hensyn til Eksamen i Religion havde Friskolen siden 1864 haft Ret til at lade en Præst fra Folkekirken udstede en Attest, der skulde attestere, at Børnene i Forhold til deres Alder besad tilstrækkelig Kundskab i Religion. Dette var i Forslaget ændret saaledes, at Attesten skulde lyde paa, at Børnene »var forsvarligt underviste«.

Endelig indeholdt Forslaget den Bestemmelse, at der kun skulde holdes Eksamen i Læsning, Regning og skriftlig Dansk.

Hidtil havde det været saaledes, at hvis Skolekommissionen klagede over Undervisningen i en Friskole,

havde Skoledirektionen Ret til at efterse Skolen og delvis, ved at henvise utilstrækkeligt underviste Børn til den offentlige Skole, eller, med Ministeriets Tildelse, helt standse Skolen. Efter Forslaget var det saaledes, at hvis to Medlemmer af Tilsynsudvalget fandt, at Tilstanden i Skolen ikke var forsvarlig, skulde Ministeriets Konsulent i Skolesager sammen med en af Skolekredsen valgt Mand undersøge Tilstanden i de ovennævnte Færdighedsfag, og denne Undersøgelse vilde saa blive afgørende.

Saa vel Friskoleforeningens Bestyrelse som Repræsentantskabet gav i det store og hele Forslaget sin Tilslutning. Man ønskede nogle Smaaændringer, som blev imødekommet.

Forslaget blev vedtaget i Folketinget, men naaede ikke gennem Landstinget. Senere — i Rigsdagssamlingen 1912—13 — var det igen fremme til Behandling; men det blev ikke vedtaget. Det bør dog paa skønnes, og det er værd at bemærke, at der baade i Folketing, Landsting og Fællesudvalg var Flertal for det Afsnit i Forslaget, som vedrørte de private Skoler.

Med dette som Baggrund kunde Appel i sit Foredrag ved Fastelavns mødet i Odense 1914 udtale: »Modstanden mod Friskolen fra Skolebestyrelsens og Lovgivningens Side er i Virkeligheden brudt«. Og idet han omtalte den Enighed, der paa Rigsdagen var med Hensyn til den private Skole, tilføjede han: »Ja, det var paafaldende, hvor let Enighed i den Sag kunde opnaas.«

Han omtalte derefter Friskolernes økonomiske Stilling og Vanskeligheden ved at faa rimelig Del i de store Bidrag, som Kommunerne giver til Skolevæsenet og fortsatte: »Men efterhaanden som det forstaas bedre og bedre, at det er en Lykke for Samfundet at have en stærk og udviklingsdygtig Friskole, vil denne Sko-

les økonomiske Kaar bedres. Der er ingen Tvivl om, at flere og flere naar frem til en saadan Forstaaelse; thi det er en Erfaring, der gøres Gang paa Gang i vore Dage, at Hjem og Skole nu mindre end nogen Sinde kan undvære et nært og inderligt Forhold, om den unge Slægt skal have den rette Velsignelse af Skolegangen.

Friskolen har en stor Gerning at udføre i den kommende Tid ved at vise, hvad der paa Børneskolens Omraade kan naas, naar Hjem og Skole staar sammen.«

Inden for Friskoleforeningens Bestyrelse blev det en foreløbig Opgave at naa frem til, hvad det Appelske Tilsynsforslag gav, f. Eks. hedder det i en Udtalelse fra 1919: »Forhenværende Kultusminister Appels Tilsynsforslag bør fremmes med enkelte Ændringer.« Men dermed er det slet ikke sagt, at Bestyrelsen ikke kunde ønske mere, eller at den var tilfreds med den Ret, der heri gaves Forældrene. Dens Stilling til det var kloge Mænds Skøn over, hvad det i Øjeblikket var muligt at faa, og selv om det ikke bragte alt det, man kunde ønske, maatte det erkendes at være et Fremskridt fra, hvad man havde; det vilde ligesom Lovene i 1855 og 1864 være Skridt i den rigtige Retning.

I 1923 kom Tilsynssagen frem igen. Den da nedsatte »store Skolekommission« skulde ogsaa beskæftige sig med dette Spørgsmaal. Der var ingen speciel Repræsentant for »Dansk Friskoleforening« i denne Kommission, og de Resultater, man kom til, varslede ikke godt om en frisindet og forstaaende Skoleudvikling, der kunde give Plads for nye Retninger og Trivsel for de gamle.

I 1925 den 10. Februar blev saa Undervisningsminister Fru Nina Bangs »Forslag til Lov om Skolevæsenets Styrelse og Tilsyn« fremlagt i Folketinget. Det havde det Appelske Forslag og Skolekommissionens

Betænkning som Grundlag, men var, set fra Friskolens Staasted, ændret i uheldig Retning sammenlignet med Forslaget fra 1911—12. Tendensen deri fornægtede sig ikke. Den betød mere og skarpere Tilsyn, mere Kontrol, mere Eksamen med protokolleret Karaktergivning, mere Embedsmandsstyre og Indgriben fra det offentliges Side, mindre Indflydelse og Selvstændighed fra Forældrenes Side, og Forslaget gjorde Forskel mellem Forældreskoler, hvor det var Forældrekrederen, der ejede Skolen og valgte Læreren, og Enkeltmandsskoler, hvor en enkelt Mand ejede og ledede Skolen. Forslaget rummede megen Uvillie mod Friskolen og andre private Skoler og var fuld af Mistillid til de Forældre, der skolemæssigt gaar uden om det offentlige Skolevæsen. Ja, Tendensen gives maaske egentlig allerbedst i den Paragraf, der siger, at ingen privat Skole kan oprettes i København, forinden Skoledirektionens Tilladelse dertil er erhvervet, en Paragraf, som er grundlovsstridig, men ikke desto mindre staar som et klart Udtryk for, hvad man kunde tænke sig at byde Forældrene.

Friskolefolk begyndte at løfte Hovedet i Anledning af dette Forslag, og Friskoleforeningens Bestyrelse holdt en Række Møder for at drøfte Sagen og faa den grebet an paa den bedst mulige Maade. Den følte sig bundet til Appels Forslag, som baade Bestyrelse og Repræsentantskabsmøde havde givet sin fulde Tilslutning. Ved Styrelsesmødet i Ollerup den 14. August 1925 vedtog man at søge Forhandling med de Rigsdagsmænd, som vilde støtte Friskolens Krav, for at finde den mest praktiske Form for Tilsynsforslagets Affattelse og ændre det forelagte Forslag hen imod Appels Forslag. Man mente, at Tilsynet maatte indskrænkes til Fagene Skrivning, Regning, Læsning og skriftlig Dansk, og at der ikke i Tilsynsudvalget maa

sidde nogen Lærer eller Lærerinde i den offentlige Skole. Den Protokol, som i det Nina Bangske Forslag spiller en stor Rolle, ønsker man helt bort, og man hævder, at Skolegangsorden og Undervisningsplan er Samfundet uvedkommende, naar Forældrene overtager det fulde Ansvar, og Tilsynsudvalget har godkendt Børnenes Standpunkt, i alt Fald bør Protokollen, hvis den skal bibeholdes, kun fremlægges ved de halvaarlige Eksamener for hele Udvalget og ikke til enhver Tid efter Forlangende for det enkelte Medlem. Med Hensyn til Overtilsyn maatte man ved Siden af Tilsynsdirektionen ønske en Repræsentant fra Friskolen, en Mand, der var valgt af »Dansk Friskoleforening« eller en lignende Forening for andre Arter af Privatskoler, og man foreslog, at Enkeltmandsskoler skulde kunne faa et Forældretilsyn, hvis Flertallet af de skolesøgende Børns Forældre var stemt derfor. Med Hensyn til Hjemmeundervisning maatte der ogsaa en særlig Bestemmelse, saa Børnene ikke skulde møde til Eksamen; et Vidnesbyrd en Gang om Aaret fra to troværdige Mænd om Børnenes tilfredsstillende Standpunkt i Færdighedsfagene maatte være tilstrækkelig Garanti.

Hist og her inden for Friskolekredsene var der Utilfredshed med Bestyrelsens Arbejde hele denne Sag vedrørende. Man hævdede, at den skulde ikke føle sig bundet til det Appelske Forslag, og at den var bag efter og var for eftergivende. Der burde vælges et Udvalg uden om Bestyrelsen til at røgte hele denne Sag forsvarligt. Friskoleforeningens Formand, Jørgen Jørgensen Borup, redegjorde for Bestyrelsens Arbejde i »Bavnen«, og saa kom det stærkt besøgte Sendemandsmøde i Odense den 19. Oktober 1925, hvortil der var kommen Repræsentanter fra alle Kredse i Landet foruden flere Rigsdagsmænd og interesserede uden

for selve Friskolekredsene. Den Uvillie og Modstand, som det Nina Bangske Forslag havde mødt blandt Friskolefolk, kom her meget stærkt til Orde, og der førtes en livlig Forhandling. Bestyrelsens Ændringer blev underkastet en hvas Kritik, og Mødet vedtog til sidst en Udtalelse om, at Forældrene burde have Retten til og Ansvar for deres Børns Undervisning. Flere af Sendemændene ønskede det ideelle Synspunkt ført stærkere frem, medens man fra anden Side hævdede, at det i Øjeblikket gjaldt om at rette sine Bestræbelser mod det, som var opnaeligt; thi man kunde ikke opnaa alt, hvad man ønskede. Det blev overdraget Bestyrelsen, suppleret med tre af Sendemandsmødet valgte Mænd, at arbejde videre i Sagen efter de Retningslinier, som den vedtagne Resolution angav.

Gamle og graanede Friskolelærere mødtes med unge ivrige Forældre i en skarp Afvisning af Forslaget, som det var fra Ministerens Haand, og man vilde langt hellere blive ved det gamle Tilsyn. Det bryder og gærer nu i Nationerne, ogsaa paa Skolelivets Omraade. Det forelagte Forslag var allerede forældet, og Udviklingen var for længst løbet det forbi: Nu maatte man kræve den fulde Frihed for Hjem og Skole og ikke anerkende andet Tilsyn end Forældrenes. Skolen maatte blive et Tilbud til Folket og ikke et Paabud. Sendemandsmødets Krav er udtrykt i følgende Resolution, der vedtoges enstemmigt:

»500 Repræsentanter for Friskolekredse fra hele Landet, forsamlede til Skolemøde i Odense, udtaler, at Forældrene bør have Retten til at bære det fulde Ansvar for deres Børns Opdragelse og Undervisning, og at man ud fra denne Tankegang maa have til Maal, at Børnenes Undervisning i enhver Henseende anlægges ganske frit og Tilsynet med Skolerne helt lægges i Forældrenes Haand.

Angaaende det foreliggende Lovforslag om Tilsyn med de private Skoler deler Sendemandsmødet den Opfattelse, som er gjort gældende i Bemærkninger til Lovforslaget, hvorefter det offentlige, naar Forældrene vælger at give deres Børn en Undervisning efter deres særlige Opfattelse, maa forlange, at Forældrene tager det fulde Ansvar for denne Undervisning.

Derfor kan man ikke anerkende, at et Mindretal i Tilsynsudvalget kan tilkalde Tilsynsdirektøren, og at der tillægges denne en Myndighed, saa han ved at underkende Skolen kan forlange Læreren afsat og Børnene sendt i en anden Skole.

Endvidere udtaler man, at der ikke bør sættes noget Skel mellem Kredsskoler, Skoler, der ejes af en enkelt, og selvejende Skoler. Endelig maa man kræve, at Tilsynet indskrænkes til at gælde Fagene Regning, Skrivning, skriftlig og mundtlig Dansk.«

Nina Bangs Tilsynsforslag blev ikke vedtaget. Men det var givet, at Sagen igen vilde komme frem. Og det gjorde den i Samlingen 1930—31. Undervisningsministeren fremlagde et nyt Forslag til Lov om Skolernes Tilsyn i Fortsættelse af Appels og Nina Bangs Forslag. Men for de private Skoler var der ikke forandret synderligt i Forslaget. Det var nærmest en Gentagelse af det forrige Forslag, og Ministeren havde ikke taget Hensyn til Resolutionen fra Odensemødet i 1925. Umiddelbart før Ministeren forelagde sit Forslag, havde han indkaldt »Dansk Friskoleforening«s Bestyrelse til en Forhandling om de Punkter af Forslaget, som angik de private Skoler. Ministeren understregede, at han havde fulgt Principperne i det Appelske Forslag, men med visse mindre Ændringer, nærmest i mere frisindet Retning. Bestyrelsen erklærede, at man ikke mere nu inden for Friskolen kunde anerkende disse Principper, og Bestyrelsen meddelte

baade mundtligt og skriftligt Ministeren sit Standpunkt, som var i nøje Overensstemmelse med Odense-resolutionen fra 1925. Ministeren lovede velvilligt at overveje Foreningens Standpunkt; men Forslaget bærer ikke Præg af, at Mødet havde haft nogen Betydning.

Friskoleforeningens Bestyrelse indsendte et Andragende til Regering og Rigsdag om, at der — nu ved Behandlingen af en ny Lov om Skolevæsenets Styrelse og Tilsyn — maatte blive taget betimeligt Hensyn til de i Befolkningen stærkt tiltagende Krav om større Frihed for Børneundervisningen i Hjem og Skoler, som Bestyrelsen mente i nogen Maade maa kunne imødekommes gennem Lovgivningen derved:

1. at der gives fuld Frihed for de Forældre, der selv ønsker at sørge for deres Børns Undervisning i Hjemmet, naar de paa betryggende Maade godtgør, at de har Evne og Villie dertil;
2. at det stedlige Tilsyn med private Skoler (Friskoler) overlades til Forældrekrederen, der ved et Forældrenævn eller ved Skolekredsens Bestyrelse paa Tro og Love afgiver til Undervisningsministeriet de fornødne Oplysninger, der danner Grundlaget for Statstilskuddets Fordeling.
3. at det offentlige Tilsyn med private Skoler (Friskoler) sker — i Lighed med Folkehøjskolernes og Efterskolernes — ved en af Undervisningsministeren i Samraad med Dansk Friskoleforenings Bestyrelse udnævnt Tilsynsmand.

I Bemærkningerne til disse Punkter peges der paa, at gode Hjem med levende Ansvarsfølelse for Børnenes Opdragelse og Undervisning og med Evne og Villie til selv at sørge for en saadan ikke blot er af den største Betydning for Børnene, men ogsaa for Samfundet; at

det er en Kendsgerning, at de private Skoler (Friskoler) har ydet en Indsats af Værdi for Børneundervisningen, men at det tillige er en Grundbetingelse for disse Skolers videre Udvikling, at de har Frihed til at virke efter deres Ejendommelighed; at gennem dette, at de private Skoler (Friskoler) kun kan opretholdes ved betydelige økonomiske Ofre fra Forældrenes Side, har det offentlige tilstrækkelig Sikkerhed for, at Undervisningen er forsvarlig og fyldestgørende. Den af Undervisningsministeren udnævnte Tilsynsmand vil kunne varetage det offentliges Tilsyn derved, at han til Ministeriet fremskaffer den fornødne Underretning vedrørende disse.

Ogsaa nu blev der ligesom i 1925 afholdt et Sendemandsmøde i Odense, saa Sendemænd fra Kredsene over hele Landet kunde tage Stilling til det Borgbjerg'ske Tilsynsforslag. Mødet blev afholdt Lørdag den 26. September 1931 i Fyns Forsamlingshus og var stærkt besøgt. De mange Deltagere paahørte med stor Opmærksomhed det ypperlige Indledningsforedrag, der blev holdt af Højskoleforstander Uffe Grosen, Vallekilde, og det efterfulgtes af en livlig Forhandling, der viste Enighed i det væsentlige, men afvigende Meninger om Enkeltheder. Mødet var et virkeligt Landsmøde, idet der var Friskolefolk fra alle Egne af Landet: fra det nordligste og vestligste Jylland til Sjælland og Lolland-Falster, saa vel som interesserede Folk fra andre Kredse. Og Mødet viste, at Friskolebevægelsen af i Dag er en levende og livskraftig Realitet, som har en stor Opgave for sig, ogsaa i Fremtiden.

Uffe Grosen karakteriserede Tilsynsforslaget som ufolkeligt. Derfor burde Friskolefolkene protestere, og deri var de andre Talere paa een nær enige med ham; det betonedes stærkt i Forhandlingen, at det var

Tilsynets Rækkevidde, der var det afgørende, og ikke Tilsynets Sammensætning. Efter den livlige Forhandling blev der nedsat et Femmandsudvalg, som skulde udarbejde Forslag til en Resolution, og efter Middagspausen samledes man igen i Salen, hvor Resolutionen blev forelagt. Inden for Udvalget havde der været Enighed om Resolutionens Indhold, men et enkelt Medlem var stemt for en noget skarpere Form. Da man havde forhandlet lidt om, hvilken Form man skulde bruge, enedes man om Flertallets Resolution, der blev eenstemmigt vedtaget.

Resolutionen havde følgende Ordlyd:

»Det af Dansk Friskoleforenings Hovedbestyrelse indvarslede Landsmøde i Odense den 26. September 1931 udtaler:

Forældre og Værger bør have det fulde Ansvar for deres Børns Undervisning og Opdragelse.

Derfor bør Tilsynet med private Skoler (Friskoler) overlades til Forældrene, der ved et Forældrenævn eller ved Skolens Bestyrelse afgiver til Undervisningsministeriet de fornødne Oplysninger.

Forældre og Værger, der over for de offentlige Myndigheder erklærer selv at ville sørge for deres Børns Undervisning, fritages for Tilsyn.«

Her er de rene, klare og naturlige Krav fremsat fra Friskolefolkernes Side. I den nylig vedtagne Lov om Folkeskolens Styrelse og Tilsyn og Tilsynet med private Skoler er disse Krav i det store og hele opfyldt.

Den økonomiske Side af Friskolens Liv har, som vist i det foregaaende, været Genstand for »Dansk Friskoleforening«s Opmærksomhed og Arbejde; men en særlig Side heraf er det Arbejde, som Bestyrelsen har udført, for at Friskolen kunde faa økonomisk Støtte

fra Stat og fra Kommune. Man har ment, at Staten og Kommunen i nogen Grad burde yde det samme Bidrag til Friskolebørnene som det Beløb, et Barn i den offentlige Skole koster.

Lovgivningsmagten fandt det rimeligt at yde Friskolen en Støtte, og i 1896 den 30. Marts lød Folketingets Affattelse om Tilskud saaledes:

»For saa vidt den private Skole giver en Undervisning af lignende Omfang som den offentlige Skole og ikke forbereder til nogen som helst særlig Eksamen eller er Øvelsesskole ved et Seminarium eller en lignende Lærestanstalt samt tillige ikke har større Børnetal til Undervisning af en enkelt Lærer end det for den offentlige Skole fastsatte, har en saadan Skole Krav paa at faa udbetalt af den Kommune, hvori Børnenes Forældre have faaet fast Ophold, 3 Kr. aarligt i Skolepenge for hvert undervisningspligtigt Barn, som søger Skolen. Skolepengene beregnes efter Tallet af de Børn, som den 1. i hver Maaned ere optagne i Skolen, og udredes, naar Skolen ønsker det med $\frac{1}{12}$ ved hver Maanedes Udgang. Et lige saa stort Beløb har Skolen Krav paa at faa udbetalt af Statskassen. Udbetalingen sker gennem Skolefonden og finder Sted ved Slutningen af hvert Halvaar.«

I Fællesudvalget fik Kultusminister Goos i Stedet for det anførte den Bestemmelse indsat, at Statskassen stiller 35000 Kr. til Ministerens Raadighed til Understøttelse til private Skoler paa Landet. Statens Tilskud til den enkelte Skole betinges endvidere af, at Kommunen yder mindst et lige saa stort Beløb.

Som Modstykke herimod indsatte J. C. Christensen: »Endvidere udreder Statskassen et aarligt Beløb af indtil 35,000 Kr., som Ministeren fordeler efter Børnetallet til private Skoler paa Landet; . . . men Tilskuddet maa ikke overstige 6 Kr. aarlig for hvert Barn.«

Der blev ikke Enighed i Fællesudvalget; men da Lovforslaget næste Aar kom igen, ændrede Folketinget sin tidligere Opfattelse hen til, at Tilskuddet for den enkelte Skole ikke nærmere fastsattes. Kommunen skulde have Lov til uden Amtets Samtykke at yde til private Skoler paa Landet indtil 3 Kr. pr. Barn; men Størrelsen af Statstilskuddet blev ikke gjort afhængig af det kommunale Tilskuds Størrelse, men derimod af, om Kommunen ydede Tilskud. Dette var uheldigt, da Halvdelen af Friskolerne ikke fik kommunalt Tilskud, og Friskolerne i Byerne var ganske udelukket fra Tilskud, og Friskoleforeningens Bestyrelse søgte at faa dette ændret, navnlig beklagede den over for Rigsdagen, at Statens Tilskud var gjort afhængig af, om de enkelte Kommuner yder Bidrag, fordi der er hele Amter, hvor der intet kommunalt Tilskud ydes til Friskolerne, og man finder, at det er Uret mod dem, der i Købstæderne opretholder Friskoler, at de er ganske afskaaret fra Statstilskud.

Bestyrelsen henstiller, at det bliver Skolekommissionerne og ikke Kommunalraadene, der kommer til at afgøre, om en Skole skal have Del i Statstilskud; den mener, at Tilskuddet maa fordeles efter Børnetallet, og at det ikke overlades Ministerens Skøn. Bedre vilde det være, at der blev givet et mindre, fast Bidrag til hver Skole og Resten fordelt efter Børnetallet.

Kommunerne bør kunne yde Bidrag uden at spørge Amsraadet, og Statens Bidrag bør ikke rette sig efter Kommunernes; thi skal det det, gøres der Uret mod mange Skoler, der ikke faar eller faar et meget ringe Tilskud fra Kommunen.

Lovforslaget blev dog ikke vedtaget; men det kom igen og blev vedtaget 1899. Det indeholdt ogsaa Bestemmelser vedrørende Friskolen, 3die Stykke i § 33. Det hedder her:

»Endvidere udreder Statskassen aarlig et Beløb af 35,000 Kr., hvoraf Ministeren fordeler indtil 25,000 Kr. efter Børnetallet til saadanne private Skoler paa Landet, som efter Skolekommissionens Skøn give en Undervisning af mindst lignende Omfang som den offentlige Skole (jfr. § 10) og ikke forberede til nogen som helst særlig Eksamen (alm. Forberedelseseksamen o. l.) eller ere Øvelsesskoler ved Seminarier eller lignende Lærestalter, samt tillige ikke have større Børnetal til Undervisning for en enkelt Lærer end det for den offentlige Skole fastsatte.

Dette Tilskud til den enkelte Skole skal dog være betinget af, at vedkommende Kommune yder Bidrag til den. Saadanne Bidrag kunne, naar de ikke overstige 6 Kr. pr. Barn, gives, uden at Kommunalbestyrelsen dertil behøver Amdtsraadets Samtykke. Statens Tilskud til Skoler maa ikke overstige 6 Kr. aarlig for hvert Barn.

Resten af Beløbet — 10,000 Kr. — stilles til Ministerens Raadighed, for at han deraf kan støtte saadanne Skoler af nævnte Art, hvis Virksomhed og Forhold tale derfor.« I 1904 forhøjedes Tilskuddet til 45,000 Kr.

Ved et Styrelses- og Repræsentantskabsmøde i København den 16. Januar 1900 blev man enige om at rette følgende Henvendelse til Friskolekredsene:

1. Af Hensyn til den forøgede Konkurrence fra Stats skolens Side, som Friskolen vil blive Genstand for efter den ny Skolelovs Ikrafttræden, anbefales det at anvende det Statstilskud, som hver enkelt Friskole vil faa i Henhold til den nævnte Lov, til Forbedring af Skolens Virksomhed til:
 - a. Forhøjelse af Lærerens Løn;
 - b. Lokalernes Udvidelse;
 - c. Anskaffelse af nødvendig Lærerkraft;

- d. Anskaffelse af Skolemateriel eller paa anden Maade, naar derved Skolens Virksomhed forbedres.

Selvfølgelig vil den enkelte Kreds bedst kunne afgøre, om Tilskuddet rettest bør anvendes paa en eller flere af de i de fire Punkter nævnte Maader.

2. Der søges i Kredse fremkaldt Tilslutning til Friskolefonden med aarlige Bidrag dertil at anvende i Overensstemmelse med Fondens Vedtægter. Ved Uddeling vil der blive taget et rimeligt Hensyn til de Lærere, der har ydet Bidrag til Fonden.

Man ventede dermed at bidrage til, at Tilskuddet virkelig kom Skolerne til gode, hvilket selvfølgelig er Lovens Mening.

Ved Loven af 27. Maj 1908 ophævedes Friskolens Afhængighedsforhold til Kommunitilskuddet, og samtidig forhøjedes Statens Bidrag fra 35,000 Kr. til 110,000 Kr., hvorved der er opnaaet, at der af Statskassen nu ydes indtil 12 Kr. for hvert undervisningspligtigt Barn, der søger Friskolen. De fleste Kommuner er efterhaanden bleven noget mere rundhaandede med det kommunale Tilskud, siden de efter ovennævnte Love har Ret til at yde indtil 6 Kr. for hvert Barn uden Amtets Tilladelse. Derved er Friskolens økonomiske Kaar efterhaanden bedrede.

Efter Lovforslaget fra 1908 var Statstilskuddet bl. a. afhængig af, at Skolens Lærer eller Lærerinde fører Protokol over Skolens Elever og disses eventuelle Forsømmelser med Oplysning om Grunden til Forsømmelsen, hvilken Protokol fremlægges for Skolekommissionen ved de halvaarlige Eksamener paa Skolen. Altsaa hvis Friskolen vil have Statstilskud, maa den føre Forsømmelsesprotokol. Vil den ikke føre denne Protokol, kan Statstilskud ikke opnaas.

Denne Protokol vakte en Del Røre inden for Friskolefolkene. I »Højskolebladet« for 20. Marts 1908 skrev Højskoleforstander Thomas Bredsdorff en Artikel: »Friskolen paa Skillevejen« med Motto: »Hug en Hæl og klip en Taa, saa kan Prinsessen faa *Guldsko* paa.«

Det hedder bl. a. heri:

»Et Forlydende gaar ud paa intet mindre, end at Flertallet i Skoleudvalget inde paa Rigsdagen skal have vedtaget at forhøje Statstilskuddet til Friskolerne paa den *Betingelse*, at disse *skal føre Forsømselslister og forevise dem til Eksamenen. 65,000 Kr.* — værsgod — og maa vi saa bede om Nøglerne til *Hjemmets Skole og Ret* til at kontrollere Husordenen.

Thomas Bredsdorff.

65,000 Kr., men saa har ogsaa vi — Staten — Ansvar. Pengene skal sandelig ikke smides i Rendestenen — hvad vi maaske kunde risikere, naar *Forældrene* vedblivende faar lige saa meget at sige som nu. Et opmuntrende Vidnesbyrd om, hvor dybt Forstaaelsen af folkelig *Frihed* gaar blandt adskillige i Folkestyrets Tidsalder! Mere har visse Folk altsaa ikke begrebet af det hele.«

Bredsdorff hævder, at »Friskolen staar og falder med Hjemmenes Ansvar, og enhver Fristelse bort fra dette Ansvar er en Forsyndelse. Den, der for 65,000 Kr. vil have Ret til at knibe Friskolen i Hjertebladet, hans Hjælp maa Friskolen nok hellere lade være med at

paakalde. Man maa *tro* paa Friheden. Alt, hvad vi kan gøre for at tage Ansvaret fra Staten i en saa alvorlig Sag som Opdragelsens og Oplysningens, er i Sandhed et Arbejde, der styrker Folkets Kraft. At Flertallet af Friskolens Mænd og Kvinder ikke gaar med til denne Overenskomst, er vel en given Sag. Derfor dog lige sørgeligt, at man byder dem sligt. De kunde vanskeligt gaa med, uden at deres Arbejdes Livsnerve beskadigedes. Gik dette Køb i Orden, da var Friskolen snart indorganiseret som et Led i den store ensformigt og regelret virkende Statsmaskine.

Forældrene bør dog ogsaa have et Ord med i Laget, naar Spørgsmaalet er, *om deres Børn skal slide Skolebænkene lige saa mange Barndomstimer som Statskolens*. Vi tør ikke tillade, at Statens Indflydelse paa disse Skoler bliver blot et Gran større. Som om Staten ikke i lange Tider havde haft den Ret, der dog vel maa være den yderste, ja, som i Virkeligheden er for stor: Retten til at fordre, at Friskolens Undervisning er paa Højde med Statskolens — hvorved der sættes et Undervisningsideal, der er særdeles omtvisteligt, men som altsaa *skal* efterleves. Føjes der nu til denne Indskrænkning af Friskolefriheden denne nye: Forsømmelsesliste-Systemet — vil jeg sætte mit Haab alene til et nyt Brud og Gennembrud herhjemme, som paa dette betydningsfulde Omraade atter kan adskille, hvad der ikke hører sammén, og rejse de gamle Bannermærker.«

Der er ingen Tvivl om, at disse Thomas Bredsdorffs hvasse Ord angaaende »Protokollen« gav Genklang i mange Sind. Det føltes som et Stormpust, der vakte Minder om svundne Tider, da det var Livet om at gøre, naar man dannede Friskole. Det var et Faresignal, der gik til Marv og Ben.

Men der var andre oprigtige Friskolevenner, som

ikke havde Følelsen af, at Protokollen betød saa meget, og som fandt, at det var klogt at tage imod den store Forhøjelse af Statstilskuddet og saa give efter paa dette Punkt.

Laurs Rasmussen skrev i »Højskolebladet« for den 27. Marts, at »Betænkningen ikke rører ved de særlige Love, vi har om Friskolen. Den indeholder en Paragraf om Tilskud til Friskolen. Hvis Lovforslaget bliver ophøjet til Lov, saa gælder endnu dette, at Friskolen har sin Undervisningsmaade og Undervisningstid fri som hidtil, altsaa ogsaa det Dageal, man aarlig vil anvende til Undervisning. Man har Lov til at bestemme, om Skolen skal have Hverdagsundervisning, Hverandendagsundervisning, eller om man vil have mindre Undervisning for større Børn om Sommeren og mere om Vinteren o. s. v.

Naar Skolen kan staa Maal ved de halvaarlige Eksamener, som Skolekommissionen afholder, saa har ingen Myndighed Ret til at gribe ind. Den eventuelle Lov kan — ret forstaaet — i sin nuværende Skikkelse ikke komme til at gribe ind i noget af dette.

I Paragraffen om Statstilskud oplyses, at Statskassen aarlig udreder et Beløb af 110,000 Kr. til Friskolerne, og det fordeles efter samme Regler som hidtil. Man har imødekommet Friskoleforeningens Andragende om at gøre Tilskuddet til den enkelte Skole uafhængigt af Kommunernes Tilskud; derfor kan alle Skoler nu faa Del i den nævnte Sum efter Børnetal.

Som en ny Betingelse er dette kommen til, at Skolens Lærer eller Lærerinde fører Protokol over Skolens Elever og disses eventuelle Forsømmelser med Oplysning om Grunden til Forsømmelsen, hvilken Protokol fremlægges for Skolekommissionen ved de halvaarlige Eksamener i Skolen.

Naar her er Tale om Forsømmelser, saa er det Forsømmelser efter Skolens Undervisningsplan. Det er værd at lægge Mærke til, at Dagbogsbestemmelsen staar i Tilskudsparagraffen og gælder kun Tilskuddet. Lovgiverne har villet sikre sig, at private Skoler ikke i Læ af Loven kan have uheldige Forsømmelser og være lige berettigede til Tilskud. Selv om alt i Lovforslaget vedrørende de private Skoler ikke er, som man fra et Friskolestandpunkt kunde ønske sig det, saa er det dog i det hele, da Dagbogsbestemmelsen ikke griber ind i Undervisningsmaade og Undervisningstid, et Fremskridt, saa vi maa ønske, at det maa blive ophøjet til Lov.«

Der kom i »Højskolebladet« en Fællesudtalelse med mange Underskrifter mod »Protokollen«.

Folketingsmand N. P. Lindø forsvarer den. Han mener, at der ikke er nogen Fare ved disse Lister. Hvis Friskolerne føler deres Frihed truet, kan de undlade at søge om Statstilskud, saa fries de fra »den uhyggelige Protokol«. Han undres over Bredsdorffs stærke Ord, han, der selv har Arbejde ved en statsanerkendt Højskole og selv rimeligvis vil søge Anerkendelse af sin egen Skole for at faa Statstilskud.

Bredsdorff svarer i en ny Artikel, der har til Overskrift: »Friskolen paa Glidebanen«, et Ord, der er hentet fra Folketingsforhandlingerne og altsaa er Lindø bekendt.

Bredsdorff anfører nogle Ord fra Forhandlingen paa Rigsdagen af Folketingsmand Ingvard Jensen: »Nu skal man jo til at føre Bog over, hvordan Skolegangen er. Og naar Protokollen kommer til Undersøgelse, og det saa ikke har været, som det skulde, saa begynder Historien altsaa. Og hvis man saa i Tidens Løb staar over for Spørgsmaalet: enten Kontrol med Friskolen i Lighed med Folkeskolen eller intet Tilskud,

vil man maaske fra Friskolens Side sige: »Aa, lad gaa! Spørgsmaalet om Pengetilskud er dog Nummer eet, lad det saa gaa med det andet, som det vil. Naar man er gledet paa eet Punkt, kan man ogsaa komme til at gøre det paa et andet.«

Stauning udtaler i Anledning heraf, idet han minder om, at det er Socialdemokraterne, der har stillet Kravet om en Forsømmelsesprotokol: »*Naar vi ikke Maalet denne Gang at faa Friskolen indordnet under samme Regler som Folkeskolen, saa naar vi det næste Gang. For nu har vi, som det ærede Medlem fra Bornholm sagde, faaet Friskolen ud paa en Glidebane.*«

Bredsdorff fastholder derfor sine advarende Ord fra sin første Artikel. »Maaske vil Staunings Ugleskrig dog virke. Det viser i alt Fald tydeligt, hvad der er Meningen.«

Friskolelærer Andreas Jensen, Værsløv, skrev om *Konvertering*.

»De frie Skoler og særlig de grundtvigske har i de senere Aar givet sig en Del af med at konvertere Frihed med Penge, Ansvarsfølelse med Statskontrol. Den første kom i 1899. Den indgik da Overenskomst med Staten om en lille aarlig Alderdomsunderstøttelse mod, at Kommunen gav Leveattest, og Skolekommissionen attesterede, at Livsværdien ikke var mindre end i tilsvarende offentlige Alderdomslemmer. Afgørelsen blev lagt uden for Friskolen. Den kunde ikke selv afgøre sin Skæbne. Næste Konvertering fandt Sted den 13. Marts 1908. I 1899 blev Friskolens Tilskud i første Instans gjort afhængigt af en Magt, som laa uden for Friskolen, nemlig Sogneraadet.

I 1908 opgives denne Instans, og man udruster en Magt, som allerede har Adgang nok til Friskolen, med yderligere inkvisitoriske Magtmidler og sætter derved Friskolen endnu mere end før ud af Myndighed i sit

eget Hus. Hjemmenes og Forældrenes Ansvarsfølelse sættes til Vægs. Skolekommissionen faar en Posekigerret og et pekuniært Magtansvar, som den rimeligvis vil føle sig forpligtet til at bruge. Alt i alt en Kurs, som er farlig, og som helst skulde forandres.«

Senere beklager han i »Bavnen«, at Bestemmelsen om Protokollen bliver til Lov.

»Den Handel, her har fundet Sted, hvor man har solgt en væsentlig og værdifuld Del af Friskolens Ret til Selvstyre, Selvopdragelse og Selvtugt, den fortjener ingen Ros. Den Bevægelse, som her er begyndt, peger ned ad Skraaplanet. Dette skal siges; thi vore Talsmænd trænger til at høre det midt i den Forhandlingens Taage, hvori de befinder sig. Lad os ikke slutte Kampen om Protokollen, før den er drevet ud af Friskolen.«

Pastor Asger Højmark imødegik Laurs Rasmussen og Lindø, og paa de jydsk Friskolers Sommermøde i Aagaard ved Kolding protesteredes der enstemmigt og kraftigt mod Protokollen; ikke een Røst hævdede sig til Forsvar for den. Laurs Rasmussen, der var til Stede, sagde, at Bestyrelsen havde søgt at slippe for Bestemmelsen om Protokollen; men det var ugørligt, hvis man vilde have det forhøjede Tilskud. Nu maatte man gennem samlet og sluttet Modstand se at komme af med den igen.

Klaus Berntsen hævdede ogsaa ved flere Lejligheder, at det var ugørligt at slippe for Protokollen, hvis man vilde have det øgede Statstilskud, og han mente heller ikke, at den kunde gøre nogen Skade, maaske endogsaa Gavn, idet Lærere og Lærerinder kunde bruge den over for Hjem, der lod Børnene forsømme. Ved Friskolemødet i Vallekilde blev denne Klaus Berntsens Udtalelse mødt med Protest, og man var afgjort imod Protokollen.

Blandt dem, der paa Tinge talte Friskolens Sag, er der Grund til at nævne Jensen-Knudstrup, der selv var Lærer i den offentlige Skole. Han hævdede, at det var et gammelt Venstrekrav, at der skulde være Plads for fri Skolevirksomhed, hvilken har sin store Betydning, og dette gamle Venstrekrav gælder det om at understrege i vore Dage.

I Betænkningen over Forslaget hedder det om Friskolen:

»Friskolens Betydning har, som bekendt, været meget stor under vort Skolevæsens historiske Udvikling, og det er ikke utænkeligt, at dens Betydning i Fremtiden kan blive endnu større.«

Selv om dette indrømmes, fik Friskolen altsaa endnu ikke de Kaar, som den ønskede. Udvalget — sagde man — er gaaet frem efter Regelen: »Statsskolen og dens Lærere bør have saa gode Kaar som muligt; men den fri Skole bør vi slippe saa billigt fra som muligt. De 110,000 Kr. kan i Øjeblikket blive til 10—12 Kr. pr. Barn aarligt paa Landet i Friskolen; men stiger Børnetallet, vil det synke til 6—8 Kr. I Byerne faar Friskolen ca. 6 Kr. pr. Barn; men hvert Barn i den offentlige Skole koster Stat og Kommune 50—70 Kr. Saaledes hjælper man altsaa Smaamanden til Skolefrihed; men det er meningsløst at sætte Skel mellem Børnene og Skel mellem By og Land. De kønne Taler paa Rigsdagen bliver ikke omsat i Handling.«

Det var første Gang, Socialdemokraternes Skoleprogram — Tvang for alle — viste sig tydeligt paa Rigsdagen. Friskolens Venner saa ikke klart, hvorledes deres velmente Hjælp vilde komme til at virke i det store og hele. I samme Lov fik Privatskolens Lærere Ret til at føre indtil 8 Aars Anciennitet med over i den offentlige Skole. Det var velment; men man saa

ikke, at det vilde være en yderligere Hindring for den private Skole i at faa en fast og varig Lærerstab, og det vilde blive en Fordel for den offentlige Skole, der her fik Udsigt til, at dygtige Skolefolk, der havde gjort deres Erfaringer og faaet deres Modenhed i den private Skole, i deres bedste Alder gik ind i den.

Saaledes var altsaa Lovgivningen for den fri Skole i 1908, og vi har antydnet, hvilke Stemninger den skabte, og hvilke Følelser den vakte blandt Friskolefolk ud over Landet. Dette sidste viser, at det gamle Friskolesind var vaagent. »Protokollen« havde man faaet; men der var overalt i Friskolekredse Enighed om at gøre mindst muligt ud af den. Fra forskellige Sider raades der til, at man skal købe en ganske almindelig Skrivebog og føre den efter Aftale med Skolekredsen.

Fra Modstandernes Side ventede man, at det nu skulde lykkes at dokumentere Rigtigheden af det gamle, saa ofte anvendte Slagord og Smædeord om Friskolen — Skulkeskolen. At det i alt Fald ikke er lykkedes, derom vidner, at Ordet nu bruges sjældnere.

Fra Friskolens Side har man stadig — sml. Resolutionerne fra 1925 og 1931 — ønsket og arbejdet for at komme af med »Protokollen«; men det er hidtil ikke lykkedes.

Friskolen har ikke endnu opnaaet sin Ret økonomisk, den, at Skolepengene bliver »flydende«, følger Barnet, hvad enten det undervises i en offentlig eller i en privat Skole. Siden Friskolen blev oprettet, har den sparet det offentlige Skolevæsen for store Udgifter. Det ses mest i de store Privatskoler i Byerne, men er dog ogsaa mærkbart i de smaa Friskoler paa Landet. Disse Forhold har ofte været fremdraget i »Bavnen«, og vi skal nævne et enkelt Eksempel fra Holstebro i 1915. Her kostede dengang et Barn i den offent-

lige Skole Kommunen 72 Kr. Holstebro Friskole havde 98 Børn, og den sparede altsaa Kommunen for en Udgift af 7056 Kr. aarlig. Friskolen søgte om kommunalt Tilskud, gjorde opmærksom paa denne Kendsgerning og henstillede, at den fik en Understøttelse, der svarede til det halve af, hvad der med Rette kunde tilkomme den, nemlig 3528 Kr. Kommunalbestyrelsen bevilgede 1000 Kr., og et andet grelt Udtryk for Retsfølelsen i Kommunestyret var dette, at man krævede af Skolekommissionens Formand, at han skulde gaa, fordi han havde tilladt sig at sige, at Børnene var Forældrenes og ikke Statens, og at Skolen maatte indrette sig derefter.

Dette ene Eksempel kunde suppleres med mange. Kommunerne tjener Penge paa de Forældre, der selv bekoster deres Børns Skolegang, og hindrer paa denne Maade Smaafolk i at nyde den Frihedsret, Grundloven hjemler dem, til at sende deres Børn i Skole, hvor de helst vil. Skoletvang findes der altsaa endnu i Danmark, og den gaar af økonomiske Grunde mest ud over Smaafolk. I Friskolekredse søger man bedst muligt og har altid søgt at bøde mest muligt paa dette Forhold, enten derved — som i Holstebro, hvor man 1915 ydede 2000 Kr. — at give Fripladser til Smaafolks Børn, eller ogsaa derved, at Smaafolk giver mindre Bidrag. Men selv om der paa den Maade bødes noget paa Uretten, forøger dette jo bare Uligheden for de bedrestillede; thi de maa altsaa ikke alene betale til den offentlige Skole gennem Skatterne og betale for deres egne Børn i den private Skole; men de maa ogsaa til Dels betale for de Smaafolks Børn, som gaar i den private Skole.

Men Uligheden følger med uden for Børneskolen. Er der f. Eks. i en By en kommunal Mellemskole, saa er Forholdet tidt dette, at medens Kommuneskolens

Børn uden videre gaar over og faar gratis Skolegang, maa Friskolens Børn ogsaa betale her, hvis de overhovedet optages, og møder de med Mellemskoleeksamen for at gaa over i det kommunale Gymnasium og bliver optaget, maa de ogsaa her betale Skolepenge, medens Eleverne fra den kommunale Mellemskole ogsaa her faar gratis Skolegang og Bøger.

Skønt Børnene fra Privatskolen er Byens Børn saa vel som de andre, skal de vedblivende straffes økonomisk. Forældrene skal længst muligt føle, hvad det betyder, at de har valgt deres egen Skole.

At dette Standpunkt i Længden er uholdbart i Almindelighed og især for dem, der har Frihed og Lighed skrevet paa deres Fane, er givet. Enten maa Ordene stryges og erstattes med Ordene: Magt er Ret, eller ogsaa maa man — baade økonomisk og aandeligt — hævde deres Indhold og tage Konsekvensen deraf.

Men det er klart, at »Dansk Friskoleforening« og Friskolefolk i det hele taget stadig har en Frihed og en Ret at værne i Lovgivningen, baade hvad der angaar Friskolens indre Liv, og hvad der angaar dens økonomiske Kaar og ydre Tilværelse. En fri og stærk Organisation af alle dem, som forstaar dette, vil derfor ogsaa i Fremtiden have sin store Betydning og sin Plads i vor folkelige Udvikling.

Ved Landsmødet i Fyns Forsamlingshus i Odense den 26. September 1931 gjorde Formanden for »Dansk Friskoleforening«, Friskolelærer Jessen, Trunderup, med Rette opmærksom paa, hvad Foreningen hidtil havde betydet for Friskolens Sag, og manede til at slutte op om den og de bærende, levedygtige Tanker fra Friskolebevægelsens første Tider.

FRISKOLEN OG ANDRE FRI SKOLEFORMER.

Det er særlig Friskolen paa Landet, der i denne historiske Skildring er dvælet ved; men der er dog ogsaa lejlighedsvis peget paa, hvorledes den har kunnet fæste Bo i Byerne, ligesom vi har nævnt, at det var i København, man først begyndte at holde Børneskole med de grundtvigske Skoletanker som Grundlag. Adskillige Privatskoler baade i København, i Provinsbyerne og paa Landet har været præget af grundtvigske Skoleideer, og der har været rigtbegavede og ejendommelige Personligheder som Ledere og Lærere baade her og der i Skoleværk, der mægtigt har støttet og styrket al anden fri Skolebevægelse i By og paa Land. En Skildring af disse Skoler vilde have sin store Interesse, og det vilde være en fængslende Opgave at ridse Billederne op af nogle af de ejendommelige og førende Skikkelser her; men vi maa i det hele og store holde os til den Friskolebevægelse paa Landet, der har sin Rod i de grundtvig-koldske Skoletanker.

Det er indlysende, at alle Privatskoler — grundtvigske og ikke-grundtvigske — Forældreskoler og Enkeltmandsskoler — har fælles Interesser, naar det gælder Retten og Friheden til at leve og trives, baade aandeligt og økonomisk.

Der er et Par fri Skoleformer i vort Land, som har nær Forbindelse med Friskolen, og som vi derfor et Øjeblik maa dvæle ved. Det er Efterskolen og Højskolen.

Efterskolen er en Skole for den konfirmerede Ungdom, for Overgangsalderen. Det var en saadan Skole, Kold til at begynde med vilde oprette i Ryslinge, fordi han mente, at de unge i den Alder var særlig modtagelige for det, som han havde at bringe, og i det bekendte Ordskifte med Grundtvig om den bedste Oplysningstid holdt han stærkt paa sit eget, medens Grundtvig mente, at den modnere Ungdomsalder var den bedste. Senere gav Kold Grundtvig Ret, og hans Højskole var ikke for unge Mennesker i Overgangsalderen. Men Kolds Disciple — Friskolelærerne — glemte ikke disse unge. De vilde nødigt slippe dem, naar de gik ud af Skolen, vilde holde dem fast længst muligt, og derfor holdt de Aftenskole for at hjælpe dem ogsaa i den vanskelige Overgangsalder, dels ved at give dem Lejlighed til at holde deres Skolefærdigheder og Kundskaber ved lige og yderligere dyrke og udvide dem, og dels ved at holde deres aandelige Livsinteresser vaagne og tilføre dem nyt og vækkende Oplysningsstof. Det var naturligt og rigtigt handlet af Friskolelærerne; thi det er givet, at de unge i Overgangsalderen har Brug for, hvad en kyndig og kærlig Lærer kan yde dem. Men ud fra et saadant Aftenskolearbejde kunde Tanken om en særlig Efterskole saare let opstaa; vi ser derfor ogsaa mange Efterskoler fremkomme i Tilknytning til Friskoler, og det er især grundtvigsk paavirkede Mænd, som gaar i Spidsen med dette Arbejde.

En af de første, som begyndte en Efterskole, var Kolds mangeaarige Medarbejder, Højskoleforstander Poulsen Dal, i Galtrup paa Mors. Det var i 1879, at der ved Galtrup Højskole blev oprettet en »Fortsættelsesskole«, hvortil der blev opført en særskilt Bygning ved Sydvesthjørnet af det gamle Skolehus. Drengene fik Lov at lade, som de var hjemme, og Fru

Poulsen Dal syntes, at det var dejligt med denne Fortsættelsesskole.

Senere voksede der lignende Skoler frem flere Steder og ikke mindst i det sydlige Jylland, langs Grænsen, saa de sønderjydske Børn kunde faa Del i denne Skole.

I 1910 var der ialt her i Landet 27 Efterskoler. De fik ikke nogen offentlig Støtte før i 1894, da der — særlig ved »Dansk Friskoleforening«s Arbejde — blev indsat en lille Bevilling paa Finansloven til Understøttelse af bestaaende Efterskoler, som ikke blev drevet af offentlig ansatte Lærere. Denne Bevilling er siden vokset til 120,000 Kr., der ydes dels som direkte Understøttelse til Skolerne, dels som Understøttelse til Eleverne. Flere af Skolerne støttes ogsaa gennem Skolefondene og Kommunerne. Laurs Rasmussen, Ringe, der selv i 1886 oprettede en Efterskole ved sin Friskole, siger om denne Skoleform i Friskoleforeningens Aarsskrift for 1906, altsaa efter tyve Aars Tjeneste i den:

»Hvor disse Skoler ledes i Forstaaelse med, hvad Eleverne mellem 14 og 16 Aar kræver og trænger til, er de sikkert af overordentlig stor Betydning. Unge Mennesker i den Alder har tit svært ved at finde sig til Rette i Livets forskellige Forhold. Deres Legeme er som oftest stort i Forhold til Alderen, og det ser ud til, at der er Kræfter i det unge Menneske. Men det tidligt udviklede Legeme gemmer en lille Sjæl. Bag de store Ord findes der megen Forsagthed, og de trænger til Hjælp, at de kan komme i aandelig Ligevægt og faa vel begyndt paa deres Menneskeliv. Endvidere har Efterskolen den Opgave at hjælpe dens Elever til at blive praktiske, dygtige Mennesker ved paa en heldig Maade at bibringe dem nyttige Kundskaber. Man finder Mennesker med megen Viden, som kan være

aldeles upraktiske. Det gælder om at faa Evnerne opøvet saaledes, at man tør give sig i Kast med de Krav, som Livet frembyder, og bringe gode Resultater til Veje. Det er ikke Mængden af Fag, en Efterskole skal bedømmes efter. Skolens Undervisning maa være opdragende og opøve Eleverne i sund Tænkning. Der maa tages Sigte paa at opøve Evnerne; thi det er mere værd i det praktiske Liv end mange tillærte Ting. Det vil være et Fremskridt af Betydning, om Forældre vilde sørge for, at deres Børn besøger en god Efterskole, hvorved de kunde faa deres Villie øvet, lære at udfolde Energi og vinde sund Dømmekraft, fordi de sammen med Kammerater har været under en heldig Paavirkning paa et Tidspunkt i deres Liv, da Mennesket almindeligvis trænger til Hjælp og Vejledning.«

Det var saadanne Tanker, der var ledende i det friske og muntre Skoleliv hos Laurs Rasmussen i Ringe. Han øvede vel nok sin stærkeste Indflydelse paa disse unge ved at færdes iblandt dem og leve sammen med dem i sit Hjem, som ogsaa blev deres Hjem; thi de mærkede, at han forstod dem; derved fik han deres Tillid, og de lukkede sig op og foldede sig ud under hans og hans udmærkede Hustrus Øjne. Og som det var her i Ringe, var det vel nok ved de fleste Efterskoler, som var Fortsættelse af Friskolen. Det var ikke den særlig dygtige og udmærkede Undervisning i de praktiske Færdigheder — skønt der blev undervist godt — men det var det hjertelige og muntre Hjemliv i gode Kammeraters Kreds og under forstaaende Ledelse, der betød mest i de fleste Efterskoler; det var Aanden og Tonen gennem det hele, der opdrog de unge. Deres naturlige Forsagthed svandt bort; de voldsomme Livsytringer afløstes af Ligevægt, Takt og Livsglæde.

Vort Folkeliv har nydt godt af denne Efterskole,

hvor Eleverne kom af egen Drift og med Forældrenes Billigelse, og hvor Frivilligheden var sat til Højboards ligesom i den fri Børneskole.

Fra Friskolens første Tider har den haft en naturlig og stærk Tilknytning til Højskolen. Paa Hinds-holm var det de samme Folk, der sendte deres unge til Kolds Højskole i Ryslinge, og som bad ham komme til Dalby for at holde Børneskole. I Dalby trivedes de to Skoleformer Side om Side, saa længe Kold holdt Højskole i Dalby, og de havde det samme Udspring: de grundtvigske Livs- og Skoletanker, som Kold udformede paa sin Maade.

Adskillige af de første Friskolelærere havde været Elever paa Kolds Højskole, og senere søgte de til hans Høstmøder for at hente ny Kraft og nyt Mod til deres Livsgerning. Hvad der her kan siges om Kolds Højskole, kan siges om mange af de andre Højskoler: f. Eks. Askov, Gedved, Vallekilde, Testrup, Vejstrup m. fl. Friskolelærerne havde ofte været Højskoleelever, før de begyndte paa deres Uddannelse til Lærere; tidt var det netop paa Højskolen, at det klarede sig for dem, at de vilde være Lærere.

Det var som Regel ogsaa de hjemvendte Højskoleelever, der som modne Mænd dannede Friskoler efter de ældste Mønstre fra Fyn. I den Foredragsforening, der ofte var dannet med Friskolen som Midtpunkt, var det Højskolemænd, der hyppigst blev indkaldt som Talere, og Friskolelærernes Sommerkursus fandt gæstfri Modtagelse paa Højskolerne; alt i alt har der altid været nær Forbindelse mellem Friskolen og Højskolen, saa man endogsaa har talt om »lille Bror« og »store Bror«.

I et Foredrag i 1904 om »Friskole og Højskole«

udtaler Friskoleforeningens Formand, Laurs Rasmussen, Ringe, sig bl. a. saaledes:

»Jeg mener, at Friskolens og Højskolens Arbejde og Virksomhed maa føre dem nærmere sammen. Friskolen maa føre sine Børn — og man kan ogsaa sige unge — til Forstaaelse af Højskolen ved at hjælpe dem til Betingelser og Interesser, der fører dem til Forstaaelse af Højskolens Betydning, og Højskolen maa gøre Gengæld. Hverken Friskolen eller Højskolen kan undværes, saa længe det danske Folk, folkeligt og kristeligt, vil tilstræbe at leve et Menneskeliv i Frihed.«

Angaaende det Forhold, om Friskolens Elever senere kommer paa Højskole, har Laurs Rasmussen for Ringe Friskoles Vedkommende oplyst, at en Trediedel af Drengene og Halvdelen af Pigerne senere er kommen paa Højskole, og Tidsrummet omfatter tyve Aar. For Ringe Efterskoles Vedkommende har det vist, at af 146 Elever kom 88 senere paa Højskole. »Friskolen kan ikke undvære Højskolen, der har særlige Betingelser for at vende den offentlige Mening i den rigtige Retning, og som maa være med i Arbejdet for Selvstyre paa Skolevæsenets Omraade, et Selvstyre, som ikke gaar gennem Kommune og Stat. Selvstyret maa bestaa i, at Forældrene selv indretter og ordner deres Skolevæsen i Frihed, og Staten giver passende Støtte dertil, at Skolen kan indrettes tidssvarende. Det er det sikre og solide Grundlag, hvorudfra et Skolevæsen kan bygges op, og Højskolen maa hjælpe til at retvende Folk og give Forstaaelse af Betydningen af dette Forhold.

Endelig maa Højskolen støtte og hjælpe Friskolen i dens Kamp for Tilværelsen. Hermed mener jeg den Kamp, Friskolen maa bestaa i sit Forhold til det offentlige og private Skolevæsen i Landet, som hviler

paa det sande og rigtige Grundlag, men som har en egen Evne til at blænde og putte Folk Blaar i Øjnene, saa det synes stort, medens Friskolen synes saa lille.

Friskolen er rejst paa det rigtige Grundlag, nemlig paa Frihedens Grund, og det maa Højskolen være med til at fastslaa og give Forstaaelse af, f. Eks. ved, at dens Mænd taler varmt og inderligt til Eleverne om Friskolen, taler om Friskolen ved Efteraarsmøderne, hvor Folk er særlig lydhøre, og lader deres egne Børn benytte Friskolen. Højskolen kan ikke undvære Friskolen. Friskolen staar som en Kendsgerning paa, at ingen Magt kan tage Ansvaret for Børnenes Undervisning fra Forældrene. Højskolen maa nemlig blandt andre Opgaver have den at retvende Mennesker, baade Elever og andre. Og er der noget Punkt, man i Danmark trænger til at blive retvendt paa, er det sikkert dette: at Forældrene føler Ansvaret for og Retten til deres Børn, og at Staten kommer til at finde det ret og billigt. Jeg tror, at hvis det virkelig var saaledes, at Højskolen kunde slaa sig til Ro uden at være med i Kampen for den fri Børneskoles Bevarelse, saa vilde Højskolen snart faa en anden Skikkelse, end den har, og ikke længere være grundtvigsk. I tidligere Dage tog Højskoleforstandere og Lærere virksom Del i Oprettelsen af fri Børneskoler; de talte stærke og manende Ord for Sagen og varmede Folk op, og Friskoler oprettedes. I disse saakaldte Friskolekredse drøftede man Tidens brændende Spørgsmaal, baade aandelige og materielle, og det var centrale Steder for Skyttesagen og andre gode Sager.

Det var rart, om der den Dag i Dag var saadanne aandelige Oaser, hvorudfra nye Ideer og Tanker ligesom fik Skikkelse og praktiseredes til Gavn for det danske Folk. De ældre Højskoleforstandere og Lærere kender godt det friske herlige Liv, der hyggeligt spi-

rede frem og bragte Livsglæde og Livsmød. Hele det grundtvigske Arbejde var mere centralt, end det nu er.

Mon der ikke under en eller anden Form kunde ved Friskolens og Højskolens Samvirken blive Oaser, der passer til Nutiden, hvor der var Væld af »de evige Tanker«. Saadanne Oaser kunde ogsaa faa Betydning i Retning af hos den opvoksende Slægt at udvikle sund Dømmekraft og et mere indgaaende inderligt Samliv. Men det at leve og aande i de dybeste Tanker sammen med sine Medmennesker, det trænges der til i Nutiden, hvorfor vi ogsaa maa ønske den kristne Menighed gode Kaar i vort Land; thi der skal vel Livskraften hentes.

Jeg ønsker, at Friskolen og Højskolen maa blive bevaret for hinanden i hyggeligt og inderligt Samvær.«

Saa vidt Laurs Rasmussens Foredrag, der blev holdt ved et Højskolelæremøde i 1904, og vi har anført det saa udførligt, for at høre en Røst af en af Friskolens mest fremtrædende Mænd om dette Spørgsmaal.

Der er ingen Tvivl om, at de to Skoleformer hører sammen, er Brødre med samme Udspring og Led i den samme Udvikling. De hører ogsaa sammen paa den Maade, at hvis den enes Livskaar forringes, vil det føles stærkt af den anden, da den saa ogsaa maa føle sit Liv truet.

Højskolens Mænd har i Aarenes Løb med Styrke og Varme talt Friskolens Sag lige fra dens ældste Tider til nu. Vi kan her blot nævne Højskoleforstander Uffe Grosen, Vallekilde, der talte saa myndigt ved Sendemandsmødet i Odense den 26. September 1931. Uffe Grosen er selv Friskolebarn. Som Forstander i Vallekilde afløste han Povl Hansen, der ogsaa er et Friskolebarn, og som med Varme har talt Friskolens Sag ved mange Lejligheder. Povl Hansen afløste som Forstander Ernst Trier, der var Friskolens varme og

forstaaende Ven og med henrivende Veltalenhed gik i Leding for den, og i det foregaaende er der flere Gange peget paa hans Arbejde og Betydning for denne Skole. Det er tre Generationer af Forstandere for den samme Skole, som har nøje Forbindelse med Friskolen, og saaledes kunde der nævnes flere Eksempler.

Askov Højskole har haft stor Betydning for Friskolens Sag paa forskellig Vis. De gamle Askovlærere talte ved Møder ofte om de Skoletanker, der bærer den, og forsvarede dem med Pennen. Af andre Højskolemænd, der baade ved Møder og i Blade har oplyst om Friskolen og virket for dens Forsvar og Fremme, skal vi blot nævne: Jens Nørregaard, Jacob Appel, Holger Begtrup, Kristensen-Randers, Alfred Povlsen, Jens Lund, Grønvald Nielsen, Thomas Bredsdorff, Lars Bækhoj, Anders Vedel og Arnfred. Mange flere — ja egentlig alle danske Højskolemænd kunde nævnes; men det behøves ikke. Forbindelsen med Friskolen staar tydelig at læse i det anførte, og at denne Forbindelse har været til gensidig Gavn og Glæde er uomtvistelig.

Der er heller ingen Tvivl om, at hvis Friskolen og Højskolen bliver tro mod sig selv, vil de staa sammen og støtte hinanden i Fremtiden. De næres af de samme Kilder, de rinder af den samme Rod og gennemhølges af den samme aandelige Bevægelse, ligesom de stiler mod det samme Maal: et friskt og frejdigt, dueligt og dygtigt *dansk* Folkeliv paa Kristendommens Grund.

FRISKOLEN OG FOLKESKOLEN.

Da Friskolen fremstod, var den i dyb Modsætning til den daværende offentlige Børneskole, Almueskolen, som den kaldtes, og kom derved ogsaa i Modsætning til de Myndigheder og Tilsynsmænd, som havde med den offentlige Skoles Sager at gøre: Præster, Provster og Biskopper. Gang paa Gang kom det til Sammenstød, saaledes som det er vist i det foregaaende, og flere Eksempler kunde anføres lige fra Friskolens ældste Tider til den allersidste Tid. Men den har naturligvis ogsaa af og til kunnet glæde sig ved blandt disse Folk at have forstaaende Venner.

Det var naturligt, at Almueskolens Lærere ikke saa med milde Øjne paa Friskolen. De maatte føle det saaledes, at den paa en Maade var en Kritik af deres Arbejde. Hvor det var forskelligt Livssyn, der delte, føltes dette mindre, end hvor man dannede en privat Skole for at blive fri for den bestemte Lærer i den offentlige Skole. Mange Steder har der været et spændt Forhold mellem de to Skoleformer, og det har ofte kunnet mærkes paa Børnene, der har dannet Partier, raabt Smædeord efter hinanden og ført drabelige Kampe, ligesom Forældrene adskilte sig selskabeligt og kommunal-politisk. Bitre og haarde Ord er der falden fra begge Sider — i Stridens Hede, naar hver holdt absolut paa sit.

Sjældent er det at høre en Lærer i den offentlige Skole udtale sig fordømmende om det offentlige Skole-

væsen, saaledes som Lærer Th. Kruse, Greve, der i Halvfjerdserne udtalte, at »ethvert offentligt Skolevæsen er Kluderi og Fuskeri, der aldrig er de Penge værd, der ofres paa det«, hvorfor det kun bør taales som et nødvendigt Onde. Naar der kunde høres slige Ord fra en af denne Skoles egne Mænd, forstaar man, at der fra anden Side kunde komme Udtalelser som denne: »Almueskolen er baade i menneskelig, folkelig og kristelig Henseende et af de værste Samfundsonder, lige skadelig under alle Skikkelser.«

Den Slags voldsomme Udbrud vil enhver Bevægelse kunne fremvise; men det er ikke dem, der regnes med. Mange Steder var der det bedste Forhold mellem de to Skoleformer og deres Lærere indbyrdes. Man opgav at strides om, hvilken Form der var den bedste, men prøvede paa hver paa sin Plads at gøre det bedst mulige under de givne Forhold, og man lærte af hinanden. I Folkeskolen skete der efterhaanden store Forandringer, ogsaa i det indre. Den mundtlige Undervisning fik større Plads, Bibelhistorien blev foretrukket for Katekismen, og Sangen kom frem. Ramseriet mindskedes, Disciplinen blev mildere og menneskeligere, og Forholdet mellem Lærere og Elever blev naturligere og hjerteligere, ligesom Skolens nationale Opgave betonedes stærkere. Man kan sige, at dette skyldtes Friskolen og hele det grundtvigske Skoleliv, og noget rigtigt vilde der være deri; men man kan med større Ret sige, at det skyldtes Paavirkning fra den samme aandelige og pædagogiske Bevægelse, som bar Friskolen frem. Den krævede ikke alene et andet Syn paa Fagene og deres Behandling, men førte med sig et Pust af Naturlighed og Livsglæde og vakte Forældrenes Ansvarsfølelse for deres Børn, det følte dybt ind i mange Folkeskoler og prægede baade Myndighedernes Syn og Lovgivningen.

I »Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling« af K. Ottosen — fjerde ændrede Udgave — hedder det:

»De grundtvigske Friskolors Betydning paa deres eget Omraade er givet i den Interesse, hvormed de omfattes, i den Værdi, som det i det hele har for en Kreds af Mennesker at slutte sig sammen om en ideel Opgave og hver især lægge aandelige og materielle Kræfter til for at løse den. Spørger vi om disse Skolors Betydning for det øvrige Folkeskolevæsen, maa vi rettest lade Spørgsmaalet i den Form ubesvaret og henvise til det mere sikre, nemlig, at de Ideer, paa hvilke Friskolen hviler, og ved hvis Forkyndelse den er skabt, har i to Menneskealdere været saa kraftigt og tydeligt udtalt i vort Samfund og i hele vor Skoleverden, at den Optagelse af grundtvigske Tanker i den offentlige Skole, som vitterlig har fundet Sted, naturligt forklares som en Frugt heraf, saaledes som det ogsaa blev udtrykt af Berg, da han engang i Folketinget sagde: »Det er ikke Friskolen, der har skabt den livligere Undervisning. Denne er en Frugt af de Kræfter, af hvilke hin selv er et Barn.«

De Idéer, der saaledes har været fremsat, har drejet sig om Fortællingens, det mundtlige Ords og Sangens Betydning, om det unyttige eller skadelige i at bruge Lærebøger, om Mildhed mod Børnene, om Skolens nære Forhold til og Underordning under Hjemmene. Fra modsat Side blev fremhævet andre vigtige Ting: »Kundskaberne, Disciplinen, Opøvelse i Selvvirksomhed og Pligt og Lærernes Selvstændighed.«

I det foregaaende har vi redegjort for, hvorledes disse Krav gav Genlyd i Friskolekredse og fordrede Plads i Undervisningen.

Man har derfor kunnet høre udtalt i vore Dage fra Folkeskolemændenes Side, at der ikke er nogen Grund til at have de to Skoleformer. Friskolen er overflødig;

den godkender Folkeskolens Kundskabskrav, og der kan overalt holdes Friskole inden for Folkeskolen. Dette er dog aabenbart en Misforstaaelse. Friskolen har den Dag i Dag sin Livsberrettigelse. Den lever paa sin egen Idé: den fulde Forældremyndighed, som den ønsker anerkendt, Friheden som Skolens og Folkelivets sunde og sikre Grund, Undervisningen baaret af et personligt og hjerteligt Forhold til de folkelige og kristelige Livsmagters dybe og stærke Indhold i Pagt med de koldske og grundtvigske Skoletanker, hvis Kærne synes at maatte være af Gyldighed her, saa længe den menneskelige Natur bevarer sin Ejendommelighed og det danske Folkesind sit eget Væsen. Friskolen har sin Livsberrettigelse, som enhver anden fri Skoleform, der har et Liv at væрге og en Idé at tjene, og i den offentlige Skole vil der aldrig i egentlig Forstand kunne holdes Friskole. Men dette vel erindret er det kun godt, at den samme pædagogiske Bevægelse, der har baaret Friskolen frem, faar Lejlighed til at gøre sig gældende i Folkeskolen i By og paa Land, og at dens Tanker faar Lov at præge Undervisningen i den Skole, hvor de fleste danske Børn bliver undervist og tilbringer saa stor en Del af deres Barndom.

Hvorledes de gamle Friskoletanker i nyere Tid kan banke paa den offentlige Skoles Døre og kastes ud til Overvejelse i dens Læreres og Lærerinders Sind, skal vi belyse med følgende:

Den 30. Oktober 1924 holdt Skoledirektør Fossing, København, et Foredrag i Kommunelærernes og Lærerindernes Forening med følgende Titel: »Hvor nye Tanker mødes med gamle«. Ifølge Referat i forskellige Skoleblade blev Foredraget opfattet som en Programtale.

»At høre denne Tale var som at overvære et Møde

mellem Grundtvig og Kerschensteiner ved Lektieskolens Grav«; thi det gik klart og myndigt imod Lektieskolen, pegede tilbage mod Friskolens levende Tale og frem mod Arbejdsskolens Indlevelse i Stoffet. Skoledirektøren samlede især sine Udtalelser om Historieundervisningen, og der faldt skarpe Ord om Lektierne og om den »Lektiehøringens graa Ensformighed, der breder sig ud over alle Historietimerne«, og som gør, at »Barnets Sind lukker sig.« Historie skulde være noget, som Børnene var glade for, noget, de kunde gribes af og vokse ved; det skulde være Mødet med alt stort og smukt og fængslende i Aandens Verden. Som det nu er, kan det »blive til en Afsjæling af Børnene«. Det er galt, at man begynder med at gøre det til Pligtarbejde og ikke prøver med Lyst. Frihed er det frugtbare Princip; Tvang det dræbende. Faget maa mødes med Barnets frie Tilslutning. En Skole, der begynder med Tvang og ender med Tvang, er ikke en Skole for Livet, men en Skole for aandelig Død. Det er Historiens Opgave at gaa ind i hele vor aandelige Organisme; man maa ikke alene tilegne med Hovedet, men med Hjertet. »Vi er alle besat af Eksamensskolen,« og vi har glemt at sætte os i Skole hos Børnene. »Det er vigtigere, end hvad en udspekuleret Teknik kræver af os.« Saa længe man har den Opfattelse, at det er Lektier, det gælder, er man paa gale Veje. Man skal mærke, om man har Børnene med sig. Har man det, er Maaden god. »Den Undervisning, der gør Børnene mest glade og levende, er den rigtige. Man skal fortælle — ogsaa for de store — men Bogen hører med,« dog ikke de tynde Lærebøger. De giver Ulyst til at læse; derfor maa man bort fra dem. Børnene maa være fortællende, fyldige, levende.

Angaaende det historiske Stof hedder det:

»Det skal, som Grundtvig siger, være den levende

Strøm af Fædrenes Eftermæle, den Historie, som ikke er dokumenteret Historie, den Historie, som er Poesi, de gamle Sagn, Biografierne. Historien skal oplyse Fortiden, levendegøre de moralske Begreber og give en Række Livsbilleder. De Børn, der saaledes har faaet Historien gjort levende — er bleven forlystet, om jeg saa maa sige — de Børn kan faktisk meget mere, for de har tilegnet sig det med Hjertet.«

Det vil være en mægtig Befrielse for Læreren at være fri for Lektierne og lige saa for Børnene. Man skal lade dem genfortælle, om de har Lyst; men har de ikke det, skal de være fri. Finder Læreren først Vej til Børnenes Hjerter, finder han ogsaa Vej ind til sig selv. Fortælle kan vi, selv om vi er paa Vej til at sætte denne Evne over Styr; Arbejds-skole kan vi prøve at lære hinanden.

»Jeg vil sætte Deres Sind i Bevægelse, faa Dem til at dele mit Syn paa denne Sag og give Dem Mod til at handle efter Deres Overbevisning,« sagde Skoledirektøren til Lærerne og Lærerinderne. De svarede ved at give hans Tanker almindelig og glad Tilslutning, og i Referatet hedder det, at det er ingen Overdrivelse at sige, »at denne Tale vil betyde et fuldstændigt Omslag i Københavns Skoleliv.«

Denne Tale er af stor Interesse, og ikke mindre interessant er det at se, at den fik saa ubetinget Tilslutning i den Kreds, den blev holdt for; thi der ligger heri en Anerkendelse af gamle gode Friskoletanker. Fra den øverste Ledelses Side inden for det offentlige Skolevæsen i København siges der i denne Tale under Tilslutning fra Lærerinder og Lærere god for den Form for Historieundervisning, som Friskolen alle Dage har brugt, og det maa trods alt være et Vidnesbyrd om, hvorledes de grundtvigske Skoletanker er trængt ind i Sindene, ogsaa uden for Friskolen, selv

om de ikke endnu har faaet Lov og Lejlighed til at præge den daglige Undervisning i stor Udstrækning. En saadan Tale forpligter, naar den kommer fra Københavns Skoledirektør, og der er Lysning for Børneskolen deri.

Den Tale om Lektieskolen og Lektievæsenet, om Friheden som det frugtbare Princip, om Fortællingens Betydning, om Historien som den levende Strøm af Fædrenes Eftermæle, om Tilegnelsen med Hjertet, om den poetiske Side af Historien — den Tale er gammelkendt inden for Friskolen; den findes i Christen Kolds Afhandling: »Om Børneskolen«, saa vel som i Thomas Bredsdorffs: »Artikler og Taler i Udvalg«, og den har været ført ud i Virkeligheden i et muntert og mærkeligt Skoleliv under beskedne Former inden for den danske Friskoles Mure.

Et lignende Udtryk for Grundtvigs og Kolds Indflydelse paa den offentlige Skole i Danmark er de officielle Taler ved »Verdenskongressen for ny Opdragelse i Helsingør i August 1919.«

Seminarieforstander Hasselbalch, Jelling, skriver herom i »Hjem og Skole«: »Noget af det mærkeligste var baade i de almindelige officielle Indledningstaler og hist og her i enkelte Møder og Udtalelser fra disse at træffe paa den højtideligste — og der kan tilføjes — mest højstemte Hyldest af Grundtvig og Kold som Danmarks ubetinget største Opdragere.«

Paa Kongressens første Dag talte tre af Landets Ministre, og alle tre — særlig Undervisningsminister Borgbjerg og Indenrigsminister Dahlgaard — bød de mange fremmede Kongresdeltagere Velkommen til Grundtvigs og Kolds Fædreland, og Borgbjerg nævnte disse to Mænd som de største i Danmarks Opdragsarbejde. Skoleinspektør Arvin, den officielle danske Leder, omtalte senere de samme to Mænd ud

fra lignende Synspunkter, og Skoleborgmester Kaper fastslog, at naar disse to Mænd ikke som Thorvaldsen og H. C. Andersen var bleven verdensberømte, var Grunden den, at deres Udtalelser ikke var bleven oversatte til fremmede Sprog. Han hævdede, at uden Grundtvig og Kold vilde der ikke have været den Frihed i den danske Skole, som nu faktisk findes, og i muntre og morsomme Vendinger fastslog han, at den danske Skole egentlig havde den Frihed, som man alle andre Steder krævede og kæmpede for.

Festtaler skal jo aldrig tages alt for bogstaveligt. Ogsaa disse Taler her maa modtages med noget Forbehold og vurderes under Hensyn til Lejligheden. Men trods alt siger de dog tydeligt, at noget af det mest ejendommelige i dansk Opdragelse og Skoleliv er det, der knytter sig til Grundtvigs og Kolds Navne, og skal de fremmede kunne lære noget af Betydning hos os eller faa bekræftet noget af det dybeste i deres egne Tanker om Barnet og om Skolen, vil de møde de samme to Navne.

Man kan godt sige, at Kongressens Feltraab var: *Ud fra Barnet* — for Barnets egen saa vel som for Samfundets Skyld. I alt Fald var det det fælles Løsen for alle de Opdragere, der arbejder med de nye Skoletanker, og det var det, man bestandig traf paa. Men dette Feltraab har jo egentlig altid været den danske Friskoles Løsen og har været af absolut Gyldighed for de Skolemænd, som var dybest paavirkede af Grundtvigs og Kolds Tanker. Ud fra Kendskab til Barnet og ud fra Kærlighed til Barnet vurderede man Midler og Metode, Fagenes Plads og Stoffets Værdi. Man forstod, at gav man Barnet, hvad det trængte til netop i Dag, gjorde man det ogsaa det bedste for i Morgen. Derfor er der et særligt Forhold mellem de nye Tanker og Friskolen, og om det maa vi sige et Par Ord.

FRISKOLEN OG DE NYEUROPÆISKE SKOLETANKER.

De nye Strømninger paa Opdragelsens og Skolens Omraader, som har sat saa mange Tanker i Gang Verden over, som har luftet ud i mange Sind, som har gydt nyt Liv i det psykologiske Studium, og som har skabt ejendommelige Skoleformer rundt om i Landene, har naturligvis ogsaa skyldet ind over vort Lands Grænser og har vakt Opmærksomhed og rejst Diskussion.

Frie Skoler er fremstaaet i Tilknytning til de nye Ideer — f. Eks. Montessori-Skoler — og i den offentlige Skole har der været forsøgt med specielle Klasser ud fra den moderne frie Skoles Principper. De nye Tanker har selvfølgelig ogsaa banket paa Friskolens Dør. Man har velvilligt gjort dem til Genstand for Overvejelse og hist og her prøvet dem i Praksis.

Friskolelærer Brøndsted skrev f. Eks i Anledning af den almindelige Indbydelse til Kongressen i Helsingør:

»Selv om man kan se forskelligt paa Maal og Midler, saa maa vi, der slutter op om den grundtvigske Friskole, ikke glemme, at det — maa jeg sige ydre — vi vil, er det samme: Frihed for Opdragerne og Frihed for Barnenaturens Udvikling paa bedste Maade, og derfor maa den Interesse, der er vakt Verden over, glæde os overmaade, idet vi ihukommer, at »Interesse altid skaber Liv, og Liv skaber Vækst og Grøde.«

De nye Tankers Ordførere har ofte talt ved Friskolemøderne, og ved Friskoleforeningens Kursus har

Ideerne været fremstillet og drøftet f. Eks. ved Kuruset paa Stevns i August 1929, hvor Kommunelærer O. de Hemmer Egeberg talte om Vanløseforsøgene under megen Opmærksomhed og Interesse, og hvor de forskellige Meninger i en senere Forhandling kunde komme til Orde og brydes. »Bavnen«, »Højskolebladet« og »Hjem og Skole« har aabnet deres Spalter for oplysende Artikler, saa der er fra »grundtvigsk« Side vist de nye Tanker megen Interesse.

Friskolelærer Svend Emborg, Ollerup, er vel nok den, der inden for Friskolens egne Folk har været mest optaget af de nye Tanker, og som særlig har forsøgt at indrette sin Skole og sin Undervisning efter dem, for saa vidt som det kunde forenes med hans eget Ideal af Skole og Undervisning.

Den 29. August 1927 holdt Svend Emborg ved Landsforeningen »Den frie Skole«s Kongres i København et Foredrag med følgende Titel: »Kolds Tanker om Børneskolen og de ny fri Skoletanker«. Foredraget blev senere trykt i den af Ejnar Skovrup udgivne Bog: »Kolds Skoletanker«.

Her siger Emborg bl. a.:

»De ny fri Skoletanker er for en stor Del de samme som den grundtvigske Friskoles — eller rigtigere: som Christen Kolds; thi vi skilter i højere Grad med hans Tanker, end vi har virkeliggjort dem, og den grundtvigske Friskole, som for 75 Aar siden begyndtes af denne Mand, som havde saa klar og dyb en Forstaaelse af Frihed som nogen, trænger ogsaa til at forny sig lige saa vel som alle andre Skoler. Heller ikke hos os lever og arbejder vi saa frit, som det var muligt og naturligt. Ingen kan bedre end vi, der synger de grundtvigske Sange, have Kendskab til Friheden og Naturens Orden; men vi lever ikke med nok Tillid derefter.«

Han omtaler derefter, hvorledes Maria Montessoris Bøger, der viste hendes store Kærlighed til Barnet, hendes Tillid til Barnet, hendes Respekt for Barnet og hendes dybe Alvor over for Menneskelivet og dets Fremtid, betog ham; thi alt dette var i lige saa god Samklang med Aanden i den grundtvigske Friskole,

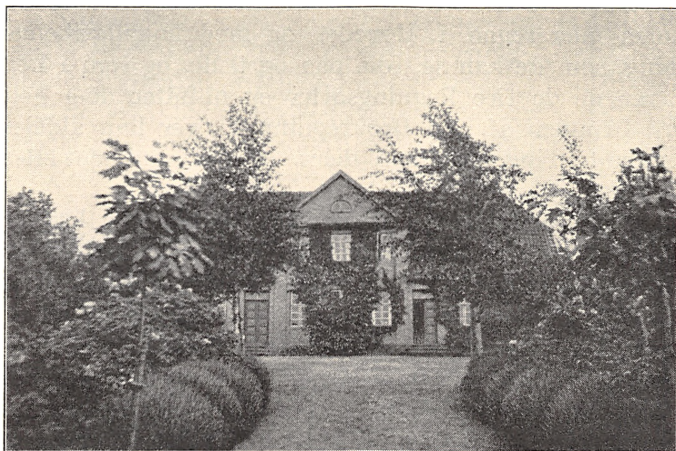

Svend Emborg og Hustru.

som det var modsat Aandløsheden i en Lektieskole. Siden er han mere og mere bleven klar over, at »vi trænger til at lære af det ny, men ogsaa, at dette er ensbetydende med, at vi trænger til at komme vor egen Ide nærmere, idet vi kun halvvejs har været Kolds Efterfølgere, nemlig i at afløse Lektievæsenet med Fortælling, medens vi slet ikke har været trofaste imod ham, hvad den øvrige Arbejdsmaade angaar. Der er vi gledet ind i den almindelige Skure, fjernt fra hans forbløffende Frigjorthed og geniale Forstaaelse af Barnet og Menneskelivet.«

Emborg søger derefter at paavise Overensstemmelser mellem Friskolen og de ny fri Skoletanker ud fra Kolds Tanker — særlig i Skriftet: »Om Børneskolen« — som han gør til sine.

Undervisningen skal afpasses efter Børnenes Tarv og Trang; man skal byde Børnene, hvad der fornøjer dem, hvad der glæder og opløfter dem. Det er Tilsegnelse og ikke Paaklistring det gælder om. Hvis Børnene ikke er »med« paa, hvad man byder dem, er der

Ollerup Friskole.

kun eet at gøre: gemme til bedre Tider. Men disse Tanker findes jo hos Mrs. Johnsen, Maria Montessori o. fl. Han gennemgaar derefter i Kolds Afhandling det Kapitel, som kaldes: »De tre Færdigheder: Læsning, Skrivning og Regning« — og hævder med Kold, at disse Færdigheder er kun Midler, ikke Maal, derfor er de i sig selv kun lidet værd, og det jager ikke med dem. Den tidlige Læsen og Arbejdet dermed er ofte Spild af Tid og Kraft. Det gælder om at komme bort fra den overdrevne Respekt for den Kunst at læse, saa Lærerens og Forældrenes Opmærksomhed kan rettes mod det, som er Hovedsagen: at udvikle Barnet i Sjæl og Sind.

Ogsaa Skrivningen kan vente, til dens naturlige Tid kommer, og Kold mente som Montessori nu, at Tegning kunde være Forberedelse til Skrivning og helst den Tegning, som Barnet selv finder paa.

Kold fordømmer al mekanisk Regning, da han sætter Forstandens Udvikling som dette Fags Maal. De smaa maa regne i Hovedet og med haandgribelige Ting, som de kan se, føle paa og tælle, og som i Leg lærer de de fire Regningsarter og opfatter dem helt fra Grunden af. Til Brøkgregning kræver han aldeles bestemte Ting, som kan deles og igen sammensættes til hele.

Altsaa med Hensyn til de tre Færdigheder kræver Kold, at de maa læres paa den Tid, da det passer for Barnet, og paa den Maade, der er tiltalende og naturlig for det. Ellers faar vi Skin for Virkelighed; det bliver døde Kundskaber, derfor ikke blot unyttige, men dræbende for Aand og Liv. Disse Kolds Tanker er et mægtigt Krav om Frihed til at arbejde naturligt, saa Arbejdet kan faa Præg af Glæde og Iver, af Virkelighed og Sandhed.

»Han vilde lære os at *iagttage* Barnet og *vente*, til Tiden er moden for alt, hvad vi vil lære det. Men vi var ikke lærvillige. I 70 Aar har vi betænkt os. Maa-ske vi nu, da hele Verden bringer os den samme Opfordring med videnskabelig Begrundelse, kan blive betænkt paa at tage den Mand alvorligt, som for mange Aar siden med en stor Opdagers Forudelse sagde os det — til Dels mere antydningvist — som Videnskaben nu lægger for os som sit Resultat.«

Kold tænkte sig ogsaa anden Beskæftigelse for Skolebørn end Færdighederne og Tegning. Han havde set tyske Børn lege med Skovl, Spade og Trillebør, og siger: »Saadan skal vore Børn lege Arbejde, og vi skal hjælpe dem til Rette.« Saa faar de Haandelag, som

kan gavne dem senere, og det er Uret baade mod Børnene og mod Samfundet at forsømme det. Han satte ogsaa Skolen i Køkken og Kælder, i Mark og i Stald højt, det vil sige Skolen i Hjemmet: ved Maaltiderne, i Mørkningen, i daarligt Vejr og om Søndagen, naar Moder og Fader, Bedsteforældrene, Karlen og Pigen alle kan hjælpe til.

Skal Børnene i Skole, skal denne være hjemlig for Børnene, saa de kan føle sig fri og være naturlige. Naar det lille Barn kommer i Skole, maa det ikke lige straks føle sig som i en anden Verden, hvor ikke et Stykke Møbel ligner Faders og Moders. Skolen bør saa meget som muligt ligne en almindelig Dagligstue. Barnet skal bevares som Barn; det skal ikke faa et særligt Skolepræg, men hvile i sit eget Væsen, som er Hjemmets Gave til det, og som Skolen ikke maa tage fra det og dermed begynde at tage Barnet fra Hjemmet. »Paa alt dette og paa en Udtalelse af Kold om, at man ogsaa kunde beskæftige Børnene med, hvad mere man kunde hitte paa«, siger Svend Emborg, »støtter jeg min Tro paa, at han vilde se med den største Glæde paa Nutidens Bestræbelser for at føre de smaa Børn — naar de endelig skal i Skole — ind i Omgivelser, der med Kærlighed til Børnene og Forstaaelse af Barnaturens Behov er indrettet saaledes, at de leder Børnene ind i frivillig og naturlig, legemlig og aandelig udviklende Virksomhed, hvor alt fra Begyndelsen gaar som en Leg, men saadan, at Arbejdslysten vækkes og i rette Tid tages i Brug, og hvor Barnet forskaanes for Lektier og Eksamen, som jo betyder en uafsladelig Forstyrrelse af dets Udvikling af Hensyn til et nervøst, utaalmodigt og snæversynet Samfundskrav, som kun er daarligt begrundet med Slagord som »Kampen for Tilværelsen«, »Kundskab er Magt« — eller endnu værre Ting.«

Emborg har hermed givet de ny fri Skolers Arbejdsmaade sin hjertelige Tilslutning samtidig med, at han »fremstiller Christen Kold som en dansk Profet, der varslede om det Ocean af fri Skoletanker, der i Nutiden skyller ind over os. Den gamle danske Friskole kunde nu passende opgive al Særstilling og gaa fremad mod Frihed og Frigjorthed i fuld Tilslutning til de ny Friskoler. Da Kold forudsaa de ny Skoletanker, forstod vi ham ikke. Derfor maa vi nu lære om igen med Bøn om Tilgivelse til Kold og Tak til Videnskabben, som nu — 70 Aar efter — har indhentet ham.«

Medens Emborg med Hensyn til Arbejdsmaaden, til Færdighedernes Indøvelse, Skolens Indretning og det praktiske Arbejdes Medtagelse som en tro Discipel af Kold giver det nye sin fulde Tilslutning, stiller han sig i Modsætning til det, hvor det gælder den aandelige og hjertelige Paavirkning. Han mener, at det er en Mangel ved de moderne Pædagoger, at de ikke har opdaget Fortællingen og vil bede sig fritaget for Vidnesbyrd om Tro og Liv gennem den. Her har Friskolen en Rigdom, som den aldrig maa miste. Det er en Ejendommelighed ved Friskolen, at Børnene i det store og hele kommer fra Hjem med et bestemt Livssyn, en bestemt religiøs Tro, og Skolen maa være Hjemmets Tjener og Medhjælp saaledes, at den støtter ogsaa denne Side af Livet, ogsaa her antager sig Forældrenes Sag. Skolen skal værne om Barnets aandelige Arv og søge at øge den; den skal rodfæste Barnet i Hjemmets Livssyn og Aand. Kolds Skole — Friskolen — kan favne alt det nyes Rigdom af fri og naturlig Menneskelighed og dog være sig selv, dog bevare sin dybeste Ejendommelighed som Hjemmets Skole i Aand og Sandhed.

Saaledes arbejder en af de unge Friskolelærere med det nye og søger at forene det bedste i det

med det gode gamle. Svend Emborg er Søn af Laurs Rasmussen i Ringe. Han er altsaa opvokset i et Friskolehjem, har selv gaaet i en Friskole og har fra Barnsben faaet dens Traditioner vævet sammen med sin Personlighed. Tro mod Arven bruger han sine Øjne og sin Tanke for at blive hjemme i sin egen Tid, lukker sig ikke ængsteligt ude fra det, som har Magt i Tiden, men tager det op til Prøvelse og Vurdering for at bruge det til sin egen Livsudvikling og til Glæde og Udbytte for de Børn, der søger hans Skole.

Vi vilde tro, at han derved i nogen Maade giver os et Billede af den nutidige Friskolelærer, ikke derved, at han saa ildfuld tager imod det nye og saa friskt giver det sin Tilslutning, som han finder værd at bruge, men derved, at han er vaagen over for Tidens Spørgsmaal, tager dem op til alvorlig og selvstændig Prøvelse med samvittighedsfuld Forpligtelse over for Arven fra Fædrene, og paa sin egen Maade tager han saa fat paa Arbejdet i sin Skole som Hjemmenes og Folkelivets Tjener i Alvor og Ydmyghed. Selvfølgelig gælder det til enhver Tid i Skolearbejdet, at det er Læreren, der er det afgørende. Maaden, Metoden, Fagene maa altid blive det underordnede, alt, saa at sige, kommer an paa den, i hvis Haand Arbejdet er lagt.

Maria Montessori erklærede ganske vist paa Kongressen i Helsingør, at det gælder ikke mere om, hvilken Paavirkning man skal give Børnene; men det gælder tværtimod nu om slet ikke at paavirke dem. Men derom var der dog langt fra Enighed. Ja de fleste — ogsaa inden for den fri Skoles Folk — mener, at det er Læreren, der skal forme Skolen, og dermed Børnene.

I sin Redegørelse for Skoleforsøgene i Vanløse skriver Kommunelærer Sigfr. Degerbøl herom: »Læreren maa selvfølgelig, ganske vist helst umærkeligt, lede

det hele. Det er hans personlige Indflydelse, Viden og Kunnen, som giver Skolearbejdet Ordning og Retning, saa det ikke smuldrer og bliver til Kaos.«

En sund, naturlig Tankegang maa give ham Ret i dette. Der maa værnes om Barnets friske rene Livsvillie, og der maa gives Frihed og Næring for Barnets skabende Evner, hvis det nye Menneske skal vokse frem. Barnets hele Skoleliv skal blive en levende Række af dets egne Handlinger og Erfaringer, for at det selv kan blive en levende og handlekraftig, ansvarsfølelse Personlighed. Ud fra Barnet — men saaledes, at det baade værnes mod Samfundets Overgreb og mod en Individualisme, der bestaar i at være sig selv nok. Saaledes stilles Maalet. Men skal det naas, maa der nødvendigvis kræves Frihed for Forældrene til at bygge Skolen efter deres Hjerte og til at vælge den Mand, som kyndig, klog og kærlig bliver Forældrenes Tjener, Skolens Leder og Børnenes Lærer. Men da en hvilken som helst Lærer er noget for sig, maa der blive Forskel paa Skolerne. Ligesom den enkelte Lærer har sin Ejendommelighed, faar den enkelte Skole sit særlige Præg, sit personlige Ansigt, hvilket øger den folkelige Rigdom, da det ensartede nærmest er en Uting der, hvor levende Mennesker paa forskellig Vis prøver at finde Udtryk for deres Livsbehov.

Friskolen har aldrig tilstræbt det ensartede i sin ydre Fremtoning, og i sit Forhold til de nye Skoletanker vil den ogsaa stille sig paa forskellig Maade. Men det betyder ikke, at man ikke inden for den har taget dem op til Vurdering og Prøvelse. De har været med til i Lærernes Sind at skabe den Uro og Følelse af ikke at være færdige, som er en saa væsentlig Hjælp til ikke at stagnere og gaa i Staa.

TAL OG ANDRE TING.

Kold sagde engang, at Friskolen skulde ind i vort Folk, selv om den skulde gaa som en Kile gennem et Tværtræ.

Og den gik ind i Folket, fæstede Bo ud over det hele Land hist og her og hævdede sin Stilling baade i Forhold til Menigmand og i Forhold til Myndighederne.

Om dens Virkninger som Landsbevægelse har vi udtrykt os med Forsigtighed, fordi det er saa godt som umuligt her at sige noget afgørende og dømme retfærdigt. Men uafhængig af, hvilken talmæssig Tilslutning den har vundet, og hvilke synlige Spor den har draget, kan det med Sandhed siges, at den har været vort Lands mest dybtgaaende Skolebevægelse paa Børneundervisningens Omraade.

Hvor Friskolen fremstod med sit ægte Præg og i sin ejendommelige Styrke, bragte den med sig megen Glæde og Lykke: til de Forældre og Folk, der oprettede den og ydede personlige Ofre for den, taknemmelige for at blive brugt; til Børnene, der gik ind ad dens lave Døre, hyggede sig i dens hjemlige Skolestuer og kom hjem derfra med Solskin i Hjerterne og lyse Sind, fyldt med Sang og med Spørgsmaal; til Lærerne, der under frie Kaar i nøje Forstaaelse med Hjemmene gav sig hen i deres Kald som Aandens og Ordets Tjenere med Tak til Gud, fordi han kunde

bruge dem, og fordi Maalesnorene for dem var falden paa liflige Steder, saa deres Lod blev saare skøn.

Den Slags lader sig kun vanskeligt historisk udrede og endnu vanskeligere beskrive og bedømme; men man følte, at det var saaledes, naar man kikkede ind i Skolen, talte en Stund med Læreren og færdedes ude i Kredsen.

Friskolens Livsberettigelse lader sig ikke dokumentere med Tal, lige saa lidt som dens Dødsdom kan fældes ved den Paastand, at Folkeskolen nu er saa god, og dens Arbejdskaar saa frie, at Grundlaget for Friskolen er borte.

Selv en enkelt Skole har sin Livsberettigelse, hvis den kan løse sin Opgave paa en bedre Maade end alle andre, og alle de andre maa naturligt være interesserede i, at den faar Lov at leve og trives. Den enkelte Skomager *skulde* jo dog ikke være nødsaget til at sy mindre gode Sko, fordi der er ni og halvfems, der gør det.

Jo friskere og frodigere Folkelivet rører sig, des flere forskellige Udtryk maa det give sig, ogsaa skolemæssigt. Livet er mangfoldigt og finder frem til mange Former. Døden gør ens og er Livets største Modsætning. Men Tal kan have megen Interesse, og vi skal derfor et Øjeblik gøre Brug af det statistiske Materiale, der staar til Raadighed, idet vi dog under Hensyn til, hvad der i det foregaaende er sagt om Indberetningernes Mangelfuldhed, maa tage Forbehold, hvad Statistikens Fuldstændighed angaar.

Med Hensyn til Friskolers Oprettelse til Aar 1900 stiller det sig saaledes:

Antal Skoler oprettet:

I Aarene	Paa Sjælland, Møen og Bornholm	Paa Fyn og Lolland	I Jylland	Ialt
1850—60	1	6	0	7
1860—70	5	8	4	17
1870—80	7	9	6	22
1880—90	3	7	7	17
1890—1900	2	3	11	16
	18	33	28	79

I disse Skoler var der i 1900 et Antal Børn af 3085, og Undervisningen blev givet af 118 Lærere og Lærerinder for en Løn af 47,574 Kr. fra Kredsene og et Tilskud af 6486 Kr. fra Kommunerne. Hvert Friskolebarn kostede efter dette 17,5 Kr. at undervise aarligt, hvoraf Kommunerne altsaa udredede ca. 2 Kr.

Gennemsnitslønnen bliver 465 Kr. Men hverken Forældrenes Bidrag eller Lærernes Løn indskrænker sig til, hvad disse Tal angiver. Skolekredsen maatte i de fleste Tilfælde forrente og afdrage Skolebygningen, betale Vedligeholdelse, levere Brændsel og anskaffe Skoleudstyr. Desuden ydede den tidt Læreren en Del af hans Løn i Naturalier, baade Mad og Klæder. Dette maa man altsaa erindre, naar man skal klare sig, hvad Kredsen har ydet, og hvad Lærerne har faaet i Løn.

Det, at Staten efter 1900 ydede Tilskud til Friskoler, førte til, at Antallet af Friskoler steg, eller man maa hellere sige Privatskoler; thi der kommer nu efterhaanden en hel Del Skoler, som er Privatskoler og derfor med Rette faar deres Del i Statstilskuddet, men som ikke er grundtvigske Friskoler, hverken med Hensyn til Oprindelse eller Undervisningsprincipper. Vi

kan dog ikke ransage Hjerter og Nyrrer med Hensyn til dette Spørgsmaal, men maa her lade Tallene tale deres eget Sprog.

1910 talte Dansk Friskoleforening 144 Kredse med 2337 Medlemmer, der fordelte sig saaledes:

Sjælland ..	34	Kredse med	503	Medlemmer
Fyn	54	— -	1117	—
Jylland	56	— -	717	—

Men af tilskudsberettigede Kredse var der ialt 284, hvoraf en Del fra Byerne.

I 1920 talte Dansk Friskoleforening 155 Kredse med 3989 Medlemmer, fordelt saaledes:

Sjælland ..	40	Kredse med	1194	Medlemmer
Fyn	56	— -	1620	—
Jylland	59	— -	1175	—

De tilskudsberettigede Skoler paa Landet var 274 ialt.

I 1928 havde Dansk Friskoleforening 140 Kredse med 3949 Medlemmer, fordelt saaledes:

Sjælland ..	40	Kredse med	1349	Medlemmer
Fyn	54	— -	1709	—
Jylland	46	— -	891	—

Af tilskudsberettigede Skoler paa Landet var der 261, deraf 13 tyske Privatskoler, hvis Antal for øvrigt er i stadig Stigen.

Der er altsaa ikke store Forskydninger inden for Tallene i det hele taget. Naar Kredsenes Antal inden for Dansk Friskoleforening er gaaet tilbage i Jylland, skyldes det rimeligvis, at der her var en Del Misfor nøjelse med Foreningens Virksomhed og Bestyrelsens Ledelse af dens Anliggender.

De nævnte Tal giver dog ikke det rigtige Billede af Privatskolernes Antal og de Børn, der undervises her. Der er mange Privatskoler, som ikke faar Statstilskud, og de findes især i Byerne og de større Stationsbyer. Slaar vi efter i Danmarks Statistik, ser vi, at der i 1929 var 574 Privatskoler, deraf med Eksamensret 135. I disse Skoler var der tilsammen 47,428 Børn. Det vil sige, at der i Danmark er ikke saa ganske faa Forældre, der selv ønsker at vælge den Skole, deres Børn skal gaa i.

Hvorledes Privatskolerne fordeler sig amtsvis paa Landet, — efter Antallet af tilskudsberettigede Skoler — ses af følgende:

Københavns Amt	6 Skoler
Frederiksborg Amt	8 —
Holbæk Amt	28 —
Sorø Amt	10 —
Præstø Amt.....	11 —
Bornholms Amt	2 —

Altsaa paa Sjælland og Bornholm ialt 65 Skoler.

Paa Fyn er der 55 Skoler:

Odense Amt	21 Skoler
Svendborg Amt	34 —

Paa Lolland er der 4 Skoler.

I Jylland fremkommer følgende Tal:

Aalborg Amt	26 Skoler
Hjørring Amt	25 —
Thisted Amt	20 —
Viborg Amt.....	7 —
Aarhus Amt.....	19 —
Randers Amt	8 —
Ribe Amt.....	6 —
Ringkøbing Amt.....	21 —
Vejle Amt	15 —

Altsaa for Jyllands Vedkommende 147 Skoler. I Jylland, hvor Skolerne gennemgaaende er mindre, er det for en stor Del Lærerinder, der leder Skolerne. Hvor Skolerne er større, saa der er mere end to Klasser, er der som Regel baade Lærer og Lærerinde, og

det er ofte Lærerens Hustru, som hjælper i Undervisningen.

Johs. Elbek, Elbæk.

En Del af Lærerne og Lærerinderne har den almindelige Læreruddannelse og er udgaaet fra Lærerskolerne; men en Del har uddannet sig frit, dels paa Ringe Uddannelsesskole, dels paa Elbæk Uddannelsesskole, der var oprettet af Johs. Elbek, eller ogsaa paa en Højskole først og dernæst som Medhjælp hos en Friskolelærer.

I Friskolen har man ikke spurgt om nogen bestemt Uddannelse, men om Lyst, Evner, Anlæg og Indstilling i det hele taget, idet man har ment, at dette var det vigtigste; men derfor har man ikke underkendt Betydningen af Læreruddannelsen, og dette ses bl. a. deraf, at Spørgsmaalet om Friskolelærernes Uddannelse tidligt var fremme i Forhandlingen paa Friskolemøderne, ligesom baade Skolen i Ringe og Skolen i Elbæk er Vidnesbyrd i den Retning. Man har ment, at de unge Mennesker, som vilde være Lærere, trængte til at faa en vis Kundskabsmængde og blive orienteret i det almindelige Dannelsesstof, ligesom de trængte til at faa Kundskab om Mennesket

baade legemligt og sjæleligt, og ikke mindst om BARNET gennem Fysiologi, Psykologi, Pædagogikkens Historie; men man har ved Siden deraf ment, at de ogsaa skulde have praktisk Læreruddannelse ved dels at følge, dels at deltage i og selv overtage Undervisning i en Børneskole for at lære de forskellige Undervisningsmaader at kende og navnlig se en bestemt god Undervisningsmaade anvendt i en Børneskole, hvorfor der ogsaa baade i Ringe og Elbæk blev knyttet en Friskole til Uddannelsesskolen.

Kursuset var 1 $\frac{1}{2}$ —2-aarigt. Naar de unge var færdige med Uddannelsen, blev der afholdt en Afgangsprøve, der bedømtes og kontrolleredes af forskellige indbudte Folk fra Fri- og Højskolekredse samt Mini-

steriets Konsulent i Skolesager eller hans Medhjælper, og Eleverne fik derefter et Vidnesbyrd. Det har ikke med denne nye Uddannelse været Meningen at efterligne den almindelige Seminarieuddannelse; men naar det gælder Læreruddannelse, maa der altid være visse Ting, som man maa tage Hensyn til overalt: Modenhed, Kundskabsfylde, Lærerdygtighed. Maalet er noget nær det samme, Vejene dertil kan være forskellige, og her har man søgt bort fra Eksamensvejen.

Indtil 1929 var der paa Elbæk Uddannelsesskole, der nu ledes af J. Hattinger-Jacobsen, uddannet 101, deraf 50 Lærerinder.

J. Hattinger-Jacobsen.

Det er ikke dem alle, der har søgt til Friskolen, idet anden fri Skolevirksomhed stod dem aaben, Højskole, Efterskole eller private Skoler.

Der er Risiko ved at vælge den frie Uddannelses Vej, saaledes som Landet ligger i vor Tid. Har man den, er man henvist til de frie Skolevirksomheder; men da de er forholdsvis faa, og der er fri Vilkaar for Valg og Afskedigelse af Lærer, kan man lettere blive slaaet ud. Har man Lærereksamen, er der dog en Chance for at komme ind i den offentlige Skoles Tjeneste, hvis Friskolen ikke har Brug for en, og det behøver ikke at være ens egen Skyld, at man er slaaet ud.

Men ogsaa paa dette Felt er der Ulighed. Eksamen er et Monopol, ligesom den offentlige Skole. Friheden har først sejret, naar al Skolevirksomhed er fri derved, at al Undervisningspligt er ophævet; naar Skolepengene følger Barnet, hvad enten det gaar i den offentlige Skole, den private Skole eller slet ikke gaar i Skole, men undervises hjemme; naar der ikke nogetsteds kræves en bestemt Uddannelse og Eksamen; men enhver har Lov til at søge hvor som helst og kan blive antaget hvor som helst inden for Børneskolen; naar Forældrene ogsaa her faar Lov og Lejlighed til helt at tage Ansvar for Undervisningen af deres Børn og søge Raad angaaende denne vigtige Sag, hvor gode Raad er at finde.

Om vort Folk nogen Sinde faar Mod og Villie til at tro paa Friheden og helt give sig den i Vold, er en Sag for sig. For Øjeblikket er Flertallet i Folket ikke stemt for denne Frihed, og mange vil mene, at det vilde være en Ulykke her paa dette Felt at give sig Friheden i Vold, ja langt ind i Friskolefolkets egne Rækker lever denne Følelse af Utryghed ved den fulde Frihed, skønt man skulde synes, at Hævdelsen af

Forældrenes fulde Myndighed og Ansvar nødvendig maa føre til Hævdelsen af den hele og ubeskaarne Frihed. Det er Konsekvensen af det gamle Friskolestandpunkt, det Standpunkt, hvortil Friskolens Fader Grundtvig tog Stilling i følgende Ord, som han udtalte i Anledning af Trosfrihedens Værd:

»Naar man vil kyse os fra denne Frihed ved at opregne den Mængde Farer, som den skulde kunne medføre, skal vi bære os ad, som naar nogen vil kyse Livet af os ved at opregne og afmale alle de Farer, som Menneskelivet unægtelig er udsat for fra Vuggen til Graven; — ligesom vi da aldrig burde svare andet end: »Livet duer til alt og Døden til intet, derfor vil vi beholde Livet og søge at undgaa og gennemgaa dets Farer, saa godt vi kan, saaledes skal vi ogsaa svare her: Friheden duer til alt godt, Trældommen duer til intet godt i Aandens Verden, derfor vil vi have Friheden med alle dens Farer.

Derfor i Kirken som i Skolen: Trældommen dø, og Friheden leve, om saa Alverdens Provster, Biskopper og Paver hellere vil dø med Trældommen end leve med Friheden.«

Tallene lader vi tale saa lærerigt, som de kan, og saa godt, som de formaar; men det talmæssige er ikke afgørende, naar Spørgsmaalet om Friskolens Beretigelse og Bestaaen skal behandles og bestemmes. Det er Ideens Sandhed og Sundhed, der skal prøves; det er Livets Ret til at vælge sine egne Former, der skal godkendes eller forkastes; det er Menneskets hellige Ret til Selvhævdelse under Gensidighedens gyldne Lov og med fuldt Ansvar over for andre, der er Klippen, hvorpaa Friskolen har bygget sit Hus. Der vil den møde Stormen med sin Mur og Strømmen med sin faste Grund.

SLUTNING.

Vi har nu fulgt Friskolens levende Strøm fra dens dybe Kilder langt tilbage til vor egen Tid. Vi har set Vældet bryde frem i Dagen, har set Strømmen vokse i Omfang, mens den brød sig Vej gennem Landet, har hørt Bruset af dens Vande, hvor Forhindringer vilde standse eller forandre dens Løb, og har set dens Kræfter anvendt og frugtbargjort i Folkelivet.

Vi har vist, at den er rundet af den danske Muld, af vor egen Grund, at den er et ejendommeligt Opvæld fra vort Folkelivs dybeste Kilder, og at vort Folk kendtes ved den og lod den komme til at tjene Livets Sag paa Undervisningens Omraade. Friskolen er hjemmegroet — for at bruge et andet Billede — en oprindelig og selvstændig Udfoldelse af dansk Menneskelighed paa Kristentroens Grund til Folkelivets Tarv. Derfor udtrykker den vort eget Væsen og vidner om et dansk Livsbehov.

Vi har søgt mest muligt at lade Friskolen fortælle sin egen Historie gennem sit Liv og sin Virksomhed, hvorfor det var nødvendigt at vise, hvad der skete de enkelte Steder, og hvem det var, der her særlig gik i Spidsen, ligesom det var nødvendigt at lade de forskellige Lærere kaste Lys over Bevægelsen gennem deres Livsudvikling.

Det var umuligt at nævne alle de Mænd og Kvinder, der valgte Friskolen som deres Arbejdsplads og gav

sig dens Kaar i Vold, og det er ugørligt at udrede, hvem der har bragt de største og de gladeste Ofre, hvem der har pløjet de dybeste Furer næst efter Christen Kold paa Friskoleageren, eller hvem der mest ejendommeligt har udtrykt Friskolens Ide i sin Gerning. Maaske er *de* slet ikke kommen med, hvis Navne især skulde have været nævnt, og hvis Virkeplads først og fremmest burde erindres. Men de har alle været med til at forme Historien, til at tegne Billedet. Deres Gerning er med, selv om deres Navne ikke er nævnt. De er ikke glemt; thi uden deres Indsats kunde de store Linier og Omrids ikke have været trukket op, og derfor tror vi, at de vil kende deres Skoles Historie i det, der er givet.

Naar vi nu staar ved Vejens Ende og tænker paa alle dem, der ikke er nævnt, og paa alle dem, om hvem der blev sagt for lidt til rigtig i Sandhed at vise, hvad de havde sat ind paa Sagen, og hvad der kom ud af det, faar vi en Følelse af Utilfredshed.

Men der er derved intet at gøre. Man maa nøjes med at fastslaa, at det er der egentlig altsammen alligevel, bidrager til at oplyse baade Mangfoldigheden og Enheden i den hele Bevægelse; thi hvor forskellige end Friskolelærerne kunde være i deres Arbejde med at realisere Friskolens Ide, saa var de dog i det store og hele ens i det personlige, levende Forhold til Værket og i Følelsen af at staa i højere Magters Tjeneste. Paa Frihedens Grund og i et inderligt Fællesskab med Hjem og Forældre vilde de gøre Skolen til et godt Sted, hvor Børnene kom med Glæde, og hvor de kunde drikke af de dybe Kildevæld, der fører ind til det aandelige Livs Herlighed i Kristenlivet, Historien og Poesien.

Men nu staar Skildringen der, og vi tør tro, at trods

alle Mangler føjer de spredte Træk sig sammen til noget samlet: Historien om en Skole, der naturligt voksede frem fra nedentil, fordi Forældrene for Livets Skyld tog Sagen i deres egen Haand. Det var deres alvorlige Ønske, at deres Børn i Skolen maatte blive undervist i den kristelige Aand, som de selv ønskede at tjene, og det var deres Ønske, at deres Børn paa en levende Maade maatte føres i Forhold til vort Folks Levnedsløb og Arven fra Fædrene, saa de derved kunde blive modtagelige for Liv overhovedet og dannes efter deres Natur.

Og de mente, at de havde en naturlig Ret til at ønske dette og handle derefter over for deres Børn og over for de offentlige Myndigheder. Friskolen tog derfor sit Standpunkt ud fra: »Bevar dit Hjerte fremfor alt; thi fra det udgaar Livets Kilde.« Den satte Livet som det første og Kundskaberne som det næste; det blev dens Adel og dens Styrke, og det gav den sin Berettigelse over for Udvortesheden og Uvæsentligheden i andre Skoleformer.

I samme Grad som Friskolen holder dette sit gamle Ideal fast og bliver tro mod sit dybeste Væsen, vil den have sin Berettigelse og faa sin Betydning i Fremtidens Folkeopdragelse. Bevarer den sin Ejendommelighed, vil den uden Skade kunne modtage Forfriskelse og Fornyelse fra andet Skoleliv ude og hjemme.

Vort Folk har Grund til at være taknemmeligt for det Værk, der er øvet, og det Liv, der er levet i den danske Friskole. Den har vist det, at det kunde selv, naar det kneb, og at de danske Skoletanker, Grundtvigs og Kolds Skoletanker, kunde bære og virkeliggøre sig i et friskt og fornøjeligt Skoleliv i jævne Forhold. Og vort Folk vil tjene sig selv og sin folkelige Udvikling ved at værne om denne Skole, ved at give

den Lejlighed til at leve sit Liv fuldt og helt, saa den med Styrke kan minde om, hvad der er det væsentligste i Undervisningen, vise Kraften i det, at man ikke mister Forbindelsen med sit Væsens Rod, og Betydningen af, at Børneskolen ikke taber sit menneskelige Livsmaal af Syne.

KILDER.

Det vil være umuligt at meddele en udtømmende Angivelse af alle Kilderne til Den danske Friskoles Historie; men her skal dog nævnes en Del af dem:

Foruden Mængder af mundtlige og skriftlige Meddelelser samt gamle Breve maa nævnes Artikler i Dagblade som »Fyns Tidende«; i Ugeblade som »Fylla«, »Dansk Folketidende«, »Højskolebladet«, »Bavnen« m. fl.; i Tidsskrifter som »For Idé og Virkelighed«, »Hjem og Skole« og E. Skovrup: »Dansk Tidsskrift for Folkeoplysning«; i Aarsberetninger fra »Dansk Friskoleforening« og i Aarsskrifter fra Højskoler og Efterskoler. Af andre Skrifter nævnes: Lars Frederiksen: »Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende Aar«. Carl Grove: »Friskolerne paa Landet«. M. T. Lange: »Indlæg i Skolesagen« og »Kan Forældre selv undervise deres Børn?« Otto Møller: »Til Alvor i Skole og Folkeliv« og andre af hans Skrifter fra ældre Tid. Klaus Berntsen: »Friskolen kontra Præsten Otto Møller i Gylling« og »Erindringer«. Kr. Rasmussen Stenbæk: »Bidrag til Kolds Levnedstegning«. Morten Eskesen: »Minder og Udsigter fra et 40 aarigt Skoleliv« og »Rasmus Hansens Mindebog«. C. Kold: »Om Borneskolen« (1877 ved Harald Holm). C. Kold: »Taler ved Vennemødet 1866«. Fr. Nygaards, Holger Begtrup, Klaus Berntsens og Andreas Austlids Levnedstegninger af Christen Kold. M. P. Rudum: »Sødinge Friskole« og »Rudme Friskole gennem 50 Aar«. Ejnar Pedersen: »Refsvindinge Friskole« 1865—1915 og »Friskolelærer Hansen-Brøndsted«. »Knud Rasmussen«. En Livskildring, fortalt af ham selv. K. A. Westling: »Den grundtvigske friskolan« (Ørebro 1904). Jørgen Nielsen: »Kold og de fynske Friskoler« og »Fastelavnsmøderne i Odense 1870—86«. Jensen-Sinning: »Aandeligt Liv i Bredsten Sogn«. A. Uhrskov: »Friskolefolk I og II«. Barfod: »Minder fra gamle grundtvigske Hjem« — fortsat af Holger Begtrup. Grønvald Nielsen: »Minder fra min Barndom og Ungdom«. C. Hauch: »To Seminarieforstandere«. Ida Falbe-Hansen: »Grundtvigske Højskoletanker i det attende Aarhundrede«. (Danskeren 1891) Ludv. Schrøder: »Den nordiske Folkehøjskole«. K. Ottosen: »Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling«. Joakim Larsen: »Den danske Folkeskole 1784—1898«. Skrifter af Grundtvig, »Vor Ungdom« og »Dansk Kirketidende«.

REGISTRE.

NAVNELISTE.

- Agger, Mads, II 46, 47.
 Algreen, P. K., I 69, 71—75, 95,
 107 f., 128.
 Andersen, Ane Katrine, II 43.
 Andersen, H. C., I 216, II 177.
 Andersen, Jørgen, II 112.
 Andersen, Karl, II 43.
 Andersen Mads, I 265.
 Andersen, Marie, I 154.
 Andersen, Niels, II 26.
 Ankerstrøm II 116.
 Appel, C., II 87.
 Appel, Jacob, II 137—140, 143, 169.
 Appel, Kristian, I 157 f., 171, 218—
 19, 225, 278, 280, II 78.
 Arnfred II 169.
 Arvin II 176.
 Austlid, Andreas, I 300, II 14, 102.

 Baagøe, Christoffer, I 269.
 Baggesen, Jens, I 114.
 Balle, N. E., I 165—66, 183, 202,
 273, II 38.
 Balslev II 38.
 Bang, F. G., II 133.
 Bang, Nina, II 139, 141—43.
 Barfod, Fr., I 164—65, 249, 268.
 Bastrup, R., I 245.
 Begtrup, Holger, I 236, 238, 273,
 II 82, 169.
 Bek, Jens, II 73, 74.
 Bendixen I 291.
 Bennike, Vald., I 291.
 Bentzen, Pastor, II 25.
 Bentzon, N. S. C., I 68.

 Berg, C., I 47, II 172.
 Berntsen, Espen, I 278.
 Berntsen, Klaus, I 154, 178, 205—
 209, 232—34, 266—67, 278 f., 291,
 297, II 72, 78, 80, 84, 127, 156.
 Berntsen, Kristiane, I 278.
 Bindstrup II 45.
 Birkedal, Vilh., I 102 f., 110, 141,
 143, 145, 156—60, 203, 211, 219,
 222, 225, II 17, 76.
 Bjørnbak, L., II 110.
 Bjørnson, Bjørnstjerne, I 236.
 Blicher, Sten Stensen, I 24, 216.
 Bloch, Victor, I 31, 104, 141 f.,
 148—49.
 Bo, Jørgen Andersen, II 74, 104.
 Boisen, P. O., I 56, II 15.
 Bojsen, F. E., II 21.
 Bojsen, Peter, II 48, 56, 80.
 Borgbjerg, F. J., II 176.
 Bork I 279.
 Borup, Jørgen Jørgensen, II 46 f.,
 141.
 Brammer, G. P., I 68 f., 72, 75.
 Brandt, Carl I., I 163, II 8, 111.
 Brandt, J. S., I 207, 251.
 Bredsdorff, Hanne, I 292 f.
 Bredsdorff, Lektor, I 292 f.
 Bredsdorff, Thomas, II 151—54,
 169, 176.
 Bredsdorff-Larsen, Leila, I 295.
 Brøchner, Provst, I 16.
 Brøndsted II 178.
 Burchardi II 57 f., 64, 104.
 Bækhoj, Lars, II 169.
 Børresen, C. J., I 28.

- Camradt, Chr., I 229.
 Carstensen, Provst, I 65.
 Christensen, J. C., I 210, II 147.
 Christensdatter, Kirsten Marie,
 I 61.
 Christensdatter, Maren, II 106.
 Christian den Niende I 209.
 Clausen, J. Chr., I 263.
 Clausen, Johs., I 266—67, II 111.
 Clausen, V., I 263.
 Cour, I. C. la, I 159.

 Dahl, Højskoleforstander, II 29.
 Dahlgaard, Bertel, II 176.
 Dal, Ane, II 30.
 Dal, Mads, II 29, 30.
 Dal, Peder, II 30.
 Dam, Nicolaj, I 247.
 Damborg, Provst, II 44.
 Daugaard, Jens, II 104, 106, 124.
 Degerbøl, Sigfred, II 185.
 Dolleris, A. K., II 84.
 Dyrholm, Jens, II 22.

 Ebbesen, Niels, II 50 f.
 Egeberg, O. de Hemmer, II 179.
 Egebjerg, H. R., I 241, 259, 262.
 Elbek, Johs., II 192.
 Elmer, L. N., II 85, 86.
 Emborg, Svend, II 179 f.
 Engelstoft, Biskop, I 196, 282.
 Eskesen, Anna, I 233.
 Eskesen, Morten, I 157, 178, 208,
 225 f., 238, 266, 284—86, 291,
 II 78, 84.

 Falck, Pastor, I 141, 291.
 Feilberg, L., I 165 f.
 Fenger, Pastor, II 8, 10, 11.
 Fossing, A., II 173.
 Frandsen (Gylling) I 269.
 Frederik den Sjette I 25, 28.
 Frederik den Syvende I 209, 250.
 Frederiksen, Jens, I 16, 24.
 Frydendahl, H. C., I 199.
 Frølund I 28.
 Frøslev, M., I 177.

 Gandil, Enkefru, II 111, 112.
 Geertsen, Niels, II 42 f.
 Geijer, E. G., I 273.
 Geltzer, Rasmus, I 168.
 Gladstone, Will., I 262.
 Glahn, Pastor, II 11.
 Goos II 147.
 Grosen, Uffe, II 145, 168.
 Grove, Carl, II 8 f., 89—94.
 Grundtvig, Fru Asta, II 9.
 Grundtvig, N. F. S., I 21, 27, 33 f.,
 55—59, 69, 81, 84—86, 95, 97,
 102, 106—111, 117, 124—26, 128,
 130, 159, 205, 209, 213, 216, 227
 —28, 236, 263, 268, 292, II 8, 11,
 15, 50, 56, 69, 75, 76, 88, 101,
 162, 174, 176—77, 195, 198.

 Hage, Hans, I 80.
 Hald, Pastor, I 289.
 Hall II 69, 133.
 Hammerich, Fr., I 268.
 Hansdatter, Ane Kirstine, I 225,
 233.
 Hansen, Barbara, I 197.
 Hansen, Lærer (Bjerre) II 17.
 Hansen-Brøndsted I 243 f.
 Hansen, Chr. (Dalby) I 124.
 Hansen, Christen (Vejstrup) I 180 f.,
 197—98, 208—09, 224, 239 f., 252,
 287, II 55.
 Hansen, Hans (Egede) II 12.
 Hansen, Hans (Lyndelse) I 266.
 Hansen, Hans (Sødinge) I 200.
 Hansen, Jacob, II 126.
 Hansen, Jens (Broby) II 7 f., 12.
 Hansen, Jens (Trunderup) I 169,
 177.
 Hansen, Jens Chr., I 177, 178.
 Hansen, Lars, I 239 f., 245.
 Hansen, Mads, I 208.
 Hansen, Mads (Egebjerg) I 168.
 Hansen, Niels Andersen, I 76 f.,
 92.
 Hansen, Niels (Egebjerg) I 207,
 247, 251, 263.
 Hansen, Niels (Højby) I 276—77.

- Hansen, Pastor (Fraugde) I 277, 282.
 Hansen, Peter, II 112.
 Hansen, Povl, I 213, 215, 217, II 168.
 Hansen, Rasmus (Egebjerg) I 207—208, 249—51, 260.
 Hansen, Rasmus (Trunderup) I 166, 168.
 Hansen, Rasmus (Vejstrup) I 183 f., 194, 196—200, 208, 289, II 49, 56, 84.
 Hansen, Sigvard, I 200.
 Hansen, Thyge, I 220—222, II 55.
 Hass, L. D., I 77, 78, 83, 88, 90, 94—95, 97—99, 131.
 Hasselbalch, Chr., II 176.
 Hassenfeldt, C. F., I 102, 127, 130.
 Hattinger-Jacobsen, J., II 193.
 Hauch, C., I 292.
 Heiberg, Provst, I 110.
 Helveg, Ludvig, I 235, 280, II 78.
 Henriksen, Else, I 72.
 Hjulmand, Jacob, I 178.
 Hoff, Pastor, II 22, 26.
 Holberg, Ludvig, I 114.
 Holm, Hans, I 177.
 Holm, Harald, I 111, 154, II 76.
 Holst, H. P., I 203.
 Hostrup, C., II 85.
 Hostrup, Helge, I 238.
 Højmark, Asger, II 156.
 Højmark, Fr., II 106.
 Højmark, Kr., II 104, 106.
 Illum, Anna, I 243.
 Ingemann, B. S., I 75, 114, 167, 205, 216, 236, 241, 251, 261, 270, II 15, 110.
 Iversen, Jens, I 19.
 Jacobsen, Ole, II 31.
 Jensdatter, Ane, II 7 f.
 Jensen, Ane, I 161 f., 182.
 Jensen, Anders (Revninge) I 266—267, 270.
 Jensen, Andreas, II 155.
 Jensen, Hans (Kværndrup) I 170.
 Jensen, Hans (Ryslinge) II 126.
 Jensen, Hansine, II 110 f.
 Jensen, Ingvard, II 154.
 Jensen, Jens (Trunderup) I 161 f., 169, 177, 180 f., 230, II 55.
 Jensen, J. G. S., I 47, 54—55, 71.
 Jensen, J. N., II 86.
 Jensen, Karen, II 34.
 Jensen-Knudstrup II 157.
 Jensen, Kristiane, I 173 f.
 Jensen, Marie, I 209, 211, 214.
 Jensen, Morten, II 32 f., 37.
 Jensen, Peder (Gravvænge) I 240.
 Jensen, Peter (Mors) II 31, 32.
 Jensen-Sinning II 53.
 Jensen-Tusch, Fru, I 291.
 Jeppesen, Lars Jørgen, I 200.
 Jeppesen, Niels Peder, I 200, 204.
 Jespersen, Niels P., II 30 f., 43.
 Jessen, Jes K., I 179, 180, II 160.
 Jessen, Søren P., II 50.
 Johansen, Didrik, I 274 f., 280, II 12 f., 16.
 Johansen, P., I 177.
 Johnsen, Mrs., II 181.
 Jonsen, Laurids, I 178, 218—19.
 Juler, P. K., I 169 f., 218.
 Jungersen, Fr., II 80, 113.
 Justesen, Lærer, I 157.
 Jørgensen, Fr., I 177.
 Jørgensen, Hans, I 225, 228, 230, 236.
 Jørgensen, Jens, II 106.
 Jørgensen, Marius, I 152.
 Jørgensen, Niels (Dalby) I 168.
 Jørgensen, Niels (Søllinge) I 268.
 Kaper, Ernst, II 177.
 Karoline Amalie, Dronning, I 55, 56.
 Kerschesteiner II 174.
 Kierkegaard, Peder Chr., I 95.
 Kierkegaard, Søren, I 209, 247, 248.
 Kirk, Ole, I 28, 29.
 Kirk, Palle, I 262.
 Kjeldsen, K., II 86.
 Kjems, Simon, II 48.

- Kjær, Niels, I 172 f., 177.
 Kjær, Pastor, I 17.
 Kjærgaard, Kristian, I 179.
 Kjølhede, Karoline Brandt, I 233.
 Klinkby, Anders, I 151 f., 291.
 Knudsdatter, Johanne, I 268.
 Knudsen, Hans, I 280.
 Knudsen, Jens Lassen, I 78, 206.
 Knudsen, Knud, I 76 f., 92, 96, 101.
 Koch, Carl, II 26.
 Koch, Gabriel, I 81, 83, 88, 90, 92.
 Kofoed, Pastor, I 222, 276.
 Kold, Christen Mikkelsen, I 25, 46, 57—144, 149—55, 164—65, 182—83, 188, 193—95, 198—200, 203—07, 213, 225—26, 232, 236, 246—48, 256, 263—65, 275—78, 280—81, 287, 289—92, 294, 296, 300, II 12—13, 23, 29, 32, 34, 45, 50—52, 56, 62, 65, 69, 74, 78—79, 97, 102, 107, 127, 162, 165, 176—77, 179—84, 187, 197—98.
 Kold, Marie, I 132—34, 176—78, 194.
 Kold, Mikkel Christensen, I 61.
 Kongstad I 274.
 Korsgaard, M. K., II 126.
 Kristensen, Marie, I 239, 241.
 Kristensen, Martin, II 48, 56.
 Kristensen, Niels (Egede) II 12.
 Kristensen, Niels (Ellerup) I 296 f.,
 Kristensen, Peder, I 224, 297.
 Kristensen-Randers I 262, II 169.
 Kristensen, Rasmus (Bleggaarden) I 239—40, 242.
 Kristensen, Rasmus (Ellerup) I 297.
 Kristensen, Rasmus (Ramløse) II 126.
 Kristiansen, Kr., II 50, 51.
 Kruse, Th., II 171.
 Krüger, Hans, I 157, 159, 226, 227, 236.
 Køster, Pastor, I 209.
 Lange, Jacob E., I 295.
 Lange, M. T., I 292 f., II 79, 94 f., 97.
 Larsen, Anne, I 250—51.
 Larsen, Christen, I 124 f., 141, II 55.
 Larsen, Handskemager, II 10.
 Larsen, Hans, I 274—75.
 Larsen, Jørgen, I 266.
 Larsen, Knud, I 291 f., 298.
 Larsen, Kristiane, I 275.
 Larsen, Morten (Dalby) I 127, 141, 146.
 Larsen, Morten (Holstebro) II 86.
 Larsen, N. A., II 132, 133, 135.
 Larsen, Peder (Skræppenborg) I 70, 74, 263, II 64.
 Larsen, Poul, II 30.
 Laurberg, Pastor, II 50.
 Laursen, Peder (Fredensbjerg) I 16.
 Lebæk, J. P., I 224, 248, 292.
 Lehmann, Edv., I 5, II 122.
 Lehn, Pastor, I 146.
 Ley, C. S., I 55, 71.
 Lille Ane fra Meseing I 139.
 Lillelund, Proprietær, I 67, 68.
 Lindberg, Jacob Chr., I 95, 96, 126.
 Lindberg, Niels, I 154, 173.
 Lindstrøm, Georg, II 45.
 Lindø, N. P., II 114, 154, 156.
 Lorenzen, C. N., I 178, 267, 270.
 Lund, Jens, I 266, II 106, 124, 169.
 Lund, Rasmus, I 174, II 33, 42.
 Lundsgaard, Henrik, I 166, 168—69.
 Luther, Morten, I 192, 202, 262, II 39.
 Lydersen, Gaardejer, I 29.
 Madsen, Christen, I 109, 124.
 Madsen, Jens, I 289.
 Madsen, Kirsten Marie, II 10.
 Mallings, Vilh., II 84, 85.
 Maltesen, L., I 121.
 Markussen, H. N., I 179.
 Markussen, Kristen, II 18.
 Markussen, Rasmus, II 14, 15.
 Mathiesen, Rasmus, II 106 f.
 Melbye, Mads, I 232, 291.
 Meldgaard, Lærer, II 109.

- Michaelsen, Jens, I 177.
 Montessori, Maria, II 178, 180—82, 185.
 Mortensen, Søren, I 266.
 Mule, H. C., I 274.
 Müller, Ludvig Chr., I 27, 32, 46 f., 79, 101, 102, 129, 130, 160, 226, 232, 268, II 56.
 Müller, Sigurd, I 238.
 Müller, Tage, I 82, 84, 88, 90.
 Mynster, Jacob Peter, I 27, 69.
 Myrup, Chr., II 43, 44.
 Møller, Chr., I 156.
 Møller, Otto, I 269, 285, 299, II 47, 48, 70—76, 79, 102.
 Møller, Pastor, I 128.
 Møller, Peder, I 238, II 129.
 Møller, Poul, I 292.
 Møller, Provst, II 39.
 Møller, Søren Anker, II 45.
 Møllerhøj, Marie, I 243.
 Nielsen, Ane, I 268.
 Nielsen, Anton, I 178.
 Nielsen, Chr., II 29 f.
 Nielsen, Edv., I 171, 258.
 Nielsen, Gjertrud, I 207.
 Nielsen, Grønvald, I 247, 249, 255, 262, II 169.
 Nielsen, Hans (Brøndsted) I 243, 244.
 Nielsen, Hans (Egebjerg) I 207, 249, 252, 253, 260, II 55.
 Nielsen, Hans (Ravndrup) I 171.
 Nielsen, Hans (Smed) I 17, 19.
 Nielsen, Hans (Stige) I 288 f.
 Nielsen, Hans (Trunderup) I 177.
 Nielsen, Johan, I 225.
 Nielsen, Jørgen, I 266 f.
 Nielsen, Karen Marie, I 232.
 Nielsen, Knud, I 127.
 Nielsen, Lars, I 200.
 Nielsen, Maren, I 171.
 Nielsen, Peder og Kone, I 177, 200, 241, 242.
 Nielsen, Rasmus, Professor, I 209, II 94.
 Nielsen, Rasmus (Sørslev) II 86.
 Nielsen, Søren, I 200.
 Nordentoft, Pastor, II 36.
 Nordtorp, Henrik, I 172, 178.
 Nutzhorn, H., I 268, II 80.
 Nyegaard, Betsy, II 9, 10.
 Nyegaard-Noe II 86.
 Nygaard, Fr., Pastor, I 178, 270.
 Nørhave, J. P., II 43.
 Nørregaard, Jens, I 269, II 81, 169.
 Oksen, Gyde, I 77.
 Olesen, Jens, I 219.
 Olesen, Søren, II 31, 32.
 Olivarius I 291.
 Olsen, P. (Lunde) I 208.
 Ottosen, Fred., I 291.
 Ottosen, K., II 172.
 Overgaard, Ole Christensen, II 39 f.
 Ovesen, Kristoffer, II 112.
 Pedersen, Abelone, I 284.
 Pedersen, Christian, I 192.
 Pedersen Dalsgaard I 220 f.
 Pedersen, Emanuel, II 20.
 Pedersen, Hans Jørgen, II 24.
 Pedersen, Jens (Korning) I 19.
 Pedersen, Jens (Vejleby) II 21 f.
 Pedersen, Johanne Jens, I 153.
 Pedersen, Jørgen (Egebjerg) I 247 f.
 Pedersen, Jørgen (Fyns Tidende) I 159, 234, 274, II 5, 80, 104, 106, 124, 126 f.
 Pedersen, Karen Jørgen, I 252, 253.
 Pedersen, Knud, I 230, 231, 269.
 Pedersen, Niels (Gravvænge) I 245.
 Pedersen, Niels (Vust) II 43.
 Pedersen, N. M., I 268.
 Pedersen, Peder (Søllinge) I 219, 266.
 Pedersen, Peder (Volstrup) I 237.
 Pfaff, Seminarielærer, I 130.
 Poulsen Dal, A. K., I 102, 103, 109, 110, 128 f., 137 f., 146, 151 f., 164, 169, 172, 206, II 30, 42, 162.
 Poulsen Dal, Fru, II 163.

- Poulsen, L. B. (Bovlund) I 209.
 Poulsen, Rasmus, I 136 f.
 Povlsen, Alfred, I 238, II 169.
 Povlsen, Karl, I 176.
 Pontoppidan, Morten, II 82.
- Rambusch I 273, 275, 276.
 Rasmussen, Kirsten, I 211.
 Rasmussen, Knud, I 201—18, 247, 268, II 56.
 Rasmussen, Kristen, II 12, 13.
 Rasmussen, Lars, I 209.
 Rasmussen, Laurs, II 5, 47, 103 f., 153, 156, 163—64, 166, 168, 185.
 Rasmussen Lidemark II 48.
 Rasmussen, Marie, II 21 f.
 Rasmussen, Niels (Dalby) I 127.
 Rasmussen, Niels (Gravvænge) I 245, 275.
 Rasmussen, Niels (Højby) I 282.
 Rasmussen, Niels (Rørth) II 48.
 Rasmussen, Ole, II 21.
 Rasmussen, Poul, I 103, 124, 125, 127, 136, 143, 155.
 Rasmussen, Rasmus, I 294.
 Rasmussen, Soren, II 26, 27.
 Reehof, Provst, I 92.
 Rode, Gotfred, II 80.
 Rohmann I 221, 222.
 Rolighed, Jens, II 45.
 Rothe, Vilh., II 17.
 Rousseau II 85.
 Rudum, Martin P., I 212, 219, 233.
 Rønne, P., II 43.
 Rørdam, Peter, I 55, II 22.
 Rørdam, Skat, Biskop, II 50, 56, 71.
- Sakse I 268, 291.
 Sandahl, Jeppe, II 19.
 Scheving, Pastor, I 267, 276, 282.
 Schjørring, J. N. L., I 201, 204—05, 209, 217, 222, 280.
 Schleppegrell II 8.
 Schmidt, Thygesen, I 243.
- Schröder, Ludvig, I 213, 269, II 79.
 Schulin, Amtmand, I 31.
 Simonsen, Cederfeld de, I 230.
 Skov Kirsten, II 9.
 Skovrup, Ejnar, II 179.
 Skovrup, Kristian, I 160, 161.
 Smidt, Lærer, I 105.
 Snedker, Erik, I 294.
 Snorre I 268, 291.
 Spandet, N. M., I 162.
 Splejs, Pastor, II 126.
 Stauning, Th., II 155.
 Stenbæk, Kristian, I 172, 297, II 14 f., 104.
 Stenbæk, N. M. R., I 224—25, II 14, 20.
 Storm, Edv., I 21.
 Stougaard, Marie, II 53.
 Svane, Ole Henrik, I 109.
 Sveistrup, Pastor, I 32, II 50.
 Svendsen, H. J. M., I 149 f., 152—53, 240, 275, II 50, 51, 56.
 Søndergaard, Ane, II 35.
 Søndergaard, Chr., II 31, 32.
 Sønderoft, Else Marie, II 47.
 Sørensen, A. P., II 48 f.
 Sørensen, K., Provst, I 73—75, 95.
 Sørensen, Peter, II 32.
 Sørensen, Rasmus, I 55, 57, 86.
- Tang, Seminarieførstander, I 207, 249, II 108, 109.
 Tauber, J. H. G., I 143.
 Tausen, Hans, I 192.
 Termansen, N. J., I 159, 209, 265, 269, 273.
 Thomsen, Niels, II 27.
 Thorhauge, Niels, II 43.
 Thorvaldsen, Bertel, II 177.
 Thyregod, C. A., II 48.
 Tode, Johan Clemens, I 20.
 Treschow, Niels, I 26, 27.
 Trier, Ernst, I 154, 213, 300, II 22, 24, 27, 34, 50, 56, 57, 168.
 Trine i Mosegaarden I 240.
 Tscherning, J. F., I 30.

Utoft, Lærer, I 296 f.

Vaaben, Lærer, II 50, 51.

Vad, Lars, II 32, 34 f., 114.

Vang, Chr. O., II 25, 26.

Vedel, Anders, II 169.

Wendelbo, A., II 126.

Westling, K. A., II 101.

Viborg, Pastor, I 141.

With, Overskoledirektør, I 222,
281.

»Wolle, Bette«, II 39 f.

Zytphen-Adeler II 23.

Øhlenschläger I 21, 114, 216, II 15.

Ørsted, A. S., I 30.

Østergaard, Kristian, I 154.

Østergaard, Pastor, I 104.

FORTEGNELSE OVER DE I TEKSTEN NÆVNTE SKOLER.

	Bd.		Bd.
Aagaard	II 46	Norup	II 47
Asperup	I 291	Nyborg Drengeskole	I 291
Asylskolerne	I 55	Nyborg Pigeskole	I 291
Balle (Odder)	II 47	Nørre Lyndelse	I 265
Balle (Vejele)	II 50	Odder	II 47
Bjergby	II 31	Odense (Morten Eskesens)	I 237
Borre	II 21	Ollerup	II 181
Broby	II 9	Ormslev	II 14
Bøvling	II 46	Oure	I 200
Dalby	I 128	Palleshave	I 265
Dragstrup	II 31	Rakkeby	II 31
Dronningens Asylskole	I 55	Ravning	II 50
Efterslægtsselskabets Skole	I 20	Ringe	II 112
Egebjerg	I 207	Rudme	I 225
»	I 246	Ryslinge	I 156
Elbæk	II 193	Rørth	II 47
Ellerup	I 296	Sanderum	I 156
Elmelunde	II 20	Skallerup	II 31
Erslev	II 31	Skibelund	I 269
Faartoft	II 31	Solbjerg	II 31
Ferritslev	I 220	Stige	I 288
Forballum	I 76	Sødinge	I 200
Forlev	II 14	Søllinge	I 266
Froslev	II 31	Tarup	I 220
Galtrupgaard	II 30	»	I 268
Gravvænge (Brudager)	I 239	Trunderup	I 161
Gullerup	II 31	Tødsø	II 31
Gylling	I 260	Tøving	II 29
Haraldsted	II 36	Ubberup	II 26
Hjemly	I 243	Ulstrup	II 26
Holstebro	II 46	Vajsenhusets	I 57
Højby	I 273	Vejeleby	II 21
Jensens Skole paa Christi- anshavn	I 54	Vejstrup	I 180
Kadsebølle	II 20	Vindehelsinge	II 26
Klim	II 43	Vindekilde Asylskole	II 23
Lildfrost	II 50	Vindinge	I 291
Lille Egede	II 12	Vormark	I 292
Lunde	I 208	Vust	II 42
Nordenbro	II 19	Øster Aaby	I 200
		Øster Jølby	II 29

BILLEDFORTEGNELSE.

	Bd. Side		Bd. Side
Agger, Mads	II 47	Klinkby, Anders	I 152
Appel, Kristian	I 157	Kold, Christen	I 61
Berntsen, Klaus (yngre)..	I 279	Kolds Barndomshjem	I 62
Berntsen, Klaus (ældre)..	I 285	Lange, M. T.	II 95
Birkedal, Vilh.	I 105	Larsen, Christen og Hu-	
Borup, Jørgen Jørgensen	II 48	stru	I 125
Bredsdorff, Thomas ...	II 151	Larsen, Knud og Hustru..	I 293
Burchardi	II 59	Malling, Vilh.	II 85
Dalby Friskole	I 135	Müller, Ludvig Chr.....	I 46
Ebbesen, Niels	II 51	Møller, Otto.....	II 71
Egebjerg Friskole	I 254	Nielsen, Jørgen	I 269
Elbek, Johs.	II 192	Norre Lyndelse Friskole..	I 271
Elmer, L. N.	II 85	Ollerup Friskole	II 181
Emborg, Svend og Hustru	II 180	Pedersen, Jørgen (Ege-	
Eskesen, Morten (yngre)..	I 227	bjerg)	I 252
Eskesen, Morten (ældre)..	I 237	Pedersen, Jørgen (Odense)	II 127
Grundtvig, N. F. S.	I 34	Pedersen, Karen Jørgen	
Hansen, Christen (Vej-		(Egebjerg)	I 253
strup)	I 181	Poulsen Dal, A. K.	I 129
Hansen, Lars (Gravvænge)	I 240	Rasmussen, Knud	I 201
Hansen, Rasmus (Vej-		Rasmussen, Kristen (Ege-	
strup)	I 185	de)	II 13
Hansen, Thyge og Hustru	I 221	Rasmussen, Laurs	II 107
Hass, L. D.	I 77	Rasmussen, Laurs og Hu-	
Hattinger-Jacobsen, J.	II 193	stru	II 113
Højby gamle Friskole....	I 281	Ringø Friskole 1915	II 115
Jensen, Ane.....	I 162	Rudme Friskole	I 228
Jensen, Jens.....	I 163	Stenbæk, J. M. R.	I 224
Jessen, Jes K.	I 179	Stenbæk, Kristian	II 17
Johansen, Didrik	I 275	Thomsen, Niels	II 27
Kirk, Ole	I 29	Vad, Lars	II 35
Kjær, Niels	I 173	Vejstrup Friskole	I 199

RETTELSER TIL I. BIND.

- Side 87, Linie 5 f. o.: *at* udgaar.
Side 175, Linie 8 f. o.: Komma efter Hjem.
Side 189, Linie 2 f. o.: Komma efter nej.
Side 193, Linie 2 f. o.: *vd* skal være ved.
Side 197, Linie 1 f. o.: Almuesskolen skal være Almueskolen.
Side 222, Linie 1 f. o.: fremdrag skal være fremdrog.

RETTELSER TIL II. BIND.

- Side 19, Linie 19 f. o.: Komma efter Ende.
Side 26, Linie 4 f. o.: Komma slettes efter Maaned.
Side 66, Linie 9 f. n.: Komma efter ham.
Side 115, under Billedet: Ringe Friskole 1915.
-

